

Kvassay Judit – Kiss Viktória – Bondár Mária

Őskori és középkori település emlékei Zalaegerszeg-Ságod–Bekeháza lelőhelyen

1. A lelőhely és kutatása

(Kvassay Judit)

Zalaegerszeg határának északi szélén, Ságod településrész belterületétől nyugatra, Bekeháza-pusztá déli végében, a Szentmártoni-patak bal partján fekszik a 76 sz. főút Zalaegerszeg északi elkerülő nyomvonalával érintett lelőhely. A patakra enyhén lejtő domboldalon, az előzetes terepbejárás alkalmával (HORVÁTH – H. SIMON – KVASSAY 1999) egy északnyugat–délkeleti hossz tengelyű, 350×150–180 méteres területen, elszórtan lehetett őskori (Lengyeli kultúra) és középkori edénytöredékeket gyűjteni (1. kép 1–2.).

Az utépítés a lelőhely középső részét érintette, ahol 2002. április 10. és május 10. között Kvassay Judit¹ vezette a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága megelőző régészeti feltárását (KVASSAY 2003). A feltáráshoz kijelölt terület északkeleti harmadában, a domb tetején húzott 1, 2, 3, 8. kutatóárkokban objektum nem jelentkezett, csak a humusz aljában bukkant elő kevés, apró, őskori és Árpád-kori edénytöredék, egy kis kovakő eszköz, valamint pattinték. Hasonlóképp negatívnak bizonyult a terület délnyugati szélén, a domb aljában nyitott 4. kutatóárkunk (1. kép 3.), ahol mindössze 1-1 bronzkori, illetve Árpád-kori kerámiadarabot találtunk. A domb derekán, 1700 m² felületen, teljes feltáráshoz került sor, aminek keretében több korszaknak, közvetlenül a 30 cm vastag humuszréteg alatt jelentkező, elszórtan elhelyezkedő településnyomai bukkantak napvilágra (2. kép). A kibontott 31 objektum közül egy gödör (23. objektum) a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra, egy másik (2. objektum) a késő rézkori Badeni kultúra leleteit tartalmazta. Hat gödörből (7, 8, 11, 14, 22, 28. objektum) és két cölöplyukból (13, 29. objektum) a középső bronzkori Veteřov kultúrához sorolható anyag került elő. Árpád-kori kerámiát két gödörben (3, 25. objektum) és egy cölöplyukban (24. objektum) találtunk, és ugyanennek

a korszaknak jellegzetes építménye a külső kemence maradványa (1, 15, 19, 20. objektum). A számos cölöplyuk közül 10, a kisebb gödrök közül pedig 3 darab jellegzetes, korhatározó leletet nem tartalmazott, így ezek bármelyik időszak településéhez tartozhattak. Egy gödörben (31. objektum) csak kovapattinték volt, ami alapján akár a rézkori, akár a bronzkori településjelenségekhez sorolható.

A nagy kiterjedésű, a napvilágra került leletanyag alapján igen izgalmasnak tekinthető lelőhelynek valamivel kevesebb, mint egy tizedét érintette az ásatás. Így, a feltárt felület alapján, az egyes kultúrák tekintetében, településtörténeti következtetéseket, sajnos, nem lehet levonni. A Balaton-Lasinja kultúra leletei alátámasztják, hogy ez a középső rézkori népesség rendkívül sűrűn lakta megyénk vidékét. A Badeni kultúra anyagának előkerülése segít abban, hogy a kultúra Zala megyei elterjedését jobban megismerjük. A Veteřov kultúra emlékeinek megjelenése vidékünkön fontos új adatot szolgáltat a Délnyugat-Dunántúl középső bronzkori történetéhez. Az Árpád-kori leletek pedig Zalaegerszeg és környéke középkori topográfiajának finomítását teszik lehetővé.

A leletanyag a Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti Gyűjteményében található (Iatsz.: M.2003.7.1.1–M.2003.7.27.1.).

2. Objektumleírások

(Kvassay Judit)

A feltárás során napvilágra került leletek részletes ismertetése és értékelése az objektumleírások után, koronként különválasztva található.

1. objektum: Árpád-kori külső kemence (3. kép)

Az 5. kutatóárok déli végében, kerek gödör (1. objektum) sötétszürke, paticsos foltja jelentkezett, amelyből már humuszosítása során is kerültek elő

edénytöredékek. A sekély, mindössze 7–8 cm mély objektum keményre tömörült, barna betöltésében foltokban sűrűsödve sok faszénzemcsét és paticsdarabot lehetett megfigyelni. Északi szélébe ástak egy ívelt oldalú, kerek, 38 cm átmérőjű cölöplyukat (20. objektum), amely 14 cm-re mélyedt a gödör aljába. A bontás során déli irányban nagyobbak, oválisnak, és mélyebbnek bizonyult a gödör (hossztengely: észak–dél; hosszúság 426 cm; szélesség: 280 cm; mélység: 60 cm). A sekély északi szél után menetelesen mélyül, oldalai íveltek. Déli szélén kemence (15. objektum) maradványai bukkantak elő. A délnyugati és északi szélén bolygatott kemencének az előtér szerepét betöltő gödör felé lejtő sütőfelülete 4 cm vastagon égett át. Boltozatának indítását nem lehetett megfigyelni, mert a kemence déli felét egy sekély, lelet nélküli beásás bolygatta meg, amely csak a sütőfelület alatti, foltokban átégett agyagot hagyta érintetlenül. A kemence megmaradt része kelet–nyugat hossz tengelyű, ovális, 84×78 cm, a bontási szinttől 12 cm mély. A kemence előtt egy északnyugat–délkeleti hossz tengelyű, 220×120 cm-es, ovális alakú, meredek oldalú, 70 cm mély, erősen faszenes betöltésű gödör (19. objektum) helyezkedett el. Ez a meredek oldalú beásás megbolygatta a kemence száját és az előtér gödrének délkeleti szélét. A beásás korát a betöltésből előkerült ívelt szárú, 14. századi sarkantyú határozza meg. A jelentős mennyiségben talált rézkori és bronzkori kerámia arra mutat, hogy a középkori objektumokkal őskori gödröket bolygathattak meg.

Leletek az objektum foltjából: a Balaton-Lasinja (ltsz.: M.2003.7.8.2, 4.) és a Veteřov kultúrába sorolható edénytöredékek (ltsz.: M.2003.7.8.1, 3, 5.), kovakő eszköz és pattinték (ltsz.: M.2003.7.8.8–9.), továbbá jellegzetes Árpád-kori fazékdarabok (ltsz.: M.2003.7.8.6–7.). Az objektum betöltéséből: néhány Balaton-Lasinja cserép (ltsz.: M.2003.7.9.9–10.) mellett sok Veteřov edénytöredék (ltsz.: M.2003.7.9.1–8; M. 2003.7.18.1–2; 18. kép 6.) és egy bronz karika (ltsz.: M.2003.7.9.12.), egy apró római kori edénytöredék (ltsz.: M.2003.7.9.11.), Árpád-kori edénytöredékek (ltsz.: M.2003.7.9.13–36; M.2003.7.18.3; 20. kép 1–7.), agyaggolyók töredékei (ltsz.: M.2003.7.9.37–38.), töredékes kovacsoltvas szög (ltsz.: M.2003.7.9.39.), őrlőkődarabok (ltsz.: M.2003.7.9.41–43.) és kvarcit kavicsok (ltsz.: M.2003.7.9.44.), továbbá a 19. gödör betöltéséből egy töredékes sarkantyú (ltsz.: M.2003.7.9.40; 21. kép 7.).

2. objektum: gödör, Badeni kultúra

Az 5. kutatóárok közepén, elmosódó szélű, barna folt jelentkezett, amelynek humuszolásokor már edénytöredékek is kerültek elő. Betöltése keményre tömörült, morzsalékos, barna volt. A kibontott

objektum észak–déli hossz tengelyű, tojásdad alakú, 140×94 cm-es, a bontási szinttől 20 cm mély kis gödörnek bizonyult. Oldalai egyenesen szűkültek, alja észak felé emelkedően ívelt volt (4. kép 1.).

Betöltésében a Badeni kultúrára jellemző edénytöredékeket (ltsz.: M.2003.7.10.1–30; 10. kép) és egy kőbalta töredéket (ltsz.: M.2003.7.10.31; 22. kép 4.) találtunk.

3. objektum: gödör, Árpád-kor

Az 5. kutatóárok középső részén jelentkezett az északnyugati részen sötét, határozott, paticsos, a többi részen elmosódó szélű foltja. Betöltése barna, humuszos, keményre tömörült, erősen paticsos volt. Kibontás után észak–északkelet–dél–délnyugati hossz tengelyű, tojásdad alakú, 280×260 cm-es, a bontási szinttől 38 cm mély gödörnek bizonyult (4. kép 2.). Oldalai egyenesen szűkültek, alja ívelt volt.

Betöltésében a nagymennyiségű paticsdarabon és kavicsokon kívül két, a Veteřov kultúrához tartozó oldaltöredéket (ltsz.: M.2003.7.11.1–2.) és néhány Árpád-kori edénytöredéket (ltsz.: M.2003.7.11.3–4.) találtunk.

4. objektum: cölöplyuk

A 6. kutatóárok északi felében jelentkezett barna, határozott foltja. Sárgásbarna, humuszos, keményre tömörült betöltésében leletet nem találtunk. A 30 cm átmérőjű, a bontási szinttől 32 cm mély, kerek objektum kihegyezett végű cölöp helye volt (4. kép 3.).

5. objektum: gödör

A 6. kutatóárok déli felében jelentkezett sötét, határozott foltja. Barna, humuszos, keményre tömörült, enyhén faszenes betöltésében leletet nem találtunk. Az északkelet–délnyugati hossz tengelyű, 80×64 cm-es, amorf gödör a bontási szinttől mindössze 8 cm-re mélyedt az altalajba. Északi oldala egyenesen szűkült, déli oldala ívelt, alja pedig lapos volt (4. kép 4.).

6. objektum: cölöplyuk

A 6. kutatóárok déli felében jelentkezett barna, határozott foltja. Világosbarna-sárga kevert betöltésében leletet nem találtunk. A kelet–nyugati hossz tengelyű, 44×38 cm-es, tojásdad alakú cölöplyuk a bontási szinttől 14 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala és alja ívelt volt (4. kép 5.).

7. objektum: gödör, Veteřov kultúra

A 7. kutatóárok középső részén jelentkezett sötét, paticsos, elmosódó szélű foltja, amelyből már a humuszolása során kerültek elő edénytöredékek. Betöltésében sárga, lelet nélküli, valamint barna, kevés leletet

tartalmazó agyag és szürke, faszenes, paticsos, sok leletet tartalmazó rétegek váltakoztak. A kelet–nyugati hossz tengelyű, 300×240 cm-es, ovális gödör alját a bontási szinttől 112 cm-re találtuk meg. Oldalai egyenesen szűkültek, alja lépcsős volt (5. kép 1.).

Betöltésében a Veteřov kultúra edénytöredékeit (ltsz.: M.2003.7.12.1–M.2003.7.13.54; 11–17. kép, 18. kép 1–5, 9–10.), kovakő eszközöket és pattintékokat (ltsz.: M.2003.7.13.55–60; 22. kép 5–10.), valamint eszközként használt kavicsokat (ltsz.: M.2003.7.13.61–64.) találtunk. A néhány, apró, jellegzetes vonal- és rádlis díszítésű fazékoldal (ltsz.: M.2003.7.13.54.) minden bizonnyal a szomszédos, 24. sz. Árpád-kori objektumból került a bronzkori gödör betöltésébe.

8. objektum: gödör, Veteřov kultúra

A 7. kutatóárok északi felében, a 24. cölöplyukkal és a 25. gödörrel egybemosódva jelentkező foltja, amely az északi oldalon barna, elmosódó, a déli oldalon sötét, faszenes-paticsos, határozott volt. Az északnyugat–délkeleti hossz tengelyű, tojásdad, 80×70 cm-es, a bontási szinttől 19 cm mély objektum oldala egyenesen szűkül, alja lépcsőzetes volt (5. kép 2.).

Betöltésében mindössze egyetlen, apró Veteřov edénytöredék (ltsz.: M.2003.7.14.1.) volt.

9. objektum: cölöplyuk

A 9. szelvény délkeleti sarkában jelentkező barna, határozott, faszenes-paticsos foltja. Sötétbarna, laza, faszenes-paticsos betöltésében leletet nem találtunk. A kelet–nyugati hossz tengelyű, ovális, 50×40 cm-es objektum a bontási szinttől 14 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala és alja ívelt volt (5. kép 3.).

10. objektum: cölöplyuk

A 9. szelvény keleti szélénél jelentkező határozott, barna, faszenes-paticsos foltja. Sötétbarna, keményre tömörült, erősen faszenes-paticsos betöltésében leletet nem találtunk. A 40 cm átmérőjű, kerek, a bontási szinttől 10 cm mély cölöplyuk oldala és alja ívelt volt (5. kép 4.).

11. objektum: gödör, Veteřov kultúra

A 12. szelvényben jelentkező barna, paticsos, elmosódó szélű foltja. Sötét barnászürke, erősen faszenes, paticsos, laza betöltésében sok edénytöredéket találtunk. A 130×135 cm átmérőjű, kerek gödör a bontási szinttől 45 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala függőleges, alja egyenes volt (6. kép 1.).

Betöltésében a Veteřov kultúra edénytöredékeit (ltsz.: M.2003.7.15.1–18; 19. kép 1–5, 7–8.), őrlőkötredéket (ltsz.: M.2003.7.15.19.) és eszközként használt kavicsokat (ltsz.: M.2003.7.15.19–21.) találtunk.

12. objektum: gödör

A 14. szelvény déli felében jelentkező barna, enyhén paticsos, határozott foltja (nyugati szélét a humuszos elnyeste a gép). Sötétbarna, enyhén paticsos, laza betöltésében leletet nem találtunk. A kelet–nyugati hossz tengelyű, ovális, 60×45 cm-es gödör mindössze 8 cm-re mélyedt az altalajba a bontási szinttől. Oldala ívelt, alja lapos volt (5. kép 5.).

13. objektum: cölöplyuk, Veteřov kultúra

A 14. szelvény közepén jelentkező elmosódó szélű, barna foltja. Betöltése sötétbarna, keményre tömörült volt. Az észak–déli hossz tengelyű, tojásdad, 52×57 cm-es cölöplyuk a bontási szinttől 12 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala ívelt, alja lapos volt (6. kép 2.). Foltjának nyesésekor találtunk egy Veteřov edénytöredéket (ltsz.: M.2003.7.16.1.).

14. objektum: gödör, Veteřov kultúra

A 14. szelvény északi felében jelentkező határozott, barna, enyhén paticsos foltja. Betöltése sötétbarna, keményre tömörült volt. A kelet–nyugati hossz tengelyű, ovális, 86×60 cm-es gödör a bontási szinttől mindössze 6 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala egyenesen szűkül, alja lapos volt (6. kép 3.).

Foltjának nyesésekor találtunk néhány Veteřov edénytöredéket (ltsz.: M.2003.7.17.1–2.).

15. objektum leírását ld. az 1. objektumnál.

16. objektum: cölöplyuk

A 14. szelvény déli felében jelentkező elmosódó szélű, barna foltja, északkeleti negyedében egy 15 cm átmérőjű, erősen faszenes résszel. Sötétbarna, keményre tömörült betöltésében leletet nem találtunk. A kelet–nyugati hossz tengelyű, tojásdad alakú, 45×40 cm-es, a bontási szinttől 16 cm mély cölöplyuk oldala egyenesen szűkül, alja lapos volt (6. kép 4.).

17. objektum: cölöplyuk

A 13. szelvény nyugati felében jelentkező határozott, szürke foltja. Sötétbarna, keményre tömörült betöltésében leletet nem találtunk. A 20 cm átmérőjű, kerek cölöplyuk a bontási szinttől mindössze 7 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala és alja ívelt volt (6. kép 5.).

18. objektum: gödör

A 14. szelvény északi felében jelentkező sötét, határozott foltja. Sötétbarna, laza betöltésében leletet nem találtunk. Az északnyugat–délkeleti hossz tengelyű, ovális, 126×80 cm-es gödör a bontási szinttől 42 cm-re mélyedt az altalajba. Északi felén oldala egyenesen szűkül, déli felén enyhén ívelt. Alja is íves volt (6. kép 6.).

19. objektum leírását ld. az 1. objektumnál.

20. objektum leírását ld. az 1. objektumnál.

21. objektum: cölöplyuk

A 13. szelvény keleti felében jelentkezett határozott, szürke foltja. Betöltésének felső 3 cm-e barna, enyhén faszenes, alsó 4 cm-e világossárga agyag volt. Bennük leletet nem találtunk. A 22 cm átmérőjű, kerek cölöplyuk mindössze 7 cm-re mélyedt az altalajba a bontási szinttől. Oldala és alja ívelt volt (6. kép 7.).

22. objektum: gödör; Veteřov kultúra

A 16. szelvényben jelentkezett elmosódó szélű, barna, faszenes-paticsos foltja, melynek humuszolása során már találtunk edénytöredékeket. Betöltése sötét szürkésbarna, enyhén faszenes-paticsos, laza volt. Az északkelet–délnyugati hossz tengelyű, amorf, 170×150 cm-es gödör a bontási szinttől 40 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala egyenesen szűkült, alja egyenetlen volt (7. kép 1.).

Betöltésében a Veteřov kultúra edénytöredékeit (Itsz.: M.2003.7.20.1–13; 18. kép 8, 12; 19. kép 6, 9–10.), kovakő eszközöket és szilánkokat (Itsz.: M.2003.7.20.14–16; 22. kép 11–12.), valamint eszközként használt kavicsot (Itsz.: M.2003.7.20.17.) találtuk.

23. objektum: gödör; Balaton-Lasinja kultúra

A 15. és a 16. szelvény határán jelentkezett elmosódó szélű, barna, paticsos foltja, amelynek már humuszolása során találtunk edénytöredékeket. Laza betöltése barna, paticsos volt. A 180 cm átmérőjű, kerek gödör a bontási szinttől 75 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala egyenesen szűkült, alja lapos volt (7. kép 2.).

Betöltésében a Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes edénytöredékeit (Itsz.: M.2003.7.21.1–19; 8–9. kép.) és kovakő eszközöket (Itsz.: M.2003.7.21.20–22; 22. kép 1–3.) találtunk.

24. objektum: cölöplyuk, Árpád-kor

A 7. kutatóárok északi felében, a 8. cölöplyukkal és a 25. gödörrel egybemosódva jelentkezett határozatlan szélű, barna foltja. Keményre tömörült betöltése barna, faszenes-paticsos volt. A kelet–nyugati hossz tengelyű, tojásdad, 50×38 cm-es cölöplyuk a bontási szinttől 19 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala egyenesen szűkült, alja ívelt volt (5. kép 2.).

Betöltésében 2 Árpád-kori edénytöredék (Itsz.: M.2003.7.22.2–3.) mellett a Veteřov kultúra 1 apró edénytöredéke (Itsz.: M.2003.7.22.1.) került elő.

25. objektum: gödör; Árpád-kor

A 7. kutatóárok északi felében, a 8. és a 24. cölöplyukkal egybemosódva jelentkezett foltja, amelynek

északi része határozatlan szélű, barna, déli része sötét, faszenes-paticsos, határozott szélű volt. Humuszoláskor foltjában egy kis kőszköz bukkant elő. Betöltése sötétbarna, faszenes-paticsos, morzsalékos volt. Az objektum középső részén, erősen faszenes közegben igen sok edénytöredék és állatsont feküdt egy kupacban, keleti részén viszont foltokban gyengén átégett paticsdarabokat lehetett megfigyelni. A kelet–nyugati hossz tengelyű, amorf, 210×140 cm-es gödör a bontási szinttől 32 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala egyenesen szűkült, alja ívelt volt (5. kép 2.).

Foltjának nyesésekor egy kis kovakő pattintékot (Itsz.: M.2003.7.25.17.), betöltésében három Veteřov cserép (Itsz.: M.2003.7.25.1–3.) és eszközként használt kavicsok (Itsz.: M.2003.7.25.18–20.) mellett jellegzetes Árpád-kori edénytöredékeket (Itsz.: M.2003.7.25.4–16; 21. kép 1–6.) találtunk.

26. objektum: cölöplyuk

A 21. szelvényben jelentkezett határozott, világos szürkésbarna, enyhén paticsos foltja. Keményre tömörült, világos szürkésbarna betöltésében leletet nem találtunk. A 20 cm átmérőjű, kerek cölöplyuk a bontási szinttől 10 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala és alja ívelt volt (7. kép 3.).

27. objektum: cölöplyuk

A 22. szelvény északi felében jelentkezett határozott, világos szürkésbarna, enyhén faszenes foltja. Keményre tömörült, világos szürkésbarna betöltésében leletet nem találtunk. A 18 cm átmérőjű, kerek cölöplyuk a bontási szinttől mindössze 6 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala és alja íves volt (7. kép 4.).

28. objektum: gödör; Veteřov kultúra

A 22. szelvény déli felében jelentkezett elmosódó szélű, apró kerámia- és paticsdarabokkal pettyezett foltja. Keményre tömörült, világos sárgásbarna betöltésében csak néhány edénytöredék került elő. Az északkelet–délnyugati hossz tengelyű, tojásdad, 70×48 cm-es gödör mindössze 2 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala függőleges, alja lapos volt (7. kép 5.).

Betöltésében három Veteřov edénytöredék (Itsz.: M.2003.7.23.1–3.) mellett egy apró Árpád-kori cserepet (Itsz.: M.2003.7.23.4.) találtunk.

29. objektum: cölöplyuk, Veteřov kultúra

A 6. kutatóárok északkeleti sarkában jelentkezett elmosódó szélű, barna, faszenes foltja. Laza, barna, kissé faszenes betöltésében néhány apró edénytöredéket találtunk. A 35 cm átmérőjű, kerek cölöplyuk a bontási szinttől mindössze 6 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala és alja ívelt volt (7. kép 6.).

Betöltésében mindössze egy megőrzésre alkalmas

Veteřov cserepet (Itsz.: M.2003.7.24.1; 18. kép 7.) találtunk.

30. objektum: cölöplyuk

A 10. szelvény északkeleti sarkában jelentkezett elmosódó szélű, barna, enyhén faszenes-paticsos foltja. Barna, laza betöltésében leletet nem találtunk. A kelet–nyugati hossz tengelyű, tojásdad alakú, 38×32 cm-es cölöplyuk a bontási szinttől 12 cm-re mélyedt az altalajba. Oldala és alja íves volt (7. kép 7.).

31. objektum: gödör, őskor

A 10. szelvény északkeleti sarkában jelentkezett elmosódó szélű, szürkésbarna, faszenes-paticsos foltja. Keményre tömörült, barna, enyhén faszenes betöltésében csak nagyobb paticsdarabokat találtunk. Az északkelet–délnyugati hossz tengelyű, ovális, 124×90 cm-es gödör 30 cm-re mélyedt a bontási szinttől az altalajba. Oldala egyenesen szűkült, alja lapos volt (7. kép 8.).

Foltjának nyesésekor egy kovakő pattinték (Itsz.: M.2003.7.26.1.) került elő.

3. A feltárt objektumok és leletek értékelése

3.1. Középső rézkor, Balaton-Lasinja kultúra (Kiss Viktória)

Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza lelőhelyen egy gödör (23. objektum: M.2003.7.21.1–22) tartozott a Balaton-Lasinja kultúra településrészletéhez (7. kép 2). Emellett felszíni szórványként és a későbbi objektumokból is előkerült néhány középső rézkori edénytöredék: az 1–2. és 5–6. kutatóárok, illetve a 9–12. szelvények területéről (M.2003.7.1.1, M.2003.7.3.1–2, 4, M.2003.7.5.1–7, M.2003.7.6.1–4, M.2003.7.7.1, 3–5), és az 1. (Árpád-kori) objektumból (M.2003.7.8.2, 4, M.2003.7.9.9–10). A 11. (bronzkori) gödörből egy szürkésbarna, homokkal soványított, erősen kopott felületű, vastagfalú edény oldaltöredéke, továbbá egy kettőskónikus tál lefelé álló fogóbütyke (M.2003.7.15.18) sorolható a Balaton-Lasinja kultúra leletei közé. A kerámia mellett a 23. objektumból pattintott köeszközök is napvilágot láttak (leírásukat és értékelésüket ld. Horváth Tünde tanulmányában, a Függelékben).

Az utóbbi évtizedekben a kis-balatoni, illetve a Győr-Moson-Sopron, Zala és Somogy megyei, nagy felületű leletmentő ásatásokon feltárt lelőhelyek azt mutatják, hogy a Balaton-Lasinja kultúra népessége többnyire kisebb falvakból álló, sűrű települési hálózatot hozott létre (M. VIRÁG 1996, 22; BÁNFFY 1998, 12; M. VIRÁG – BONDÁR 2003, 128;

M. VIRÁG 2003; Somogy megyéről legújabban: HONTI et al. 2002, 2004). A kis telepeken néhány nagy méretű, alapárkos ház körül szórta helyezkedtek el a földbe ásott, különböző funkciójú gödrök. Hosszabb idejű helybenmaradásra csak néhány esetben utal a házak megújítása, a legtöbb lelőhelyen azonban csak néhány gödör tanúskodik a rövidéletű, tanyaszerű településről (KALICZ 2003, 13; M. VIRÁG – BONDÁR 2003, 128). Ennek ismeretében nem meglepő, hogy mindössze egy középső rézkori objektum került elő a Bekeházán feltárt területen. A lelőhely és az ásatási felület viszonyából, illetve a 23. gödör elhelyezkedéséből (1. kép 1, 3) talán arra is következtethetünk, hogy a Balaton-Lasinja kultúra településének súlypontja a domboldalon északkeletrebbre esik és a feltárás csak a telep délnyugati szélét érintette.

A kultúra leletanyagát – a számos, Zala megyéből ismert településhez hasonlóan (H. SIMON 1990, Abb. 5; HORVÁTH – H. SIMON 2003, Karte 6; KALICZ 2003, 13; M. VIRÁG 2003, 380) – lelőhelyünkön is főként a kerámiatöredékek alkotják. Az edények többségére a kerámia-, kisebbrészt a kavicszúzalékos soványítás jellemző. A kerámia zöme redukciós égetésű; a felület erősen kopott, az eredetileg fényezett edényfelszín kevés esetben maradt meg. Az előkerült edények díszítetlenek, a tálakon és korsókon gyakran előforduló, besimított kannelúrával vagy bekarcolt dísszel nem találkozunk; csak a bögréken és a tálakon van apró vagy kissé nagyobb bütyökdísz. Az egyik bronzkori gödörből származó, besimításszerű függőleges vonalmintával díszített, vékonyfalú bögre vagy kisebb korsó töredékeivel (19. kép 7–8) kapcsolatban esetleg felmerülhet, hogy a középső rézkori leletek közé kell sorolni (vö. KALICZ 1995a, Abb. 16. 8, 12, Abb. 19; BÁNFFY 1996, 21. kép 1).

Tálak

A kultúra leggyakrabban előforduló edényformája, melyet a vállkiképzés profiláltsága alapján osztályoz a kutatás (KALICZ 1995, Abb. 3. 9–10, 13–14; vö. még SOMOGYI 2000, 35, HORVÁTH 2002, 258–263, Abb. 1). A megtört profilú, kettőskónikus táltípuson belül a felső rész alakja határozza meg az altípusokat. A bekeházai gödör tálformáinak egyike a hengeres (8. kép 2), néhány pedig a kónikus felső részű kettőskónikus tálak közé sorolható (8. kép 1, 3). A legnagyobb részben megmaradt tál törésvonalán a kultúra jellegzetes, enyhén lefelé álló (csepp alakúnak is nevezett) bütyökdísz is megtalálható (8. kép 1). A hasonló, de kissé kiszélesedő, nyelvszerű bütyök (8. kép 6) is tálhoz tartozhatott. Az említett, bütyökdíszes tál alsó része enyhén homorúan ívelt (konkáv), míg a hengeres felső részű darab alsó har-

madának fala egyenesen szűkül össze. A kónikus felső részű tálak párhuzamait bütyök nélkül, díszített és díszítetlen formában megtaláljuk Nagycapornak (HORVÁTH 1991, 118–119, 1. kép 1–2) vagy Zala-szentbalázs (BÁNFFY 1996, 99, 18. kép) anyagában. Lelógó bütyökmintával például Nagycapornakon (HORVÁTH 1991, 118–119, 1. kép 9), Balatonmagyaródon (BÁNFFY 1994, 239, 6. kép 3), illetve a lelőhelyünk szomszédságában fekvő zalaegerszeg-andráshidai lelőhelyen (HORVÁTH 2002, Abb. 1. 4). Somogy megyében Sávolyon és Vörsön fordul elő (SOMOGYI 2000, 35, 16. kép 2, 6).

Két táltörredék az ívelt profilú tálak közé sorolható (8. kép 4–5). Az egyik darab pereme hengeres és megvastagodó. Hasonlót Nagycapornakról és Zalaegerszeg-Andráshidáról mutat be Horváth L. A. (HORVÁTH 1991, 118–119, 2. kép 3; HORVÁTH 2002, Abb. 1. 5). A másik befelé ívelt és a peremszél felé elvékonyodik, ezt behúzott peremű tálként is említik; párhuzamát szintén Nagycapornakról és Zalaegerszegről idézhetjük (HORVÁTH 1991, 118–119, 1. kép 8, 2. kép 6; HORVÁTH 2002, 260, Abb. 1. 14).

Bekeházán egy csőtálpas tál töredékéből a csőtálp tálhoz csatlakozó része maradt meg (8. kép 7), de a töredék kis mérete miatt sem a tál, sem a csőtálp eredeti (harangos vagy egyenes) alakja nem állapítható meg (vö. HORVÁTH 1991, 120; BÁNFFY 1994, 240; BÁNFFY 1996, 100; SOMOGYI 2000, 36–37; KALICZ 2003, 14; HORVÁTH – H. SIMON 2003, Abb. 22). Két további csőtálp-törredék egyenes, alja felé kissé ívelt, széles átmérőjű csőtálp-hoz tartozott (8. kép 8–9). Hasonlóan széles, nagy méretű csőtálpak töredékeit közölte Horváth L. A. Zalaegerszeg-Andráshidáról (HORVÁTH 2002, Abb. 2. 24–27).

Fazekak, tárolóedények

A hengeres nyakú, olykor szűkülő illetve enyhén kifelé ívelt peremű fazekak perem- és oldaltörredékei, illetve vastagfalú, széles és lapos fenéktörredékek sorolhatók ide (9. kép 1–2, 6–7). Az edények eredeti formája a Zalaszentbalázsról vagy Gellénházáról előkerült, kiegészíthető füles fazekak alapján képzelhető el (BÁNFFY 1996, 26. kép 1–2; HORVÁTH – H. SIMON 1997, Abb. 23. 8), töredékekben számos más lelőhelyen is előfordul (HORVÁTH 1991, 120, 4. kép 9–12; SOMOGYI 2000, 38, 16. kép 4).

Kisebbs méretű változata is megtalálható a 23. gödörben (9. kép 3–4). Az egyik töredéken a fül közvetlenül a perem alól indul és a nyakat íveli át. Hasonló formákat Gellénháza-Városrét anyagából közölte (HORVÁTH – H. SIMON 2003, 113, Abb. 22. 12), egy változat a lébény-kaszási telepen előkerült sírból származik (T. NÉMETH 1994, 242, Abb. 9. 1).

A típus a késő lengyeli kultúra fazéktípusára emlékeztet (KALICZ 1991, Abb. 2. 11).

Korsók, bögrék

A Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes, gyakran díszített típusa a vastag hurkafüllel ellátott, rendszerint kettőskónikus testű, egyfülű korsó (pl. HORVÁTH 1991, 119; SOMOGYI 2000, 37; KALICZ 2003, 13–14). Hasonló edényhez tartozhatott számos, vékonyabb falú, nagyobb méretű oldal-, illetve fültörredék (9. kép 5).

A füles korsókhoz hasonló alakú, hengeres vagy ívelt nyakú, kettőskónikus testű, kisebb méretű egyfülű bögrék vagy poharak is előfordulnak a településen (9. kép 8–9, 12). Ezeket gyakran az éles hasi törésen ülő bütykök díszítik (9. kép 10–11). Párhuzamukat Ménfőcsanakról (M. EGRY 1999, 30, 15. t. 1–2), több Somogy megyei lelőhelyről (BONDÁR – HONTI – KISS 2000, IX. t. 2; HORVÁTH – JUHÁSZ – KÖHLER 2003, Abb. 6.1),² vagy Körmend-Várkertből idézhetjük (KÁROLYI 1992, 51. t. 5).

Agyagkanalak

A nyélcsoves agyagkanalak a kultúra számos lelőhelyén megtalálhatók (vö. HORVÁTH 1991, 121, 9. kép 1–3; BÁNFFY 1996, 19. kép, 34. kép 8–12; HORVÁTH 2002, 267–268, Abb. 5. 1–6). A bekeházai kanáltörredékek hengeres illetve kónikus nyélcsovel rendelkeznek (9. kép 13–15).

A Zalaegerszeg-Ságod-Bekeházán előkerült edénytípusok alapján a település emlékműve jól illeszkedik a Balaton-Lasinja kultúra Zala megyéből ismert leletei közé (Zalaegerszeg környékéhez vö. még HORVÁTH – H. SIMON 1997; HORVÁTH 2000, 11; HORVÁTH 2002). A kutatás e kultúra megjelenését a középső rézkorban az Észak-Balkánról érkező kulturális hatással és új népelemekkel hozta kapcsolatba (KALICZ 1969, 87–88; 1969–1970, 87; 1982). A Kárpát-medence nyugati részén élő helyi, korai rézkori népesség, a lengyeli kultúra fontos szerepe a Balaton-Lasinja kultúra emlékműve és életmódját illetően a későbbiekben vált egyre egyértelműbbé (összefoglalóan BÁNFFY 1996a; HORVÁTH – H. SIMON 1997, 25; KALICZ 2003, 14–15). Emiatt a lengyeli kultúra fazéktípusára emlékeztető edényforma nem meglepő a bekeházai telepen, de különösebb kronológiai jelentőséget sem tulajdoníthatunk neki, hiszen a lengyeli kultúrával való kapcsolat éppen a kerámiatípusok illetve az életmód rokonsága alapján volt megállapítható. Emellett meg kell jegyezni, hogy a Balaton-Lasinja kultúra fiatal, alig fél évszázados kutatása során eddig megismert edénytípusok skálája

(vö. KÁROLYI 1992, 55–56. tábla; KALICZ 1991, Abb. 3–10; KALICZ 1995, Abb. 3) a nagyobb feltárások közlése nyomán minden bizonnyal még bővülni fog (vö. M. VIRÁG 2003, Fig. 3–5; HORVÁTH – JUHÁSZ – KÖHLER 2003, Abb. 5. 1). Vélhetően a településünkön talált, kis számú lelettel hozható összefüggésbe az edények díszítetlensége, hiszen a kultúra délnyugat-dunántúli (Zala megyei és az újabb adatok szerint az ehhez csatlakozó dél-somogyi, Dráva menti) területére a bemélyített mintákkal gazdagon díszített kerámia a jellemző (összefoglalóan SOMOGYI 2000, 41). A már említett balkáni kultúrhatásokkal kapcsolatban az Adriavidéken át az Alpok előteréig nyúló, észak-északnyugatra tartó útvonal is kirajzolódik, amely a korai rézkorban már biztosan használatban volt, és amelynek a részét képezte nemcsak a Mura és a Rába mente, hanem a Zala folyó vonala is (KÁROLYI 1992, 79, 1. t. 2; BÁNFFY 1998, 10–11; BÁNFFY 1998–1999, 52–53, Fig. 1; BÁNFFY 2001, Abb. 2; LIPPERT 2001; HEBERT – WENEDIG 2001, 40–41; KALICZ 2003, 12, 15). Utóbbi útvonal a bronzkorban is fontos kultúrhatásokat közvetített – ahogyan azt a bekeházai középső bronzkori leletekkel kapcsolatban látni fogjuk. A térség későbbi történetéből ismert borostyánút is nagyrészt ezen az útvonalon haladt.

3.2. Késő rézkor, Badeni kultúra (Bondár Mária)

Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza lelőhelyen egy gödörből (2. objektum) került elő a Badeni kultúra anyaga.³

A sekély, mindössze 20 cm mély gödörből edénytöredékek, egy kőbalta, patics és állatcsontok kerültek elő. A kerámia felülete mára már erősen lekopott, az eredeti simított vagy fényezett felszínnek nyoma sincs. Az agyagot összetört kavicsokkal, kerámiázúzalékkal soványították. Az edények vöröses barna, foltokban szürkés színűek, ami a redukciós égetésre utal.

A töredékek legtöbbször fazékból származik (32 db), néhány hombárokhoz köthető (4 db), több darab tálak maradványa (10 db), egy szalagfül jelzi a kancsók meglétét, s alig néhány vékony falú töredék maradt meg korszából (4 db), bögréből (2 db) valamint egy palából készített trapéz alakú kőbalta foltöredéke. Különleges tárgy nem került elő.

Fazekak

A fazekak nyújtott S profilú, kis illetve közepes méretű edények, átmérőjük 25–32 cm között változik. Peremük alatt egysoros, ujjbenyomkodással tagolt borda fut körbe (10. kép⁴ 2, 7.), alsó részük simára kopott (10. kép 10.). Több peremtöredéknél csak a

rátett borda helye látszik, a borda hiányzik (10. kép 9.). Néhány oldaltöredéken kis hegyesedő bütyök van.

A fazekak egy másik típusa a fordított csonkakúp alakú, alacsony fazék, amelynek pereme kissé befelé ívelő (10. kép 8.).

Hombárok

A hombárok nyaka hengeres, simított (10. kép 4.), hasa nagyon enyhén durvított. Az értékelhető töredékekből 18–22 cm átmérőjű edényekre következethetünk.

Tálak

A tálak tölcseresnyakúak, különböző méretben fordulnak elő (10. kép 1, 3, 5.). Átmérőjük 18–40 cm között változik. Valamennyi töredék díszítetlen, sem kannelúra nyomokat, sem benyomott pontokat vagy bekarcolt vonaldíszet nem találtunk a töredékeken. Hiányoznak a plasztikus elemek is, nem volt alagútfül, bütyökdísz sem. Mindössze egy olyan táltöredék van, amelyen vízszintes alagútfület találunk (10. kép 11.).

Kancsó

Egy hosszú, nagyobb szalagfül kancsóból maradt meg (10. kép 6.).

Korsó és bögre

Kevés a korsó- illetve bögrétöredék. Mindkét edénytípusból vékony falú, főként díszítetlen darabok kerültek elő a lelőhelyen. Egy korszából származó töredéken a teljesen lekopott kannelúra nyomai figyelhetők meg.

A kevés és jellegtelen leletanyag alapján a lelőhelyen feltárt egyetlen késő rézkori gödör a Badeni kultúra korai időszakára keltezhető. Ennél közelebbi korhatározás sajnos, nem lehetséges, mert az anyag kopottsága miatt nem lehetünk biztosak abban, hogy valóban ennyire díszítetlen volt-e a kerámia, így a következtetések sem biztos, hogy helytállóak lennének.⁵ Egyetlen gödör esetében nem lehet a település szerkezetére, használatának időtartamára sem következtetni.

A mai Zala megye egészét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy kevés a Badeni kultúra lelőhelye. A kutatás sokáig „fehér foltnak” tekintette a térséget, ahol – a lelőhelyek hiánya miatt – úgy vélték, hogy nem települt meg a Badeni kultúra népe.

Ma már bizonyított, hogy ez a terület is folyamatosan lakott volt a rézkorban is, a korai rézkortól a késő rézkorig. A települések sűrűsége eltérő képet mutat. A Balaton-Lasinja kultúrát sűrű lelőhelyhálózat jellemzi, mintegy 8–10-szer annyi lelőhelye van, mint a Badeni kultúrának. Az ún. tűzdelt barázdás díszű

kerámia (Furchenstich) népének telepnyomai már nem annyira intenzívek, de jelenlétük a megye csaknem egész területén kimutatható.

A Badeni kultúra elterjedési térképe is újabb és újabb lelőhelyekkel gyarapodott az elmúlt évtizedekben. A szisztematikus kutatások (topográfiai terepbejárások, Kis-Balaton leletmentések, Hahót-környéki mikrorégiós kutatások, a Kerka-völgyi mikrorégió feltérképezése és napjaink nagy beruházásokat megelőző régészeti feltárásai) megcáfolták a korábbi feltételezéseket. Ha csekély számban is, de előkerültek a Badeni kultúra telepmaradványai.

A megye keleti felében, a Balaton északi partjának közelében (korábban Veszprém megyéhez tartozó terület) sűrűbb a késő rézkori településhálózat – 18 lelőhely (MRT 1, térkép) –, mint a Keszthelyi-öböltől nyugatra (HORVÁTH – H. SIMON 2003, Karte 7 19 lelőhely). A telepmaradványok felszíni gyűjtésből illetve ásatásokon előkerült egy-két gödörből ismeretek. A megye déli része, Nagykanizsa környéke sem mutat intenzívebb megtelepedést, innen 12 lelőhelyet ismerünk (HORVÁTH 1994, 7. kép; P. BARNA 2003).

A lelőhely tágabb térségében, Zalaegerszeg környékén a Badeni kultúrának csak kevés települése ismert. A bolerázi csoport lelőhelye megtalálható Zalaegerszeg-Andráshidán, Zalaszentgróton és Zalaszentivánon (HORVÁTH – H. SIMON 2003, 138–140.), ahol felszíni leletek vagy kisebb ásatásokon feltárt egy-egy gödör bizonyítja a késő rézkori ember megtelepedését. A Badeni kultúra ún. klasszikus időszakából mindössze két lelőhely ismert a környékről, Zalaszentmihályról (HORVÁTH – H. SIMON 2003, 145.).

Feltételezhetnénk, hogy a késő rézkori lelőhelyek hiánya bizonyos területeken a kutatási módszerek, kutatási lehetőségek számlájára írható. Ennek ellentmond az a tény, hogy napjaink nagyfelületű ásatásai (nagyberuházások, útpépítések) során sem változott meg jelentősen az egykori településhálózatról alkotott kép, maradtak településmentes területek.

Az okok tehát nem a kutatás hiányában vagy módszerében keresendők, hanem földrajzi, éghajlati, környezeti és életmódbeli tényezőkben. A térség talajtani adottságai, erdői és csak időszakosan bővizű patakjai erősen meghatározták azt az „életteret”, amelyben a kisebb létszámú közösségek biztosítani tudták fennmaradásukat. Az elterjedési térképeken jól követhető, hogy csak a nagyobb vízhozamú tó (Balaton, Kis-Balaton), a Zala folyó és nagyobb patakok (Principális, Szévíz, Válicka) nyújtottak megfelelő környezetet a telepek életéhez.

Az ugyancsak patak mellett elhelyezkedő lelőhely, Bekeháza egyetlen Badeni gödre a késő rézkori településhálózat egy újabb településével gazdagítja az elterjedési térképet.

3.3. Középső bronzkor, Veteřov kultúra

(Kiss Viktória)

Objektumok⁶

A bronzkorba sorolható leletek hat gödörből (7. obj.: M.2003.7.12.1–3, M.2003.7.13.1–53, 55–64; 8. obj.: M.2003.7.14.1; 11. obj.: M.2003.7.15.1–21; 14. obj.: M.2003.7.17.1–2; 22. obj.: M.2003.7.20.1–17; 28. obj.: M.2003.7.23.1–3) és két cölöplyukból (13. és 29. obj.: M.2003.7.16.1; M.2003.7.24.1) kerültek elő (5. kép 1–2, 6. kép 1–3, 7. kép 1, 5–6). Hasonló edénytöredékek előfordultak még az 1–15–19–20. számú, Árpád-kori kemence és gödör együttes anyagában (M.2003.7.8.1, 3, 5, M.2003.7.9.1–8, 12, M.2003.7.18.1–2, M.2003.7.19.1); a nagyobb mennyiségű őskori kerámiából következően feltételezhető, hogy ez az objektumcsoport egy bronzkori gödröt bolygatott meg illetve pusztított el. Bronzkori kerámia került elő még a 3., 24. és 25. (szintén Árpád-kori) gödrökből és cölöplyukból (M.2003.7.11.1–2, M.2003.7.22.1, M.2003.7.25.1–3) és felszíni szórványként a 2., 4. és 5. kutatóárok területéről (M.2003.7.2.1–2, M.2003.7.3.3, M.2003.7.4.1, M.2003.7.5.8–14). Feltehetően korszakunkhoz sorolható az 1. gödörből, bronzkori és Árpád-kori kerámiával együtt talált, vékony drótból hajlított bronzkarikatöredék (M.2003.7.9.12; h: 2,5 cm; átm: 0,2 cm). A bronzkori objektumokból pattintott és csiszolt köeszközök is előkerültek, vizsgálatukat Horváth Tünde végezte el (ld. a Függelékben).

Leletanyag

A leletanyag korát elsősorban a jellegzetes álszinór(Litzen)-díszes⁷ bögre- és táltöredékek (18. kép 8–12) alapján lehetett a magyarországi középső bronzkorra keltezni (a Litzenkerámia leletanyagának keltezéséről részletesen ld. alább). A legtöbb formánál általánosan jellemző durvított-fröcskölt és ujjbehúzkodással tagolt felületkezelés (pl. 12–14. kép) alapján első látásra a Somogyvár-Vinkovci kultúrával (esetleg a Badeni kultúrával), illetve a halomsíros kultúra korai időszakának kerámiájával való rokonság is felmerülhetne, de a zárt gödrökből származó, konzekvensen előforduló, zömében díszítetlen edénytípusok együttese a mai Magyarország területéről eddig ismert régészeti kultúrák anyagában párhuzam nélkül áll.⁸ Emiatt a bekeházai bronzkori leletek kulturális azonosításához a tágabb térség korai és középső bronzkori kultúrái között kerestem rokon típusokat. Mivel az említett időszakban a területtől keletre elterjedt kisapostagi kultúra illetve a mészbetétes kerámia kultúrája emlékanyagában nem számíthatunk hasonló edényformákra, ezért a lelőhelytől észak-északnyugatra, nyugatra illetve délre fekvő régiók régészeti mű-

velődéseinek keramikájára kell figyelmet fordítanunk.

A bekeházai leletegyüttes legjellegzetesebb típusához, az álszinórdíszes kerámiához sorolható edények⁹ Ausztriából, Magyarországról, Horvátországból és Szlovéniából eddig ismert példái szinte kivétel nélkül a díszedények közé tartoznak; az ezekhez társuló házikerámia-formákról csak bizonytalan sejtésekkel rendelkezett a kutatás (Horvátországban: MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1976, 99). Ausztriában Z. Benkovsky-Pivovarová az – általa önálló kultúrának tartott – álszinórdíszes kerámia mellett előforduló kísérőkerámiát a Veteřov illetve a magyarádi kultúra és a mészbetétes kerámia kultúrája házikerámia-formáihoz kötötte (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, 204–208; 1981, 29–31).¹⁰ Ezzel összefüggésben azonban J.-W. Neugebauer megkérdőjelezte a Litzenkerámia kulturális önállóságát (NEUGEBAUER 1977, 1977a; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 33; részletesen ld. alább), és a különböző kultúrák területén megjelenő, interkulturális díszítőmódnak tartotta az álszinórdíszítést. Újabban, a szlovéniai autópálya-építésekhez kapcsolódó régészeti leletmentések során olyan településeket tártak fel (Slivnica, Murska Sobota–Nova tabla: STRMNČIK-GULIĆ 2001; GUŠTIN – TIEFENGRABER 2001, 109; TIEFENGRABER 2001, 80), amelyek a Litzenkerámia önálló kultúraként való értelmezését igazolják – legalábbis Szlovénia és a szomszédos Észak-Horvátország területén. A Murszombatnál (Murska Sobota) feltárt telepen az álszinórdíszes kerámia mellett olyan vonalkötegdíszes fazekak¹¹ fordulnak elő nagy számban, amelyek a Dunántúlon, a mészbetétes kerámia kultúrája településein használt házikerámiával rokoníthatók. Hasonló, vonalkötegdíszes, kihajló peremű fazekak és hordóalakú edények kerültek elő álszinórdíszes kerámiával együtt Horvátországban, a Dráva-Száva közötti területen feltárt településeken is (Koprivnica–Cérine III.: MARKOVIĆ 1986, T. 3. 7–8; MARKOVIĆ 1993–1994, T. 3; Grabrovac: MARTINEC 2002, T. IX). A Grabrovacról közölt töredékek némelyike távolról talán a bekeházai formákkal is rokonítható (MARTINEC 2002, T. X), a legtöbb edény azonban eltér telepünk kerámiatípusaitól.

A Zala megyével nyugatról szomszédos dél-burgenlandi és dél-stájerországi, illetve karinthiai korai és középső bronzkori (vagyis a rézkor végének tartott Vučedol kultúra és az urnamezős kultúra időszaka közötti, vö. LIPPERT 1999, Tab. 2) régészeti műveltségekről jelenleg is kevés információ áll rendelkezésre (MODRIJAN 1973, 133–134; MODRIJAN 1973a, 142; LIPPERT 1999, 345, Karte 2, Tab. 3; DRESCHER-SCHNEIDER – WICK 2001, 18–20, 23; HEBERT – WENEDIG 2001, 41; RUTTKAY 2002,

155, Abb. 6). Figyelemre méltó, hogy D. Kramer Wildonból a Litzenkerámia gazdag lelet-anyagát említi (KRAMER 1989, 28–29; KRAMER 1996, 9), és egy további adat szerint Riegersburgból is hasonló leletek láttak napvilágot (LIPPERT 1999, 345, Tab. 3. 73).¹² Ez arra utal, hogy a régió kulturálisan a szlovéniai területhez kapcsolódhatott.

A Délnyugat-Magyarországtól észak-északnyugatra elterülő vidékről ismert régészeti anyag tanúsága szerint a magyarországi korai bronzkor végén és a középső bronzkorban az Alpokalján és Kelet-Ausztria a Dunától délre eső – alsó-ausztriai és észak-burgenlandi – területén a gátai (Wieselburg) és az Unterwöbling kultúra, később a Veteřov kultúra Böheimkirchen csoportja terjedt el. A Dunától északra eső ausztriai térség az aunjetitzi kultúra, majd az ebből kialakult Veteřov kultúra elterjedéséhez tartozott (vö. NEUGEBAUER 1994, Abb. 4; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1995, Abb. 4). E kultúrák házikerámiájában megtalálható a már említett, fröcskölt-durvírtott felületkezelés. Az éles hasi törésű, kihajló peremű táltípus és a füles bögrék szintén jellemzők az aunjetitzi és a Veteřov kultúra anyagában (összefoglalóan: NEUGEBAUER 1994, Abb. 58, Abb. 62). Az álszinórdíszes edénytöredékek azonban inkább a fiatalabb keltezést erősítik meg. A bekeházai kerámiaformák alábbi elemzése szerint leletanyagunk a Veteřov kultúra Dunától északra fekvő ausztriai és morvaországi anyagával, illetve a Dunától délre elterülő térségben elkülönített Böheimkirchen csoport leleteivel mutatja a legtöbb rokon vonást. A térségben korábban ismeretlen leletanyag közlése indokolja a tanulmányunk többi részétől eltérő, részletes edényleírását.¹³

Amforák, urnaalakú edények

A közép-európai kutatás által amforának nevezett – a magyar terminológia szerint inkább az urnaalakú edények közé sorolható –, két- vagy négyfülű edényekhez tartozó töredékek két különböző formát képviselnek. Az egyik egy ívelten kihajló peremű, szűk szájú, ívelten kiöblösödő hasú, kétfülű edény (11. kép 1), míg a másik (csak néhány peremtöredék által jelzett) típus szélesebb szájú, profilált nyakú, ahol a nyakhajlatot olykor borda is hangsúlyozza (19. kép 1–2).

A Veteřov kultúra Böheimkirchen csoportja edényformái között előforduló, hasonló amforákat J.-W. Neugebauer a kultúra kerámiatipológiájában a C típusba sorolta (NEUGEBAUER 1979, Abb. 2. C). Ezek közé általában szélesebb szájú, zömében hengeres és profiláltabb nyakú változatok tartoznak, a klaszszikus Veteřov területen és a Böheimkirchen csoportnál is (Gossweikersdorf: NEUGEBAUER 1975, Taf. 12. 17; Böheimkirchen: NEUGEBAUER 1977, Taf. 82. 2;

Unterstockstall: NEUGEBAUER 1978, Abb. 4. 2; Waidendorf: HAHNEL 1988, Taf. 15. 5, 16. 1, 37. 4), amelyekkel a bekeházai második típus rokonítható. Az 1. típusba sorolt, kisméretű, viszonylag épen megmaradt amfora ívelten kialakított nyaka a Veteřov kultúra morvaországi anyagának egyik edényformájához áll közelebb (PODBORSKÝ et al. 1993, Taf. 166. 26). Utóbbi, bekeházai edény oldalról összenyomott fülkialakításához Böhheimkirchenből idézhetünk egy párhuzamot (NEUGEBAUER 1977, Taf. 64. 5).

1. típus:

Sötétbarna, kavicszúzalékkal soványított, simított felületű, ívelten kihajló peremű, szűk szájú, öblöshasú, kétfülü edény felső kétharmad részének összeálló töredékei. A fülek felső részét oldalról összenyomták, ezzel szarv-szerű kimagasodást alakítottak ki. A két fül között a vállon, a fülek magasságában bütyökdísz van. TM: 19 cm, pá: 14,7 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.10. (11. kép 1).

Hasonló edény fültöredéke; 7. gödör, a 2003.7.13.40. leltári számú edényfül-töredékek között (11. kép 2).

2. típus:

Szürkésbarna, csillámos homokkal soványított, kihajló peremű, urnalakú edény peremtöredéke; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.37.

Hasonló, szürke ill. vörös, homokkal soványított, kihajló peremű, urnalakú edények simított felszínű peremtöredékei, 11 db. Az egyik töredéknél a nyakhajlatban rovátkolással tagolt borda részlete látszik; 11. gödör, ltsz.: M.2003.7.15.1–3. (19. kép 1–2).

Szürkésbarna, vörösesbarna és sötétbarna színű, kerámia- ill. kavicszúzalékkal soványított, kihajló peremű edények peremtöredékei, 12 db; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.3.

Tárolóedények

A bekeházai hombárokhoz hasonló edényeket kevés esetben találtam a közölt anyagokban, ennek oka talán az lehet, hogy a hatalmas méretű tárolóedények eredeti formáját ritkán lehet a töredékek alapján meghatározni. A telepünkön legjobban rekonstruálható, kettőskónikus testű, vízszintes füllel ellátott formához (12. kép 1–2) részleteikben hasonló edényeket Böhheimkirchen és Waidendorf telepéről idézhetünk (NEUGEBAUER 1977, Taf. 12; HAHNEL 1988, Taf. 30. 10, 35. 5). A bekeházai, ívelt peremű, bevagdost peremszélű vagy bordázott nyakú (12. kép 3), durvított felszínű töredékek (12. kép 4, 19. kép 9) szélesszájú, tojástestű hombárokhoz is tarthatnak (PODBORSKÝ et al. 1993, Taf. 167. 11; vö. még NEUGEBAUER 1975, Taf. 18. 2–7; HAHNEL 1988, Taf. 33. 12).

Narancsszínű, kerámia- és kavicszúzalékkal soványított, ívelten kihajló peremű, kettőskónikus testű,

nagyméretű hombár töredékei; felső része simított, vállán egy vízszintesen elhelyezett fül maradt meg; 15 db. A fül magasságában enyhe vállkiképzéssel (12. kép 1). Valószínűleg e hombár alsó részeként azonosíthatók a hasonlóan narancsszínű, vastagfalú, durvított-fröcskölt felületű oldaltöredékek és az enyhén profilált alj töredékei. M: kb. 47 cm, pá: kb. 40 cm, fá: 16 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.11. (12. kép 2).

Vörös ill. barna, kerámia- és kavicszúzalékkal soványított, fröcskölt-durvított felszínű, vastagfalú fazekak perem- illetve oldaltöredéke, 2 db. A peremtöredék széle esz-közzel ferdén bevagdost, TM: 10 ill. 5 cm, pá: 30 cm. Az oldaltöredéket ujjbenyomkodásos borda díszíti; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.38. (12. kép 3).

Világosbarna és vörösesbarna, kerámia- és kavicszúzalékkal soványított edények peremtöredékei; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.39. Hasonló edények plasztikus bordákkal díszített oldaltöredékei; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.42.

Hasonló hombárok vörösesbarna- ill. narancsszínű, kihajló peremtöredékei és simított felületű ill. fröcskölt-durvított felszínű és vastagfalú oldal- és aljtöredékei, 43 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.13–14.

Szürkésbarna és vörösesbarna színű, homokkal soványított, fröcskölt-durvított felületű fazekak oldaltöredékei, 46 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.50. (12. kép 4).

Világosbarna, homokkal soványított és vörösesbarna, kavicszúzalékkal soványított, és nagyméretű tárolóedények letört fülei. M: 3,1 cm; sz: 2,6 cm; v: 0,7 cm; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.6. M: 10,2 cm; sz: 3,5 cm; v: 2 cm; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.8. Hasonló tárolóedények oldaltöredékei, 4 db; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.10. (19. kép 9).

Fazekak

Bekeházán talán a legnagyobb számban képviselt edényforma az enyhén kihajló peremű, hengeres vagy kónikus testű, fogóbütykös fazéktípus (13. kép 1–6, 14. kép 1–6, 18. kép 6–7, 19. kép 3–6). Profilja enyhén ívelt vagy egyenes kialakítású; felülete legtöbbször fröcs-költ és ujjbehúzkodással tagolt. E fazekakat rendsze-rint 2–4 darab, ujjbenyomással durván tagolt, szinte „összegyűrt” fogóbütyökkel látták el. A nagyobb részt rekonstruálható edényeknél megfigyelhető volt, hogy a négy bütyökfogót az ujjbenyomások segítségével, eltérő módon tagolták (három illetve egy ujjbenyomással), az egymással szemköztiek szimmetrikusak. Olykor füllel is előfordul (19. kép 3). E formát nem találjuk meg a Veteřov kultúra vagy a Böhheimkirchen csoport típusabláin, legjobb párhuzama egy burgenlandi lelőhelyről, Grosshöflein-Föllikről ismert (Fundstelle III.: BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1977, Abb. 2. 8) és hasonló fordul elő

Guntramsdorfon is (NEUGEBAUER 1978, Abb. 7. 3). Ilyesféle bütyökfogók a böheimkircheni telepen is megtalálhatók, de itt szűkebb szájú fazéktípushoz tartoznak (NEUGEBAUER 1977, Taf. 54. 5, 60. 10, 63. 10, 66. 10).

Vörösesbarna, homokkal és kavicszúzalékkal soványított, enyhén kihajló peremű, kónikus testű, ujjbehúzkodással tagolt, durvított felületű fazék felső részének összeálló töredékei, 5 db. Vállán négy, ujjbenyomással tagolt bütyökfogó helyezkedett el, ezek közül az egymással szemköztiek szimmetrikusak (három illetve egy tagolással). TM: 12,5 cm, pá: 25 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.16. (13. kép 1).

Vörösesbarna, kerámiazúzalékkal soványított, enyhén kihajló peremű, hengeres testű, ujjbehúzkodással tagolt, durvított felületű fazék felső részének töredékei, 3 db. Bütyökfogója ujjbenyomással tagolt. TM: 15 cm, pá: 18 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.18. (13. kép 2).

Vörösesbarna, homokkal soványított, enyhén kihajló peremű, hengeres testű, ujjbehúzkodással tagolt, durvított felületű fazék peremtöredéke. Bütyökfogója ujjbenyomással tagolt. TM: 11 cm, pá: 20 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.19. (13. kép 3).

Hasonló, vörösesbarna és szürkésbarna, homokkal vagy kerámiazúzalékkal soványított fazekak perem- és oldaltöredékei, 42 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.20–21. (13. kép 4–6, 14. kép 2–6).

Sárgásbarna, kavicszúzalékkal soványított, kihajló peremű, hengeres testű fazék peremtöredéke hosszúkás, ujjbenyomkodással tagolt fogóbütyökkel. M: 7,4 cm, pá: 16 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.36. (14. kép 1).

Vörösszürke, kavicszúzalékkal soványított, vékonyfalú fazék alsó harmadának töredékei, 7 db; hasonló, barna és vörösesbarna fazekak alsó részének töredékei, 59 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.48–49.

Szürkésbarna és vörösesbarna színű, homokkal vagy kerámiazúzalékkal soványított edények oldaltöredékei, 149 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.51.

Vörös, kerámiazúzalékkal soványított, hengeresnyakú fazék peremtöredéke, letört füllel. M: 9,8 cm; pá: 16 cm; 11. gödör, ltsz.: M.2003.7.15.4. (19. kép 3).

Szürkésbarna ill. szürkésvörös, homokkal soványított, hengeresnyakú fazekak peremtöredékei, ujjbenyomkodással tagolt fogóbütyökkel a perem alatt, 2 db; 11. gödör, ltsz.: M.2003.7.15.5. (19. kép 5).

Vörös ill. barna, kavicszúzalékkal soványított edények ujjbenyomkodással tagolt fogóbütyökei. 2 db. Az egyik töredék hasátmérete: 22 cm; 11. gödör, ltsz.: M.2003.7.15.13. (19. kép 4).

Világosbarna, szürke és vörösesbarna színű, homokkal ill. kavicszúzalékkal soványított fazekak

simítatlan és durvított felületű oldal- és profilált aljtöredékei; 11. gödör, ltsz.: M.2003.7.15.6, 14–16.

Hasonló, vörösesbarna, kavicszúzalékkal soványított fazék oldaltöredéke, ujjbenyomkodással tagolt fogóbütyökkel. M: 3,3 cm; sz: 7,9 cm; v: 1 cm; a 15. (Árpád-kori) gödörből, ltsz.: M.2003.7.18.1. (18. kép 6).

Világosbarna, homokkal soványított, hengeres testű fazék oldaltöredéke, ujjbenyomkodással tagolt fogóbütyökkel. M: 4,7 cm; sz: 4,5 cm; v: 1,7 cm; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.5. (19. kép 6).

Szürkésbarna, vörösesbarna és sötétbarna, kerámia- és kavicszúzalékkal soványított, hengerestestű fazekak kopott felületű oldal- és aljtöredékei 48 db; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.11–12.

Szürkésvörös, kavicszúzalékkal soványított fazék oldaltöredéke, ujjbenyomással tagolt fogóbütyökkel. M: 3 cm; sz: 6,8 cm; v: 0,8 cm; 29. cölöplyuk, ltsz.: M.2003.7.24.1. (18. kép 7).

Tálap

Telepünkön három különböző táltípust különíthetünk el. Az első az ívelten kihajló peremű, élesen profilált vállú, kónikus testű, simított-fényezett felületű tálap tartoznak (16. kép 1–8). A 2. típus az előző mélyebb, és csak a peremen simított-fényezett, bütyökfogókkal ellátott változata, teste alsó kétharmada simítatlan vagy durvított-fröcskölt felületkezelést kapott (17. kép 1–2). Ennek leegyszerűsített, ívelt peremű variánsa is van (17. kép 3), amely kisebb töredékek esetében néha nehezen elválasztható a fenti fazéktípus egyszerű változatától (vö. 14. kép 2, 19. kép 10). A 3. típusba az egyenesen elvágott peremű, kónikus vagy gömbszeletalakú tálapokat sorolhatjuk (14. kép 7, 15. kép 1–4). Gyakran ezeken is bütyökfogók vannak. A simított-fényezett, ívelt profilú tálap alsó része ívelten csatlakozik (16. kép 4, 8) a néha omphaloszos kialakítású fenékhez, a durvított felszínű formáknál szélesebb fenékképzéssel találkozunk (14. kép 7, 15. kép 1, 4, 17. kép 4–6).

Az élesen profilált vállú, kihajló peremű, simított-fényezett felületű táltípus (16. kép 1–7) a Veteřov kultúra egyik fontos edényformája (Morvaországban: POBORSKÝ et al. 1993, Taf. 167. 2). A Böheimkirchen csoport típusátlóján nem szerepel a tálap között (NEUGEBAUER 1979, Abb. 3. E), de a telepeken gyakori (Grossweikersdorf: NEUGEBAUER 1975, Taf. 16. 4–5, 17. 6; Grosshöflein: BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1977, Abb. 2. 1; Waidendorf: HAHNEL 1988, Taf. 23. 1, 41. 14, 56. 4). Füle a peremből vagy a perem alól indul (16. kép 6–7), utóbbi esetben kissé a perem fölé is emelkedhet (16. kép 7; HAHNEL 1988, Taf. 90. 7). A forma a magyarádi kultúránál is jellemző, de a kárpát-medencei tell-kultúrák

profilált táltípusához is hasonlít (pl. vatyai kultúra, perjámosi kultúra: BÓNA 1975, Taf. 29. 8, Taf. 100. 18).

A bekeházai anyag másik legjellegzetesebb edényfomájának, a mélyebb, durvított aljú, profilált táltípusnak (17. kép 1–2) a párhuzamait – a Veteřov kultúra területén fekvő – Grossweikersdorf (NEUGEBAUER 1975, Taf. 16. 6, Taf. 17. 7), Poysbrunn (NEUGEBAUER 1979a, Abb. 10, Grube 8. 4) és Waidendorf telepein (HAHNEL 1988, Taf. 94. 5) találjuk meg és Morvaországban is jellemző forma (PODBORSKÝ et al. 1993, Taf. 167. 1). A böheimkircheni telepen és Guntramsdorfon is előfordul (NEUGEBAUER 1977, Taf. 31. 7, 47. 6, 78. 2–3; NEUGEBAUER 1979, Abb. 10. 7). E táltípus egyszerűbb, ívelt oldalú (17. kép 3) változata szintén Poysbrunnban (NEUGEBAUER 1979a, Abb. 7, Grube 1. 1–3), illetve Haussteinben (DAIM – RUTTKAY 1981, Abb. 12. 4, 7) található meg.

Az egyenesen elvágott peremű, kónikus vagy gömbszelet alakú tálak (14. kép 7, 15. kép 1–4) több változata is megtalálható a Veteřov kultúrájánál és a Böheimkirchen csoportnál, rendszerint a peremből vízszintesen kinyúló bütyökdíszrel (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, Abb. 6. 2–4; NEUGEBAUER 1977, Taf. 15. 10–11, Taf. 19. 3–4; NEUGEBAUER 1979, Abb. 3. E, Abb. 6. 8). A peremen elhelyezett bütyök a bekeházai tálakon nem fordul elő, helyette a perem alatt találunk ujjbnyomással tagolt bütyökfogókat (14. kép 7, 15. kép 2–3). Bütyök nélküli változatra is találunk példát Böheimkirchenben (NEUGEBAUER 1977, Taf. 68. 1–5), Drassburgban, Guntramsdorfbán (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, Abb. 3. 10), vagy a klasszikus Veteřov területen (Grossweikersdorf: NEUGEBAUER 1975, Taf. 13. 7).

1. típus:

Barna, homokkal soványított, kihajló peremű, ívelten kónikus testű, kisméretű füles tál töredéke. M: 6,4 cm; pá: 12 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.3. (16. kép 6).

Sötétbarna, fényezett, homokkal soványított, kihajló peremű, profilált vállú tál töredéke. M: 7,2 cm; pá: 18,4 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.6. (16. kép 4).

Barna ill. szürkésbarna, homokkal ill. kavicszúzalékkal soványított, kihajló peremű, profilált vállú tálak perem- és oldaltöredékei, 5 db. TM: 5 cm, pá: 27 cm; TM: 5,5 cm, pá: 27 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.7. (16. kép 1–3).

Szürkésbarna, simított felületű, kavicszúzalékkal soványított, kihajló peremű, profilált vállú tál vagy csésze peremtöredéke füllel. A fül enyhén a perem fölé magasodik. TM: 6,9 cm, pá: 10 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.29. (16. kép 7).

Szürke ill. barna, homokkal soványított, fényezett felületű, profilált vállú, kisméretű tál peremtöredékei,

3 db. TM: 4,5 cm, pá: 20 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.30. (16. kép 5).

Valószínűleg profilált vállú tál szürke, homokkal soványított, fényezett felületű, nyomott gömbös testű alsó harmadrésze, omphalosos aljjal. Fá: 5,5 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.44.

Hasonló, szürkésbarna, homokkal soványított, nyomott gömbös testű tálak simított felületű oldaltöredékei, 9 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.45–47.

Hasonló, vörösesbarna, kavicszúzalékkal soványított tálhoz tartozhatott az M.2003.7.13.53. leltári számú fenéktöredékek között szereplő, több összeillő darabból ragasztott edényalj; 7. gödör (16. kép 8).

Hasonló, barna és sötétbarna színű, homokkal ill. kerámiazúzalékkal soványított, simított felületű, gömbös testű edények oldaltöredékei, 59 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.49.

Sötétbarna, csillámos homokkal soványított, fényezett felületű tál perem- és oldaltöredékei, 7 db; 11. gödör, ltsz.: M.2003.7.15.9.

2. típus:

Szürkésbarna-vörösesbarna foltos, kopott felületű, kavicszúzalékkal soványított tál perem- és válltöredékei, 6 db. Vállán középen kettéosztott bütyök található. A kihajló perem simított, a vállkiképzéstől lefelé a tál felületét ferdén tagolt durvítással látták el. TM: 11,5 cm, pá: 33 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.8. (17. kép 1).

Szürke ill. szürkésbarna, kerámia- és kavicszúzalékkal soványított, kihajló peremű, profilált vállú tálak peremtöredékei, 3 db. Peremük simított, testük durvított felületű; az egyik táltöredék vállkiképzésén eszközbenyomkodással díszített, hosszúkás, vízszintes bütyök található. TM: 9,5 ill. 10 cm, pá: kb. 30 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.9. (17. kép 2).

Kihajló peremű, ívelt vállú, kónikus tál peremtöredékei. TM: 6,8 cm, pá: kb. 29,4 cm; 7. gödör, az M.2003.7.13.21. leltári számú töredékek között. (17. kép 3).

Hasonló, különböző színű táltöredékek; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.32–34.

Hasonló, vörösesbarna, kerámiazúzalékkal soványított, gömbszeletalakú és kónikus tálak perem- és oldaltöredékei; 11. gödör, ltsz.: M.2003.7.15.7–8.

Vörösesbarna, kerámiazúzalékkal soványított, kihajló peremű, kónikus testű, durva felszínű tál felső harmadának töredéke. M: 10 cm; pá: 30 cm; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.2. (19. kép 10).

3. típus:

Vörösesbarna, foltos, kerámiazúzalékkal soványított, egyenesen elvágott peremű, gömbszelet alakú tál töredéke profilált fenékkiképzéssel. Vállán 11 cm hosszú, ujjbnyomkodással tagolt fogóbütyök. M: 11 cm; pá: 32 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.15. (14. kép 7).

Vörösesbarna, apró kavicszal és kerámiazúzalékkal soványított, egyenesen elvágott peremű, ívelten kónikus tál töredéke profilált fenékkiképzéssel. M: 15,7 cm; pá: 37,6 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.12. (15. kép 1).

Vörösesbarna, homokkal soványított, egyenesen elvágott peremű, gömbszelet alakú tál perem- és oldaltöredéke. Felülete durvított. TM: 11,5 cm, pá: 30 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.17. (15. kép 2).

Szürkésbarna, homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, egyenesen elvágott peremű, gömbszelet-alakú tál perem- és oldaltöredékei, letört bütyökfogó nyomával, 3 db. TM: 12 cm, pá: 30 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.22. (15. kép 3).

Vörösesbarna, kerámiazúzalékkal soványított, egyenesen elvágott peremű, ívelten kónikus tálak peremtöredékei, 8 db. Pá: 28, 20 ill. 12 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.23.

Kisméretű, vörösesbarna, kavicszúzalékkal soványított, egyenesen elvágott peremű, ívelten kónikus tál töredékei, 3 db. M: 5 cm, pá: 14 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.24. (15. kép 4).

Hasonló, szürkésbarna, kisebb tálak peremtöredékei, 5 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.25.

A 2. és 3. táltipushoz egyaránt tartozhatnak a vörösesbarna, kavics- ill. kerámiazúzalékkal soványított, durva felületű tálak aljtöredékei, több esetben profilált aljkiképzéssel, 23 db. Fá: 7 ill. 8 és 9 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.53. (17. kép 4–6).

Hasonló, profilált aljkiképzésű, vörösesbarna színű, kavicszúzalékkal soványított tálak vagy fazekak oldal- és aljtöredékei, 3 db; 7. gödör foltjából, ltsz.: M.2003.7.12.1–3.

Bögrék

A bekeházai telepen előforduló példányok egyszerű, ívelt profilú, kihajló peremű, nyomott gömbös testű, egyfülű bögrék (11. kép 3–4) ívelt vagy kissé profiláltabb fenékrésszel (11. kép 5–7), amelyek a közép-európai korai bronzkori kultúrákban általánosak (pl. PODBORSKÝ et al. 1993, Taf. 166. 14; NEUGEBAUER 1979, Abb. 3. F). A díszített változatokra csak apró, vékonyfalú töredékek utalnak (18. kép 1–2, 19. kép 7–8; leírásukat ld. a díszített edénytöredékeknél).

Sötétbarna, fényezett felületű, homokkal soványított, ívelten kihajló peremű, töredékes, gömbös testű bögre. M: 8,4 cm; pá: 9 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.2. (11. kép 4).

Barna, csillámos homokkal soványított, ívelten kihajló peremű bögre peremtöredéke fül töredékével. TM: 2,4 cm; sz: 4,5 cm; v: 0,4 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.5.

Sötétszürke, homokkal soványított, fényezett

felületű, nyomott gömbös testű bögre töredéke letört füllel. M: 6,3 cm; sz: 7,6 cm; v: 0,6 cm; 7. gödör, ltsz.: 2003.7.13.35.

Ívelt peremű bögre felső harmadának töredéke füllel. M: 6 cm, sz: 4 cm, v: 0,6 cm; 7. gödör, az M.2003.7.13.40. leltári számú töredékek között (11. kép 3).

Szürkésbarna, homokkal soványított, kihajló peremű, fényezett felületű, vékonyfalú edények peremtöredékei, 3 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.31.

Valószínűleg hasonló, vékonyfalú, simított felületű bögrék szürke ill. szürkésvörös színű, homokkal ill. kavicszúzalékkal soványított aljtöredékei, 6 db. Fá: 2,5 cm, 5 cm, 6 cm ill. 8 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.52. (11. kép 5–7).

Sötétbarna, csillámos homokkal soványított, nyomott gömbös testű, vékonyfalú bögrék oldaltöredékei, 5 db; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.7.

Fekete, homokkal soványított, gömbös testű bögre oldaltöredékei, 2 db; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.9.

Díszített edénytöredékek

Nagyobb méretű, vastagfalú tálakhoz és fazekakhoz tartozhatott néhány bemélyített vonalmin-tákkal díszített oldaltöredék (18. kép 3–4). A mélyen bekarcolt, vízszintes, párhuzamos vonalminta jó párhuzamát láthatjuk egy böheimkircheni töredéken (NEUGEBAUER 1977, Taf. 14. 5). A függőleges, párhuzamos vonalkötegminta durvább kialakítással amforákon is előfordul Böheimkirchen-Hochfeld anyagában (pl. NEUGEBAUER 1977, Taf. 17. 9).

Sűrűbb, vékonyabb függőleges vonalmintákkal kisebb méretű edényeket díszítettek (NEUGEBAUER 1977, Taf. 89. 6–7; HAHNEL 1988, Taf. 69. 14). Ívelt nyakú, profilált vállú bögréhez, esetleg kisebb tálhoz tartozhattak az előzőeknél vékonyabb falú, vízszintes és ferdén bekarcolt vonalmintas oldaltöredékek (18. kép 1–2); az egyik töredéken a minta fület vagy bütyökdiszt keretez (18. kép 2; vö. BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1977, Abb. 1. 2, 12). Sűrű, függőlegesen bemélyített díszítéssel találkozunk egy nagyon vékonyfalú edényke két töredékén (19. kép 7–8). Utóbbi, besimításszerűen sekély kannelúramintas edénytöredékek esetében az sem zárható ki, hogy a lelőhely középső rézkori anyagából keveredtek a bronzkori gödrökbe.

Az egymás melletti sorokban vagy többsoros sávokban az edény felületére tapasztott plasztikus bütykökkel való díszítés (18. kép 5) nem idegen a Veteřov kultúra és a Böheimkirchen csoport keramikájában (NEUGEBAUER 1977, Taf. 55. 2), hasonló módon alakították ki a jellegzetes bütyöklábakat is.

Szürkésbarna, kerámiazúzalékkal soványított, fényezett felületű, profilált vállú bögre töredékei, 2 db.

Vékony, vízszintes és ebből kiinduló ferdén bekarcolt, párhuzamos vonalakkal díszített (4–4 vonal), az egyik töredéken letört bütyök vagy fül nyomával. M: 2 ill. 2,5 cm, sz: 5,6 ill. 2,5 cm; v: 0,5 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.26. (18. kép 1–2).

Szürkésbarna, apró kavicsokkal soványított edény-töredék, mélyen bekarcolt, vízszintes, párhuzamos vonalmintával díszítve. M: 4 cm; sz: 3,9 cm; v: 1,1 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.27. (18. kép 3).

Vörös, kerámiazúzalékkal soványított, vastagfalú edény töredéke, függőleges, párhuzamos bekarcolt vonalakkal díszítve. M: 2,6 cm; sz: 5 cm; v: 1,1 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.28. (18. kép 4).

Vörös, homokkal és apró kavicsokkal soványított edények töredékei, plasztikus bütykökkel (esetleg bütyöklábakkal?), 4 db; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.43. (18. kép 5).

Sötétbarna, vékonyfalú, ívelt oldalú edény töredékei, sűrűn egymás mellé helyezett, keskeny, függőleges kannelúramintával, 3 db. Felülete erősen kopott. M: 3 cm; sz: 7 cm; v: 0,2 cm; 11. gödör, ltsz.: M.2003.7.15.10. (19. kép 7–8). Hasonló került elő a 22. gödörből is; ltsz.: M.2003.7.20.13.

Álzsínór(Litzen)-díszes kerámia

A 7. objektumból előkerült, fekete, fényezett felületű, homokkal soványított, tölcséresnyakú, nyomott gömbös testű, töredékes füles bögre (18. kép 9) illetve egy hasonló peremtöredéke (18. kép 10) formájához és díszítéséhez elsősorban Alsó-Ausztriában és Burgenlandban (Guntramsdorf: PITTIONI 1954, Abb. 169. 4–5; Grosshöflein-Föllik: BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1977, Abb. 1. 9, 16), illetve Észak-Horvátország területén (Vindija barlang: ŠIMEK 1975, T. I. 1) találunk jó párhuzamokat. A bekeházai bögrék peremén két, illetve három egymás alatti vízszintes sávban bemélyített, sávonként hat-hatsoros zsinórlenymat-dísz (Litzen-minta vagy álzsínórdísz) látható. A párhuzamként felsorolt példányokon (továbbá a Golling-Salzach, Dürnkrot és Hausstein lelőhelyen előkerült bögréken, vö. HELL 1944–1950, 173–175, Abb. 1–2; NEUGEBAUER 1976, 24–25, Taf. 5. 1–3; DAIM – RUTTKAY 1981, Abb. 12. 1) szintén hatsoros zsinórlenymatból alakították ki a mintasávokat. A podgorači, hasonló bögrétöredékeket zömmel hétsoros álzsínórminta díszíti, de itt is előfordul hatsoros sáv (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1976a, Tab. 5. 7). A bekeházai töredékeken a párhuzamként említett álzsínórdíszes bögrék fontos jellemzője, a nyakhajlatban, a füllel szemközti oldalon elhelyezett lapos bütyökminta hiányzik, de a kissé nyomottabb testű, soprni bögrén sincs ilyen bütyök (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS 1982–1983, 1. kép 1).

Az álzsínórdíszes kerámia másik alaptípusa az a fekete, csillámos homokkal soványított, kívül-belül gondosan fényezett felületű, tölcséresnyakú, nyomott gömbös testű tál, amelynek perem- és válltöredékei a 22. gödörből láttak napvilágot, egy további, hasonlóan díszített fültöredékkel együtt (utóbbinál a fül két szélét hat-hat soros zsinórlenymat díszíti; 18. kép 12). A tál nyakán hullámvonalban nyolcsoros álzsínórdísz található (18. kép 8), és nyolcsoros minta van az 5. kutatóárok mélyítésekor, 0–30 cm-nél talált szórvány táltöredéken is (18. kép 11). Hasonló, tölcséresnyakú, álzsínórdíszes tálakat szlovéniai és horvátországi lelőhelyekről, illetve néhány magyarországi leletegyüttesből ismerünk: hullámvonalalakú Litzen-mintával Ig (KOROŠEC 1957, T. I. 1), hullámos és egyenes sávval Koprivnički Ivanec-Piškovnica telepéről (MARKOVIĆ 1993–1994, T. 9. 3), továbbá Slivnicáról (STRMNČIK-GULIĆ 2001, Fig. 6) és Vörsről (HONTI 1994, Abb. 8. 4). Egyenes sáv mintával díszített, hasonló tálakat Notranje goricén (KOROŠEC 1957, T. III. 1; DULAR 1999, Abb. 2. 1), Podgoračon (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1976a, Tab. 2. 6), Somogyváron (HONTI 1994a, V. t. 4, VII. t. 14) és Koroncón (MITHAY 1942, IV. t. 1) találtak. Az ausztriai leletek között egyelőre csak egyenes mintasávval díszített tálakra van adat: Drassburgból (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, Abb. 3. 2), Böheimkirchenből, Guntramsdorfról (NEUGEBAUER 1978, Abb. 6. 12). A bekeházai, erősen tölcséres nyakú és a perem szélességénél jóval keskenyebb vállú tálhoz formailag a Koprivnički Ivanec-Piškovnicáról említett, továbbá talán a koroncói példány áll a legközelebb.

Fekete, fényezett felületű, homokkal soványított, tölcséresnyakú, nyomott gömbös testű, töredékes füles bögre. Peremén, egymás alatt két sávban hatsoros álzsínór(Litzen)-dísz látható. Füle letört. M: 8,5 cm; pá: 6,2 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.1. (18. kép 9a–b).

Fekete, fényezett felületű, homokkal soványított, tölcséresnyakú, nyomott gömbös testű bögre peremtöredékei és oldaltöredéke, 3 db. A peremen egymás alatt három sorban álzsínór(Litzen)-dísz, a felső kettő hatsoros, az alsó öt. Pá: 12 cm; 7. gödör, ltsz.: M.2003.7.13.4. (18. kép 10).

Fekete, csillámos homokkal soványított, kívül-belül gondosan fényezett felületű, tölcséresnyakú, nyomott gömbös testű tál perem- és válltöredékei, 2 db. A nyakon hullámvonalban nyolcsoros álzsínór(Litzen)-dísz található. Pá: 34 cm; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.1. (18. kép 8a–b).

Sötétbarna, homokkal soványított edény fültöredéke, a fül két szélén hat-hat soros álzsínór(Litzen)-díszsel. M: 3,5 cm; sz: 5 cm; v: 0,9 cm; 22. gödör, ltsz.: M.2003.7.20.4. (18. kép 12).

Sötétszürke, homokkal soványított, finoman

iszapolt, fényezett felületű edény peremtörédeke. A perem alatt nyolcsoros álszinór(Litzen)-dísz. M: 3,1 cm; sz: 3,4 cm; v: 0,8 cm; 5. kutatóárok, 0–30 cm, ltsz.: M.2003.7.5.11. (18. kép 11).

Felületkezelés, készítésechnika

A bekeházai bronzkori leletanyag fontos jellemzője, hogy az edények nyersanyagába az előkészítés során, soványítóanyagként legtöbbször kavicszúzalékot, ritkábban apróra tört kerámiát vagy mindkettőt keverték. A gödrökből nagyszámban előkerült kavicsot és kavics törmelékét ebből következően, vélhetően a soványítóanyag előállításához is használták. Csak a legvékonyabb falú, kisméretű bögrék egy része, illetve a profilált (dísz-) tálak soványítására használtak homokot. Utóbbi kerámia közül is kitérnék az álszinórdíszes bögre- és táltörédek, amelyek csillámos soványítású, gondosan simított-fényezett anyaga élesen eltér a többi bekeházai edénytől. Ebből következően – az alábbi, kulturális elemzéssel összhangban – felmerül annak lehetősége, hogy az álszinórdíszes edényeket (vagyis a Litzenkerámiát) lelőhelyünkön importkerámiaként értelmezzük. Ugyanezt figyelte meg korábban Honti Sz. a mészbetétes kerámia kultúrája vörsi és somogyvári telepén talált álszinórdíszes kerámiával kapcsolatban. Somogyváron a finomszemcsés soványítású, álszinórdíszes, eredeti import edények törédekei mellett olyan kerámiát is el tudott különíteni, amelyek az import darabok helyi utánzataként értékelhetők: utóbbiaknál az álszinórdíszet kevésbé gondosan alakították ki, és az edények anyaga a mészbetétes kerámia anyagával megegyező volt (HONTI 1994, 174–176; 1994a, 8).

A Bekeházán előkerült házikerámia-formák (fazekak és durvább felszínű tálak, hombárok) készítésechnikájának jellegzetes eleme, hogy az edény felszínét egyes esetekben simítatlanul hagyták, de gyakrabban egy további agyagréteget kentek-fröcsköltek fel rá, amit olykor szabálytalan vagy szabályos, egy irányba rendezett ujjbehúzkodással tagoltak (12. kép 2–4, 13–14. kép, 17. kép). Ezzel a felületkezeléssel függ össze az edények aljának profilált kialakítása is: a fenékrész felé az említett agyagréteget nem simították el, sőt, ujjbehúzkodással kissé kiszélesedő fenékkiképzést hoztak létre (pl. 14. kép 7, 15. kép 1, 17. kép 4–6). Ez utóbbi készítésechnikai elem a Veteřov kultúra és a Böheimkirchen csoport házikerámiáján is gyakran megfigyelhető.

A fentiek alapján a Zalaegerszeg-Ságod-Bekeházán feltárt bronzkori településrészletet a Veteřov kultúrához köthetjük. E műveltség azonosítása a térségben azért fontos, mivel a Délnyugat-Dunántúl középső bronzkori népességéről mindaddig alig állt rendelkezésre információ. A Kis-Balatontól nyugatra fekvő

régióban a Somogyvár-Vinkovci kultúra kora utáni időszak „sötét kornak” tűnt egészen a halomsíros kultúra legkorábbi fázisának időszakáig (KOVÁCS 1984, 383; KOVÁCS 1994, 119; HORVÁTH 1994a, 219; SZŐKE 1995, 23; ŠAVEL 1996, 20; BONDÁR 1998a, 21–23; legújabban HORVÁTH 2000, 13). A térség bronzkori időrendjében tapasztalt „vákuumot” a kutatók úgy próbálták kitölteni, hogy a Zala megyéből megismert legkorábbi halomsíros leleteket – néhány hasonló, Vas, Győr-Moson-Sopron és Veszprém megye nyugati részéből származó leletegyüttessel együtt – a középső bronzkor utolsó fázisára, a koszideri korra keltezték (BÓNA 1992, 40; HORVÁTH 1994a, 219; HONTI 1994a, 11; KISS 1997, 47; ILON 1998–1999, 258; H. SIMON – HORVÁTH 1998–1999, 202; KISS 2000, 27; KISS 2002, 491–492). Így elfogadható magyarázatnak tűnt az, hogy a Dunántúl legnyugatabbi részein egy feltehetően nyugat-északnyugat, a mai Alsó-Ausztria felől beszivárgó népesség jelent meg a koszideri korszakban. Ez a korai halomsíros csoport okozhatta, hogy a középső bronzkorban a Kis-Balatontól keletre élő mészbetétes kerámia kultúrája népességének zöme elköltözött törzsterületéről (ld. a tolnanémedi kincseket), a helyben maradt, kései mészbetétes csoportok viszont az új népesség szomszédságában éltek – így elterjedési területeik kiegészítik egymást.

A bekeházai településrészlet tehát a Délnyugat-Dunántúl eddig ismeretlen bronzkori népességének anyagi műveltségébe enged bepillantást; egyben a halomsíros kultúra legkorábbi csoportjainak keltezésével kapcsolatban is adalékot nyújt. Ahhoz, hogy a Veteřov kultúra leletanyagának feltűnését értelmezhessük a térségben, az alábbiakban az alsó-ausztriai, burgenlandi és az északnyugat-dunántúli kutatási eredményeket is át kell tekintenünk.

A térség középső bronzkori kulturális képének vázlata

A Veteřov kultúra

A Veteřov kultúra morvaországi leletanyagának összefoglalását követően a Dunától északra fekvő alsó-ausztriai területen is elkülönítették a műveltséghez sorolható lelőhelyeket (TIHELKA 1961, 1962; SCHEIBENREITER 1964). A Dunától délre e kultúra leleteivel nem számolt a kutatás, Burgenlandban a Veteřov kultúrával egy időben Z. Benkovsky-Pivoarová szerint a Mistelbach-Regelsbrunn típus anyaga figyelhető meg, melyet a közép-európai kronológia szerinti középső bronzkor (RBB1 fázis) kezdetére, a koszideri korszaknak megfelelő időre keltezték (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1976, 348–349, Abb. 5; 1976a, Abb. 3). Az ezt megelőző (közép-európai,

RBA) korai bronzkorban Burgenland térségében a gátai (Wieselburg) kultúra élt, amelynek elterjedési területét (legutóbb ld. LEEB 1987, Abb. 1; NEUGEBAUER 1994, Abb. 4; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1995, Abb. 4) Z. Benkovsky-Pivovarová megfigyelései szerint nem fedik az álzsínór-díszes kerámia burgenlandi lelőhelyei. A két utóbb említett népesség eszerint azonos időszakban, egymás mellett élt (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, 209, Abb. 9; 1981, 33, Taf. 4).

Az alsó-ausztriai térség egykori történetének tisztázásában fontos momentum volt, amikor J.-W. Neugebauer kimutatta, hogy a Veteřov kultúra lelőhelyei nemcsak a Dunától északra találhatóak meg, hanem a Dunától délre fekvő ausztriai területen is. A legfontosabb lelőhely, a Böhheimkirchen-Hochfelden feltárt nagy telep alapján Neugebauer Alsó-Ausztria déli részén a *Veteřov kultúra Böhheimkirchen csoportját* különítette el (NEUGEBAUER 1977, 1979). Ugyanakkor – Benkovsky-Pivovarovával szemben – az álzsínór-díszes kerámiát nem tartotta önálló kultúrának; ezzel összefüggésben azokat az alsó-ausztriai lelőhelyeket, ahol az álzsínór-díszes kerámia a Veteřov kultúra edényeivel együtt került elő (pl. Guntramsdorf: NEUGEBAUER 1977a, 1978), a Veteřov kultúra lelőhelyeként közölte. Utóbbi kultúra elterjedési területének tárgyalásakor azonban a burgenlandi leleteket¹⁴ nem említette: a Dunától északra a Veteřov kultúra magterületéről beszélt, a Böhheimkirchen csoport területét pedig a Dunától délre, a Sötétkő-erdő (Dunkelsteinerwald) és a Bécsi-erdő közötti területen jelölte meg (PITTIONI 1954, 367, Karte 8; SCHEIBENREITER 1964, Abb. 1; SCHUBERT 1973, Karte 2; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1976, Abb. 5; NEUGEBAUER 1979, 50; NEUGEBAUER 1994, 123–125, 133–134, 140). Neugebauer eredményei nyomán vetette fel Z. Benkovsky-Pivovarová, hogy a gátai kultúra területét a korai és középső bronzkor határán vélhetően a délre terjeszkedő „Mařarovce–Veteřov–Böhheimkirchen” kultúrkör szállta meg (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 34–35; 1996, 157). E felvetés ellenére a feldolgozások továbbra sem ábrázolják a Bécsi-erdőtől keletre a Veteřov kultúra lelőhelyeit (legutóbb BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1995, Abb. 4).

Az álzsínór-díszes vagy Litzenkerámia

Az álzsínór-díszes kerámiával foglalkozó első publikációk a bronzkort megelőző idősokra illetve a bronzkor kezdetére keltezték e leleteket. A leggyakrabban előforduló bögreformát a gátai kultúra bögréi illetve a Kisapostagról ismert „pannon” mészbetétes kerámia bögreformája és díszítése előzményének tartották (PITTIONI – WURTH 1935;

WILLVONSEDER 1937, 24–25; PITTIONI 1954, 239–246; a korai kutatástörténetről ld. még MOZSOLICS 1942, 34–36; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, 198–199). Ezzel összefüggésben a magyar kutatók is a kisapostagi kultúra illetve a gátai kultúra előzményeként értelmezték a Litzenkerámiát vagy a Guntramsdorf–Drassburg csoportot (MOZSOLICS 1942, 33–35; BÁNDI 1972, 41–42; BÓNA 1960, 53; BÓNA 1975, 247–248; BÓNA 1992, 16: Fröhe Bronzezeit III). Ugyanebből következett, hogy a középső bronzkor végére vagy a korai halomsíros idősokra keltezhető leletegyüttesekben megjelenő, ugyanilyen technikával díszített edényeket a magyar kutatásban „pseudo-Litzen” kerámia elnevezéssel tárgyalták (részletesen: VÉKONY 2000, 176).

A kutatás Z. Benkovsky-Pivovarová megfigyelései nyomán fogadta el az álzsínór-díszes kerámia középeurópai kronológia szerinti korai bronzkor 2. felére illetve a középső bronzkorra (RBA2–RBB1) való keltezését és az ausztriai leletek összefoglalása is neki köszönhető (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, 203–208; 1981). A néhány Salzburg környékén és zömmel a Lajta mentén feltérképezett Litzenkerámiát önálló kultúraként értékelte. Emellett az álzsínór-díszes kerámia teljes – horvátországi, szlovéniai, ausztriai, szlovákiai, nyugat-magyarországi illetve a Vajdaságba eső – elterjedését vizsgálva, három időrendi fázist különített el. A legkorábbi fázisba a hullámos mintasávós álzsínór-díszes kerámiát sorolta – e fázis anyaga főként Szlovénia és Horvátország területén fordul elő – és az edényformákat és a díszítést tekintve a kisapostagi kultúrával való időrendi és talán genetikai kapcsolatot állapított meg. Az ausztriai leletek zömét, amelyekre az egyenes sávban elhelyezett álzsínór-dísz jellemző, a következő fázisba sorolta. Az edényformák kapcsolatai illetve a vegyes leletegyüttesek alapján e fázist a Veteřov és a magyar-rádi kultúrával, illetve a dunántúli mészbetétes kerámia kultúrájával párhuzamosította. A legfiatalabb leleteken az álzsínór-dísz felkunkorodó (ún. Schnörkel-artige) mintában jelenik meg, és zömmel a korai kárpátvidéki halomsíros kultúra szlovákiai anyagában (vö. Dolný Peter), néhány ausztriai és dunántúli lelőhelyen, illetve a Belegiš kultúra kerámiáján fordul elő. Az ausztriai csoport relatív időrendjével kapcsolatban azt állapította meg, hogy az álzsínór-díszes kerámia lelőhelyei nagyjából kikerülnek a gátai kultúra elterjedését – vagyis feltételezhető egykorúságuk. A tárgyalt kerámiát használó népesség életének végét a koszideri korra keltezett Mistelbach-Regelsbrunn típusal hozta kapcsolatba, amelynek elterjedése benyúlik az álzsínór-díszes kerámia önálló elterjedési területére is, tehát vélhetően későbbi (BENKOVSKY-

PIVOVAROVÁ 1972, 208–209; 1981, 32–33, Taf. 2). A Böhheimkirchen csoport elkülönítését követően (NEUGEBAUER 1977; vö. fentebb) vita alakult ki az álszinórdíszes kerámia önállóságát illetően. Z. Benkovsky-Pivovarová kitartott az önálló Litzenkerámias csoport léte mellett, de J.-W. Neugebauer és más kutatók eredményeit felhasználva, 1981-ben már csak a Bécsi-erdőtől keletre fekvő alsó-ausztriai és burgenlandi lelőhelyeket sorolta az önálló kultúrcsoporthoz; a Salzburg környéki, a böheim-kirchenei és a Dunától északra előkerült dürnkruti leletek importok.¹⁵ A későbbiekben J.-W. Neugebauer is átvette a Litzenkerámia önálló kultúráként való meghatározását és a Z. Benkovsky-Pivovarová által javasolt „Drassburg kultúra” elnevezést (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, 210; NEUGEBAUER 1994, 141, Abb. 4: időrendi tábla).

Az álszinórdíszes kerámia magyarországi kutatására két momentum volt nagy hatással: egyrészt a kisapostagi kultúra önállóságának egyértelművé tétele és emlékéanyagának világos különválasztása a Litzenkerámiától (TORMA 1972, 22, 24; VADÁSZ – VÉKONY 1978, 61, 82. j.),¹⁶ másrészt a szlovákiai Dolný Peter fázis meghatározása (DUŠEK 1969; KOVÁCS 1975, 309, 312–314). A tárgyalt keramikával összefoglalóan Kovács T. és Vékony G. foglalkozott, mindketten a legkorábbi halomsíros népcsoportok emlékéanyagával hozták kapcsolatba. Kovács T. Benkovsky-Pivovarová adatait felhasználva, az álszinórdíszes kerámia terjedését a halomsíros kultúra hatásának tulajdonítható, „északnyugat–délkelet irányú hatásmechanizmussal” hozta összefüggésbe – ld. a lelőhelyek zárt csoportját a Fertő vidékén és a vajdasági Belegiš kultúra területén (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, Taf. 1), továbbá a két terület között szóródott leleteket a halomsíros kultúra legkorábbi magyarországi leletegyütteseiben: Székesfehérvár-Nyúldomb, Siklós-Téglagyár, Bag, Tiszafüred-Majoroshalom (KOVÁCS 1975, 312–314; KOVÁCS 1984, 383; KOVÁCS 1994a, 161–162; KOVÁCS 1997, 299–300). Vékony G. a Komárom megyei leletek összefoglalása után (VÉKONY 1988, 74) legutóbb „a korai halomsíros kultúrától elválaszthatatlan” Litzenkeramik teljes elterjedését áttekintette (VÉKONY 2000, 177).

A környező országok kutatói is sorra összefoglalták az álszinórdíszes kerámiával kapcsolatba hozható leleteket (a lelőhelyek száma immár 100 fölött van; a részletes katalógust ld. KISS 2004). A tárgyalt kerámia értékelésével kapcsolatos vita jelenleg sem jutott nyugvópontra – ennek oka a változatlanul kis számban rendelkezésre álló zárt leletanyagban keresendő. Az újabb adatokat figyelembe véve azonban, ma már valamelyest tisztább kép körvonalazható.

Horvátországban, kezdetben nem volt lehetőség e leletek kulturális önállóságának meghatározására (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1976, 1976a; TERŽAN 1983, Abb. 4; VINSKI-GASPARINI 1983, T. LXX), újabban azonban Z. Marković önálló Litzenkerámias elterjedési területet körvonalazott a Dráva-Száva közötti térségben (MARKOVIĆ 1988–1989, 419, Abb. 4; vö. még P. FISCHL – KISS 2002, 135–139).

Említettem, hogy az e területhez nyugatról kapcsolódó szlovéniai régióban nemrégiben szintén a kultúra önállóságát bizonyító adatok láttak napvilágot (TIEFENGRABER 2001). E települések közlése remélhetőleg a Ljubljana környéki cölöpfalvakban előkerült hasonló leletekkel kapcsolatos problémák (KOROŠEC 1957; GABROVEC 1983, 24, 26–27, T. I. 1–4, 14–15; PARZINGER 1983, 45, Tab. 4; DULAR 1999, 83, Abb. 2) tisztázásában is előrelépést jelent majd.¹⁷

A Magyarországon előkerült álszinórdíszes kerámiával kapcsolatban a legszembetűnőbb jelenség, hogy – a csak Litzenkerámiával jellemezhető lelőhelyek mellett – a legtöbb ilyen edénytöredéket a mészbetétes kerámia kultúrája lelőhelyeiről ismerjük. Ezeket az adatokat az alsószentpéteri (Dolný Peter, SK) temető anyagával összefüggésbe hozva Vékony G. a dunántúli mészbetétes kerámia és a korai halomsíros kultúra kapcsolata bizonyítékaként értékeli (VÉKONY 2000, 178). Véleményem szerint azonban a szlovákiai, horvátországi és a szlovéniai újabb adatok ettől eltérő következtetések levonására nyújtanak lehetőséget.

Láthattuk, hogy Ausztriában és Magyarországon (vö. fentebb Z. Benkovsky-Pivovarová és Kovács T. megállapításait),¹⁸ továbbá Szlovákiában (OŽDANI 1998: a magyarádi és a füzesabonyi/Otomani kultúra, illetve a Dolný Peter fázis leleteivel együtt) korai bronzkori (RBA2; a magyarországi kronológia szerint középső bronzkori) és középső bronzkori (RBB1) környezetben is előfordulnak álszinórdíszes kerámialeletek. Ebből azonban nem az következik, hogy (Neugebauer és Ožđani véleményét követve) el kellene vetni a Litzenkerámia önálló kultúráként való értelmezését, hanem világosan körül kell határolni, mely területeken értékelhető önálló kultúráként az álszinórdíszes kerámia, és mely területekre jutott csupán import díszedényként. A Horvátországban körvonalazott Litzenkerámias csoport létét elfogadva és az edények anyagában megfigyelt eltérések alapján a Dél-Dunántúlon talált álszinórdíszes edények (HONTI 1994, 1994a) a Dráva túloldalán élő népcsoport területéről érkezett importokként értelmezhetők (P. FISCHL – KISS 2002, 136; KISS 2002, 488–489; ld. még KISS 2004). Eszerint a Balatontól délre előkerült, álszinórdíszes technikával díszített kerámia többségének nem időrendi jelentőséget tulajdonít-

hatunk, vagyis e kerámia nem csupán a koszideri korszak vagy a korai halomsíros időszak „újjenyomata”, hanem a Dráván túli területekkel folytatott kapcsolatrendszer emléke (az Észak-Dunántúlon előkerült álszinórdíszes kerámiáról ld. alább). Ezzel kapcsolatban érdemes visszatérnünk a Veteřov kultúra leleteinek tárgyalására.

A Burgenland és Alsó-Ausztria területén előkerült álszinórdíszes kerámia értelmezéséhez a zárt leletegyüttesekből származó leletek nyújthatnak segítséget (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 33, Taf. 2): ezek a Veteřov kultúra, illetve a Böhheimkirchen csoport anyagával együtt kerültek elő. A Böhheimkirchen-Hochfelden, a Veteřov kultúra névadó telepén zárt objektumokból előkerült álszinórdíszes kerámia (NEUGEBAUER 1977, Taf. 40. 1, Taf. 65. 1, 7, Taf. 67. 1–3, Taf. 74. 1, Taf. 84. 1, Taf. 86. 1–2) alapján J.-W. Neugebauer az elsőként előkerült, hasonló díszű edény, a dünrkruti bögre (korábban aunjetiziként leírt kísérőkerámiáját) szintén a Veteřov kultúrához sorolta (NEUGEBAUER 1976; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS 1982–1983, 14). További adalék, hogy Guntramsdorf lelőhelyen, csatornaépítés során, több alkalommal is feltártak olyan telepjelenségeket, amelyekben a két lelet típus együtt volt megtalálható (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, Abb. 2; NEUGEBAUER 1977a, NEUGEBAUER 1978).¹⁹ Darufalván (Drassburg-Taborac) szintén több, álszinórdíszes kerámiát tartalmazó gödör került elő. Ezek egyikéből (I. gödör) díszítetlen, a Veteřov kultúrához köthető edénytöredékeket, egy másikból (4. gödör) négy bütyöklábon álló edény töredékét is említik (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, 201, Abb. 3; 1981, 31, Abb. 3; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS 1982–1983, 13). Nagyhöflány (Grosshöflein-Föllik) lelőhelyen Tömördy F. által feltárt kettős temetkezésben az álszinórdíszes edények mellett szintén megtalálták a Veteřov kultúra kerámiatöredékeit (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS 1982–1983, 8–12, 2–5. kép). Utóbbiak a lelőköriülményekről fennmaradt feljegyzések szerint a gödör alját borító 30 cm-es rétegből származtak, ebből Z. Benkovsky-Pivovarová arra a következtetésre jutott, hogy az ember- és állattetemeteket a Veteřov kultúra gödrébe ásták bele (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS 1982–1983, 8–9, 15). Vékony G. Tömördy eddig figyelmen kívül hagyott megfigyelését – az „átvágott gátai rétegről” – a mai kronológia adatai szerint értelmezve hasonló véleményt fogalmazott meg. Eszerint az álszinórdíszes kerámiát használó emberek a sírt (vagy inkább áldozati gödört?) a Veteřov kultúra teleprétegébe ásták

bele, vagyis a temetkezés fiatalabb a Veteřov kultúra időszakánál – így a Litzenkerámia a korai halomsíros kultúrához kapcsolható (VÉKONY 2000, 176–177). A Dunától északra fekvő Waidendorf-Buhuberg telepéről B. Hahnel szintén több álszinórdíszes edénytöredéket közölt a Veteřov kultúra rétegéből (HAHNEL 1988, 71–71). A Litzenkerámia és a Veteřov kultúra egykorúságát tehát számos leletegyüttes bizonyítja nemcsak a Dunától északra és délre eső alsó-ausztriai területeken, de Burgenlandban is. A bizonytalan lelőköriülmények ellenére talán ugyanezt erősíti meg a fölliki sír is, amennyiben azt feltételezzük, hogy a tetemeteket egy még nem teljesen feltöltődött telep-gödörben helyezték el. E feltételezést alátámasztja, hogy a nagyhöflányi lelőhely egy másik részén is a Veteřov kultúra kerámiájával együtt kerültek elő Litzen-díszes edények (Grosshöflein-Föllik, Fundstelle III: BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1977, Abb. 1–2), továbbá, hogy a Veteřov kultúra morvaországi telepeiről számos ilyen gödörtemetkezés ismert (STUHLÍK 1992, 20–22). Pinkaóvár (Burg) lelőhelyet telepként említik: itt a Litzenkerámia töredékei egy 50 cm vastag kultúrrétegből származnak, míg a felette előkerült, 10 cm-es, középkori kerámiával kevert rétegből a Veteřov kultúra edénytöredékei is napvilágot láttak (MITSCHAMÄRHEIM – OHRENBERGER – SARIA 1954, 188–189, Taf. 12–13; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 30).²⁰

E térségtől keletebbre, az Északnyugat-Dunántúlon elterjedt középső bronzkori műveltség a már említett gátai kultúra volt. Emlékanyagát Bóna I. foglalta össze; a kultúra végét – a halomsíros kultúra támadásával összefüggésben – a középső bronzkor 2. fázisára tette (BÓNA 1975, 247–248; BÓNA 1992, 34; vö. még KISS 2000, 16; KISS 2002, 478). Ebből következően Károlyi M. a halomsíros kultúra hegyfalui településén előkerült, idősebb emléket a gátai kultúrához kapcsolta (KÁROLYI 1979–1980, 136–138). Hozzá kell azonban tenni, hogy a korábbi kutatás a magyarádi kultúrával is számolt a Kisalföldön (PATAY 1938, 68–69; MITHAY 1942, 12–14). Kovács T. hívta fel a figyelmet arra, hogy Északnyugat-Magyarország koszideri kori kulturális képének meghatározását nehezíti az a tény, hogy a Benkovsky-Pivovarová által a koszideri korra keltezett Mistelbach-Regelsbrunn típus illetve a vitatott keltezésű álszinórdíszes kerámia Fertő-tó környéki elterjedési területe egybeesik. Így – bár továbbra is nagyon kevés leletanyag volt ismert –, három kultúrcsoport is felmerült a térség koszideri kori kulturális hovatartozásával kapcsolatban. A korábbi magyar kutatás eredményeit is figyelembe véve, Kovács T. véleménye szerint Délnyugat-Szlovákiában, Északkelet-Ausztriá-

ban és az Észak-Dunántúl egyes részein a koszideri korszakban olyan lakosság élt, amelynek anyagi műveltsége a késő magyarádi kultúrával azonosítható. A szlovákiai területtől különböző jellemzők nyugati hatásoknak tulajdoníthatók, a területi különbségek az eltérő alaplakosságból adódhatnak (KOVÁCS 1984, 382).

A későbbiekben a Veteřov kultúra szerepét vagy hatását Marton E. vetette fel a középső bronzkor végén a velemi Szent Vid-hegyen elsőként megtelepedő népességgel kapcsolatban (MARTON 1996, 250, I. t. 8). Ugyanerről a lelőhelyről Ilon G. közölt egy bütyök-lábas bögrét (ILON – KÖLTŐ 2000, IV. t. 1), mely a korai halomsíros kultúra, vagy esetleg a Veteřov kultúra emléke lehet. Legutóbb a magyarádi és a korai halomsíros kultúra északnyugat-magyarországi emlékeanyagával szintén Ilon G. foglalkozott (ILON 1998–1999). A magyarádi és a Veteřov kultúra elterjedési területének határa a Morva folyó mentén, tehát a Fertő-tó közelében található. A két kultúra anyagi műveltségének szoros rokonsága miatt a kutatók gyakran Mařarovec-Veteřov-Böheimkirchen kultúráról beszélnek (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 34; RUTTKAY 1988–1989, 140–145; STUHLÍK 1992, 16) – ez egyben azt is kifejezi, hogy a tárgyalt nyugat-magyarországi térségben, egy-két szórványos edény esetében nehéz a pontos kulturális hovatartozás megállapítása.

Néhány újabban ismertté vált Vas megyei leletegyüttes, továbbá az álzsínórdíszes kerámia és a Veteřov kultúra viszonyának fenti áttekintése nyomán mégis megkísérlelhető az északnyugat-magyarországi és északkelet-ausztriai térség anyagának az eddigittől eltérő értelmezése. Legfontosabb a Sárváron feltárt, több gödörből álló településrészlet, amelynek kerámianyagában a Veteřov kultúra jellegzetes formáit és díszítéseit ismerhetjük fel.²¹ Emellett a Bekeházáról bemutatott, bütyökfogós fazékformához hasonló darabok és két álzsínórdíszes edénytöredék is előfordul a leletek között. A kissé délebbre, Körmeny környékén végzett terepbejárások során két további lelőhelyen is hasonló kerámiát találtak (Rádóckölked-Felső mező, Nagymizdó-Várdomb: ILON – RASZTOVICS 2000, 157: 56/1. lh., 56/2. lh., 184: 43/2. lh.); ugyanitt álzsínórdíszes kerámia is megtalálható. E leletek alapján a korábban a magyarádi kultúrával kapcsolatba hozott emlékeanyag egy része (ILON 1998–1999, Stufe 1, Fundort 18, 20) és néhány további, a halomsíros kultúra legkorábbi, nyugat-dunántúli népességéhez kötött lelőhely anyaga (KÁROLYI 1979–1980) talán szintén a Veteřov kultúrához sorolható. E Vas megyei lelőhelyek és a burgenlandi leletek fenti elemzése indokolja a feltételezést, hogy azokat a *Bécsi-erdő és a Rábaköz mocsarai között feltérképezett lelőhelyeket*, ahol a

Veteřov kultúra és az álzsínórdíszes kerámia leletei együtt kerültek elő, illetve a térség néhány, a magyarádi illetve a korai halomsíros kultúrához kötött leletegyüttesét a *Veteřov kultúrához* soroljuk. Az említett területen a Veteřov kultúrával kapcsolatba hozható lelőhelyek ÉNy-ról DK felé haladva a következők:

Schwechat-Wien Umgebung (RUTTKAY 1971; NEUGEBAUER 1977a, Anm. 25), Baden-Königshöhle (LADENBAUER – OREL 1954, Taf. III. 3, Taf. IV), Guntramsdorf (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, Abb. 2; NEUGEBAUER 1977a, NEUGEBAUER 1978), Darufalva/Drassburg-Taborac (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, 201, Abb. 3; 1981, 31, Abb. 3), Nagyhöflány/Grosshöflein-Föllik (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1977, Abb. 1-2; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS 1982–1983, 8–12, 2–5. kép), Oka/Oggau (PITTIONI 1954, Abb. 213. 5–8, Abb. 214. 1–2; HICKE 1987, 63, Abb. 44, Taf. XI.3, XV.9, XVI.11, XXI.26), Mannersdorf (MELZER 1984, 241, Abb. 311; NEUGEBAUER 1994, 61), Védeny/Weiden am See (OHRENBERGER 1957, Taf. I. 10–14), Pinkaóvár/Burg (MITSCHA-MÄRHEIM – OHRENBERGER – SARIA 1954, 188–189, Taf. 12–13), Velem (KÁROLYI 1979–1980, 154, 13. kép 4; MARTON 1996, 250, I. t. 8; ILON 1998–1999, 256, Stufe 1, Fundort 18), Gyöngyösfalu (KÁROLYI 1979–1980, 143–146, 6–8. kép), Hegyfalu (KÁROLYI 1979–1980, 136–138, 3. kép 1–3), Kenyeri (KÁROLYI 1996–1997, 12, 3. kép 1, 4. kép); Sárvár-Móka és -Szaput (közöletlen, ld. fentebb), Rádóckölked, Nagymizdó (ILON – RASZTOVICS 2000, 157, 56/1. lh., XXXII.t.2; 56/2. lh., XLIV.t.3–5; 184, 43/2. lh., XLV.t.).

A Lajta és a Rába-Rábca mentéről említett adatok fenti értelmezése nyomán a Zala megyéből bemutatott bekeházai anyag már nem áll egyedül, hozzákapcsolható a Veteřov kultúra elterjedéséhez. További adalék, hogy a lelőhelyünk szomszédságában található Zalaszentiván-Kisfaludi hegyről több alkalommal múzumba került szórványos leletek részletes áttekintése alapján Száraz Cs. a Veteřov kultúra kerámiáját különítette el (SZÁRAZ 2002, 517–519, Fig. 1. 1, 1. 3).²² Ugyaninnen koszideri korú bronzkincs is ismert (BÓNA 1958, 218, Taf. VI). Ezek szerint, Z. Benkovsky-Pivovarová felvetésével és Kovács T. véleményével (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 34; KOVÁCS 1984, 382; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1996, 157) összhangban megállapítható, hogy a Veteřov kultúra a Böheimkirchen csoport eddig körülhatárolt területétől keletre, a Fertő-tóig, továbbá a Répce és a Rába középső folyásvidékéig (a korábbi gátai terület keleti széléig; vö. KÁROLYI 1971–1972; BÓNA 1975, 249; KÁROLYI 1978–1979, 136; LEEB

1987, Abb. 1)²³ is kiterjeszkedett. Ez a (talán kisebb migrációval is kapcsoltba hozható) kulturális változás okozhatta a gátai kultúra végét – ebből következően a Veteřov kultúra keleti elterjedésének idejét a középső bronzkor 2. végére tehetjük. A gátai kultúra temetőiben előkerült, koszideri bronztárgyak által keltezett, kerámia nélküli síregyüttesek, amelyeket a halomsíros kultúrához vagy újabban a gátai kultúra feltételezett legkésőbbi időszakába soroltak (Oggau, Mannersdorf: PITTIONI 1954, Abb. 213–214; BÓNA 1975, 247; NEUGEBAUER 1994, 61; vö. fentebb), így szintén a Veteřov kultúra emlékműanyagához köthetők. Utóbbi kultúra a koszideri korszakban, a Rábaköz mocsarainak keleti oldalán, a Kisalföldön élő kései észak-dunántúli mészbetétes kerámias népesség közvetlen szomszédjává vált. A szomszédos kultúrák közötti kapcsolattartást jelzi a Böhheimkirchen-Hochfelden, a 28. gödörből (Litzenkerámiával együtt) előkerült fiatal dunántúli mészbetétes korsótöredék, Waidendorf-Buhuberg dunántúli importleletei (NEUGEBAUER 1977, Taf. 40. 1; HAHNEL 1988, Taf. 14. 6, Taf. 49. 7, Taf. 51. 1, 4; KISS 2000, 30–31; KISS 2002, 486, Taf. 6. 9–11), és a Neusiedl am See mellett, Védeny (Weiden am See) lelőhelyen 1947-ben, a Veteřov kultúra edénytöredékeivel együtt, gödörből előkerült dunántúli mészbetétes korsó darabja is (OHRENBERGER 1957, 58, Taf. I. 9–14). A Vörs-Papkertről, a mészbetétes kerámia kultúrája települési gödréből közölt bütyöklábas bögrét (HONTI 1994a, 2. kép) a fentiek nyomán inkább a Veteřov (mint a magyarádi) kultúra import edényeként magyarázhatjuk (a formához vö. PODBORSKÝ et al. 1993, Taf. 166. 10, 15, 21; NEUGEBAUER 1994, Abb. 62a). Utóbbi kultúra Zalaegerszeg környéki elterjedésének feltételezésével ez szintén a szomszédos népek között fennálló mikroregionális kapcsolatokat jelzi.

A körvonalazott elmélet szerint a Veteřov kultúra elterjedési területének keleti határa a koszideri korszakban, az említett lelőhelyekkel kiegészítve, a Rábca-Répcse és a Rába lehetett. Délkeleti irányban Zalaegerszegig megtalálható a kultúra emlékműve. A bekeházai telep korát eszerint a középső bronzkor 3. fázisára, a koszideri korszakra tehetjük (RBB1). Arra a későbbi, részletesebb elemzés adhat választ, hogy a Lajta és Rába menti leletek a Veteřov kultúra törzsterületének anyagához vagy a Böhheimkirchen csoport jellemzőihez állnak-e közelebb.

Ugyancsak később lesz megválaszolható, hogy a Fertő-tó környékén gyakrabban megjelenő álszinórdíszes kerámia használata a Veteřov kultúra Lajta menti csoportja helyi sajátosságának tulajdonítható-e, és a Dunától északra, a kultúra magterületére, továbbá a Böhheimkirchen csoporthoz eljutott álszinórdíszes edé-

nyek (Waidendorf: HAHNEL 1988, 71–72; NEUGEBAUER 1994, 123; Dürnkrot: NEUGEBAUER 1976; Böhheimkirchen: NEUGEBAUER 1979, Abb. 4) pedig e térséggel való kapcsolatot jelzik-e? Vagy egy olyan kultúrcsoport importjaiként kerültek a Bécsei-erdőtől keletre, nyugatra és a Dunától északra is, amelynek emlékműve egyelőre kevésbé ismert? E problémakörrel függ össze a mészbetétes kerámia kultúrája leleteivel együtt, az Észak-Dunántúlon (Iža, Mosonszentmiklós, Süttő; részletesen, irodalommal: KISS 2004) illetve a magyarádi kultúra délkelet-szlovákiai lelőhelyein talált álszinórdíszes edények eredetének meghatározása is.

Az a terület, ahol a jelenlegi kevés adat alapján egyre biztosabban számolhatunk az önálló Litzenkerámia csoportjaival, Észak-Horvátország (Varasd/Varaždin és Kapronca/Koprivnica környéke, Gušće, továbbá a Đakovo környéki lelőhelyek) és az ehhez nyugatról csatlakozó szlovéniai térség (Ljubljana illetve Maribor környéke, északabbra Muraszombat/Murska Sobota). Egyelőre csupán a Wildonból említett, nagyobb számú álszinórdíszes kerámia utal arra, hogy az e régióval északról szomszédos dél-stájerországi–dél-burgenlandi területen is ugyanezen műveltség elterjedése mutatható ki a Mura és a Rába találkozásának zónáig. Innen a Mura és a Rába mellékfolyói mentén könnyen kapcsolatba léphettek a Veteřov kultúra északra fekvő, Böhheimkirchen csoportja és az északkeletre elterülő, (fent körvonalazott) Lajta-Rába menti csoportja területével. Ebből következően – egyelőre csak hipotézisként – felvethető az a magyarázat, hogy a nagyobb mennyiségű import álszinórdíszes edény észak-burgenlandi és észak-dunántúli jelenléte a magyarországi középső bronzkorak megfelelő időszakban (RBA2–RBB1) ugyanúgy a Száva-Dráva-Mura mentén elterjedt Litzenkerámias csoporttal való regionális kapcsolatnak tulajdonítható, ahogyan a Dél-Dunántúlon is. Az továbbra is kérdéses, hogy az ugyanezen a burgenlandi, nyugat-magyarországi és délnyugat-szlovákiai területen a halomsíros kultúra korai fázisát képviselő Mistelbach-Regelsbrunn típus, továbbá a Dolný Peter fázis (RBB1 korú) anyagában gyakori álszinórdíszes kerámia²⁴ hasonlóan importként értékelhető-e, vagy a korábbi kapcsolatok eredményeként már a korai halomsíros csoportok edényművességének részévé vált a térségben?

Anélkül, hogy az álszinórdíszes kerámia kialakulását elemző elméletekre (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 32; MARKOVIĆ 1984, 23; MARKOVIĆ 1988–1989, 417–418, Abb. 3; MARKOVIĆ 1990, 48; MARTINEC 2002, 282) itt kitérnénk, megállapíthatjuk, hogy a tárgyalt kerámia utóbb említett horvátországi-szlovéniai-stájerországi önálló elterjedése, illetve az e térséggel a Mura, a Rába

és a Zala mentén kapcsolatba került északkelet-ausztriai és nyugat-magyarországi régió ugyanazt a – Kárpát-medence nyugati részét délnyugatról és nyugatról érintő – kommunikációs útvonalat jelzi, amelynek létezését már a korai rézkortól kimutatta a kutatás (BÁNFFY 1998–1999, 52–53; ld. még a fentebb, a Balaton-Lasinja kultúrával kapcsolatban, további irodalommal). Az önálló Litzenkerámia keltezésének pontosítását a régió új feltárásainak közlésétől várhatjuk. Jelenleg kérdéses, hogy a Benkovsky-Pivovarová által megállapított (és a horvát kutatók által is használt), kizárólag az álszinórdíszes mintasáv alakjára támaszkodó kronológia megállja-e a helyét, hiszen a mészbetétes kerámia kultúrája leleteivel együtt előkerült Litzen-díszes edényeken hullámvonalalakú és egyenes sávokba rendezett minták egyaránt előfordulnak (HONTI 1994, 174–175; 1994a, 8, 10), és ugyanezt tapasztalhattuk a bekeházai telep leletei között is.²⁵

Vélhetően a peremterületi helyzet, illetve a viszonylag kis mennyiségű leletanyag ad magyarázatot arra, hogy a bekeházai anyagban a Veteřov kultúra legjellegzetesebb edényei, a bütyöklábas bögre- és csészetípusok nem találhatók meg. Ugyanakkor néhány olyan jellemző is megfigyelhető, amelynek párhuzama a Veteřov kultúra anyagában kevésbé ismert. Bár az is igaz, hogy az egyelőre meglehetősen kevés közölt burgenlandi telepanyag alapján levont következtetések a későbbiekben számos ponton módosulhatnak.

A Veteřov kultúrára kevésbé jellemző formai elemek előfordulási helyét kutatva, az újjbenyomással tagolt, helyenként szinte „felgyűrt” fogóbütykök és a hengerestestű fazekak távoli rokonait a Salzburg környékén az utóbbi évtizedekben körülhatárolt Klinglberg csoport (RBA2–RBB1 korú) anyagában találjuk meg (SHENNAN 1989, Fig. 8, Fig. 10; LIPPERT 1992, 54–58, Abb. 11–12; SHENNAN 1995, 281; LIPPERT 1999a, 143–145). Az említett térséggel, vagyis a mitterbergi rézbányák vidékén élőkkal fenntartott kapcsolatokat már korábban felvetette kutatásunk az egykorú dunántúli népek által használt bronztárgyak réz-nyersanyagának eredetét illetően (BÓNA 1975, 218, 222; KOVÁCS 1995, 38).

A kétfülű urna vagy amfora füléhez (11. kép 1) hasonló, oldalról összenyomott és felfelé „csücskösödő” edényfülek a közép-adriai térségben elterjedt Cetina kultúra fiatalabb időszakának (RBA2–RBB1), B. Govedarica által már a Dinara kultúrához sorolt edényművességében, illetve az egykorú szomszéd, bosznia-hercegovinai Posušje kultúra anyagában fordulnak elő (MAROVIĆ – ČOVIĆ 1983, Sl. 14. 8, 11; ČOVIĆ 1989, 107, T. IX. 5; GOVEDARICA 1989, 263–264, T. XXXIX.5).²⁶ Az adriai partvidékkel, a

Cetina kultúrával fennálló kapcsolatokra Kovács T. már korábban felhívta a figyelmet. A Délkelet-Dunántúlon, Kóróson, tolnanémedi típusú kincseletben előkerült balta pontos párhuzamát Čitlukról, a Cetina kultúra sírjából idézte és a magyarországi darabot az említett kultúra területéről eredeztette (KOVÁCS 1996, 121–122; vö. MAROVIĆ – ČOVIĆ 1983, 209, T. 34. 9; MAROVIĆ 1984, Sl. 19. 6; GOVEDARICA 1989, XXXVI. t. 3: a čitluki baltát a Dinara kultúrához sorolta). A déli eredetet erősíti meg, hogy egy további, hasonló baltát Vedrina-Rarina gómla halomsírjából közöltek (MILOSEVIĆ 1984, Sl. 2. 2).

A Kemenesháttól délre, illetve a Zala folyótól északra elterülő térség tehát a Veteřov kultúra elterjedésének déli határzónájaként írható le, ahol – a korábbi időszakokhoz hasonlóan – élénken élt a Kárpát-medencét délnyugat és nyugat felől érintő kapcsolatrendszer; emellett a távolabbi, adriai és alpi korai bronzkor végi kultúrákkal fenntartott kommunikáció hatása is érzékelhető volt. A kultúra megjelenése a Nyugat-Dunántúlon a koszideri korszakra tehető, ami a legkorábbi halomsíros csoportok keltezéséhez is információt nyújt. A későbbiekben remélhetőleg további adatok támasztják alá a Délkelet-Dunántúl sűrűbb betelepültségét és a fent vázolt kulturális képet. Erre utal a Zalaegerszegtől délre, Pölöske térségében, tözeges területen végzett talajfúrás-minták elemzése alapján készített környezet-rekonstrukció. A radiokarbon dátumok szerint a Kr. e. 1890–1520 közé keltezhető időszakban²⁷ a pollenadatok erdőirtást és fejlett mezőgazdaságot jeleznek: a zárt lomboserdő (tölgy, gyertyán, bükk) visszaszorulása mellett másodlagos nyír- és mogyoró erdő, illetve páfrányfélék, továbbá gabonafélék, gyomok és a legeltetést jelző fajok jelentek meg. A fúrás-mintákban megfigyelt mikropernye darabok alapján a középső bronzkor második felében-végén a környéken élt emberek a természetes erdőtakaró helyén égetéses irtással alakították ki a legeltetés és gabonatermesztés számára megfelelő nyílt területeket (JUHÁSZ et al. 2001, 32, 35–36; JUHÁSZ 2002, 27–28).

3.4. Árpád-kor

(Kvassay Judit)

Objektumok

Két sekély gödör, egy nagyméretű cölöplyuk és egy külső kemence sorolható az Árpád-kori településjelenségek közé. Ezek két helyen, a feltárt objektumcsoportok délkeleti és északnyugati szélén, egymástól mintegy 45 méterre kerültek elő (2. kép). A 3. számú gödröt (4. kép 2.) minden bizonnyal a bronzkorban ásták, és a közeli külső kemence készítésekor bolygathatták meg. Így kerülhetett erősen paticsos betöl-

tésébe a Veteřov kultúra cserepei mellé két darab Árpád-kori fazékoldal. A 25. számú hulladékgyödör (5. kép 2.) nagy mennyiségben tartalmazott jellegzetes Árpád-kori kerámiát, erősen faszenes betöltésében sok állatsont is volt. Az amorf objektum eredeti rendeltetését nem lehetett meghatározni. (A feltárás nyeléskor napvilágra került kovakő pattinték és a betöltésben talált eszközként használt kavicsok minden bizonnyal a közeli bronzkori gödörhöz tartozó leletek.) A gödör mellett kibontott 24. számú nagyméretű cölöpnyak (esetleg kisebb gödör alja) betöltésébe az Árpád-kori edénytöredékek közé szintén keveredett egy apró Veteřov kerámia. A külső kemence (3. kép) a feltárás egyetlen jellegzetes Árpád-kori objektuma. Sajnos, a kemencét és előtérét is későbbi beásások bolygatták, így pontos alakját és méreteit nem lehetett megfigyelni (ld. az 1. objektum leírását). A külső kemencék használata megyénkben, mint az Árpád-korban az ország egész területén, általános volt. Ilyen kemencék kerültek elő például Kustánszeg határában, a középkori Gyertyánág falu helyén végzett kutatások alkalmával (MÜLLER 1971, 27–29.), Keszthely–Fenekpusztán, a középkori Fenék falu területén (JANKOVICH 1991, 190.), vagy Bakon, a középkori Felszerbak település helyén (HORVÁTH 1997, 161–162.).

A bekeházi külső kemence, a beásások következtében, nem a szokásos alakot mutatja: a kemence elé ásott 19. gödör miatt, a száj és az előtér közt általános szűk nyak eltűnt. A kemence körüli bolygatás miatt pedig az egész objektum egy nagy, ovális gödörnek tűnik, a megszokott halhólyagforma helyett. Sajnálatos módon, a sütőfelületbe nem tapasztottak edénytöredékeket, így a kemence korát csak az előtér földjében talált kerámiák alapján lehet meghatározni. A feltárás során Árpád-korinál fiatalabb lelet, egy 14. századi, töredékes sarkantyú, csupán a 19. gödör oldalának bontásakor került elő, jelezve a bolygatás idejét.

Leletanyag

A leletanyag – az Árpád-kori településekre jellemző módon – szinte kizárólag kerámiából áll. (Ezek az 1. külső kemencéből és a 25. gödörből származnak. A humuszolásból, a 3, 4, 7, 24. és 28. objektumokból előkerült töredékek olyan aprók, hogy elemzésre alkalmatlanok.) A feltárás során előkerült edénytöredékek, egy bordás nyakú edény perem- és nyaktöredékének kivételével, a korszak tipikus fazekaihoz tartoznak. A töredékekből mindössze egy edényt lehetett összerakni és kiegészíteni. Így, az Árpád-kori kerámia pontosabb kormeghatározásához egy fontos adat, az edények alakja, sajnos, csak korlátozottan áll rendelkezésre.

Fazekak

A fazekakat durva szemcsés, csillámos homokkal, sok esetben apró kavicsokkal soványított agyagból készítették, zömmel. Két esetben apróra tört edénydarabkákat is elegyítettek a soványító anyaghoz. Hat töredéknél lehetett finom szemcsés homokot megfigyelni. Valamennyi fazekat hurkatechnikával, kézikorongon építették fel. A töredékek belső oldalán több helyen is látszik a hurkák egyenetlen összedolgozásának nyoma. Az edények kidolgozása, az anyaghoz hasonlóan meglehetősen durva, mindössze három darab felületét simították gondosan. A fazekak 70 százaléka egyenetlenül égett ki, azaz a külső és a belső felületek eltérő színűre, gyakran foltosra égtek. A maradék a barna és a szürke árnyalatait nyerte a készítés során.

A kiegészített edény (durva szemcsés, erősen csillámos homokkal soványított anyagú, kézikorongon felépített, töréssel ellátott területében barna-szürke-barnára égett. A tölcéséres perem széle a nyak fele lejtően ferdén levágott. A nyak ívelt, a váll mérsékelten domború. Díszítés: a vállon két sorban laza ívekkel, sekélyen bekarcolt hullámvonal. M: 26 cm; pá: 24,8 cm; fá: 13,5 cm; 1. külső kemence betöltése, M.2003.7.9.13.) (20. kép 7.), valamint a peremtöredékek méretei alapján a bekeházi fazekak 20–32 cm magas főzőedények lehettek, mindössze két kisebb, talán asztali edény került elő. A kiegészített edény, továbbá a váll- és az oldaltöredékek ívelése alapján feltételezhető, hogy a településen használt fazekak nyúlánkak lehettek, azaz legnagyobb kiszélesedésük a magasság fele fölé esett. Az edények peremének 70 százalékát készítették tölcéséresen kifelé álló, és függőlegesen, illetve kifelé vagy a nyak fele lejtően ferdére levágott széllel (20. kép 1, 3, 5, 7; 21. kép 2, 4.). Két kihajló, de más-más szélkialakítású (21. kép 3.), és három, egyedi kiképzésű darab (20. kép 4; 21. kép 1.) található. A peremek belső oldalának kialakításánál – a szél formájától függetlenül – a tagolatlantól az erősen tagoltig mindenféle variáció megfigyelhető (20. kép 1, 3, 5, 7; 21. kép 1–5.). A fazekak nyaka erősen ívelt, többnyire rövid, a váll mérsékelten domború.

Díszítés: a válltöredékek egy kivétellel – amelyen csak vízszintes vonalak láthatók (21. kép 1.) – mind hullámvonallal (20. kép 5.) vagy több hullámvonallal (20. kép 3, 7; 21. kép 2–3.) díszítettek, néhány alatt a hullámvonal vízszintes vonalban folytatódik (20. kép 1.). Egy-egy darabot díszítettek három sorban ferdén bevágott vonalakkal, illetve bebökött pontokkal (21. kép 4.). Egy perem- és válltöredéken együtt fordul elő a bebökött pont, a hullámvonal és a vízszintes vonal (21. kép 5.). Szintén egy edényhez tartozó oldaltöredékeket díszítettek fogaskerékkel vízszintes sorokban benyomott mintával. A vonalas motívumokat, a kor szokása szerint, valószínűleg az

edény egész testén spirálisan körbefutóan karcolták be.

A lelőhelyen napvilágra került fazéktöredékek anyaguk, készítmódjuk, arányaik, peremkiképzésük és díszítésük alapján a 11–12. század fordulója és a 12. század első fele közti időszakban készülhettek. (Hasonló darabok származnak a középkori Kanizsa területéről: KVASSAY 2003a, 143–146., 2–3. kép.) A fazekak nyulánk alakja a 12–13. századra utaló forma. Az edények díszítése – a vállon hullámvonalban kezdődő, majd az edény testén vízszintes vonalban folytatódó, spirálisan körbefutóan bekarcolt minta – viszont a 10–11. századi kerámiák legjellegzetesebb díszítmódját idézi, hasonlóképp a bebökött pontok (KVASSAY 1984, 176.). A ferdén bevágott vonalakból álló, illetve a fogaskerékkel benyomott díszítés a 11. századtól kezdve tűnik fel az edényeken. Ehhez, a túlnyomórészt archaikusnak mondható díszítéshez változatos szélkiképzésű perem járul, szemben a 10–11. századra jellemző lekerekített vagy elkeskenyedő szélű peremekhez (KVASSAY 1984, 185.). Fenékbélyeg nyomát mindössze egy aljtöredéken lehetett megfigyelni (21. kép 6.). A kisalföldi Árpád-kori kerámiaanyag elemzése során Takács Miklós is arra a következtetésre jutott, hogy az archaikus díszítés eltűnése és a változatos peremszélkialakítás megjelenése a 11–12. század fordulója tájára tehető, a fenékbélyeg használata pedig általában a 12. század közepéig megszűnik az általa vizsgált területen (TAKÁCS 1996, 156–158.).

Bordás nyakú edény (20. kép 6.)

Enyhén csillámos homokkal és apró kavicsokkal soványított anyagú, kézikorongon felépített, barnaszürke foltosra égett bordás nyakú fazék perem- és nyaktöredéke. A perem széle az edény belseje fele levágott és megduzzadó. A hengeres nyakat két határozott, háromszög metszetű borda tagolja. TM: 5 cm; pá. kb. 8–9 cm lehetett; 1. külső kemence betöltése, ltsz.: M.2003.7.9.26.

A perem állása és a határozott bordák alapján nem palackhoz, hanem kisméretű, hengeres nyakú fazékhoz tartozhatott. A töredék oly apró, hogy az edény egészére nem lehet következtetéseket levonni. Azt azonban jól mutatja, hogy a 10–11. században megjelenő edénytípus az Árpád-korban is továbbél.

Agyaggolyók

A külső kemence előterének betöltésében két töredékes agyaggolyó került elő. Mindkettőt csillámos homokkal soványított agyagból, kézzel formálták. Barnára égtek, felületük rücskös. Az egyik egy átlagos, a másik egy nagyméretű, lapított gömb alakú agyaggolyó töredéke. Ez a különleges tárgytypus – eddigi ismereteink szerint – kizárólag Zala megyei, kora

Árpád-kori lelőhelyekről ismert. Leggyakrabban olyan környezetben kerül elő, ahol vasfeldolgozás folyt. (A Bekeházán feltárt Árpád-kori településrészleten ennek nyomát, sajnos nem lehetett megtalálni.) Az agyaggolyók pontos rendeltetését még nem sikerült meghatározni (KVASSAY 2003a, 146–147; hasonló, ép darabok ábrázolásával: 3. kép 2.).

Fémleletek

Fémleletekben szegény volt a feltárás. Mindössze egy töredékes, téglalap keresztmetszetű rúdvasból kovácsolt, T-fejű szög (töredékes h: 5,2 cm; keresztmetszet: 0,5×0,2 cm; ltsz.: M.2003.7.9.39.) került elő a külső kemence előterének (1. objektum) betöltéséből, valamint egy szintén töredékes, kovácsoltvas sarkantyú (21. kép 7.), a 19. gödörből. A rossz megtartású sarkantyú erősen ívelt szárú. A száruk végén a felkötő fülecsek nem vehetők ki. Viszonylag vastag nyaka törött (töredékes h.: 110; szárh.: 94 mm; ltsz.: M.2003.7.9.40.). Az ívelt szár alapján a 14. századra keltezhető, a pontosabb meghatározást lehetővé tevő taraj nyaka végéről letört.

A feltárás alapján levonható településtörténeti következtetések

A kerámialeletek alapján településünk a 11–12. század fordulója és a 12. század első fele közti időszakban létezhetett. Valószínűleg azonos a középkori Bekeháza faluval, amelynek helyén ma Zalaegerszeg Ságod városrészéhez tartozó, néhány házból álló külterületi lakott település található, Bekeháza-pusztá néven. A forrásokban nemesi névben szerepel Bekeháza. Mindössze két említése ismert: első ízben 1495-ben, Bekeházi Imre, majd 1516-ban Bekeházi Beke László fordul elő (HOLUB 1933, 81.). A 17. században elpusztulhatott, mert hosszabb időn keresztül nem történt róla említés, és csak a 18. század közepén települt újra. Lelőhelyünk jól példázza, milyen fontos adalékokkal szolgálhat a régészet a középkori településtörténethez. A Zalaegerszeg határában található középkori települések zöméről a rendelkezésre álló első forrásadatok a 14–15. századból maradtak fenn, így ezeknek a falvaknak korábbi keletkezéséről csupán a régészeti leletek tanúskodnak (KVASSAY 1997, 52–58.). A szomszédos falvak közül Ságod 1336-ban szerepel először oklevélben, az elkerülő út építését megelőző feltáráson, a mai belterület északnyugati szélén, a Kutasi-dűlőben, a bekeházihoz hasonló kora Árpád-kori településnyomok kerültek felszínre (KVASSAY 2003b); Szentmárton első említése 1431-ből való, a ma már csak dűlőnévben élő, elpusztult középkori falu helyén a topográfiai terepbejárásokon Árpád-kori edénytöredé-

keket lehetett gyűjteni (HORVÁTH – H. SIMON 1995); Neszele 1340-ben szerepel első ízben a forrásokban, a mai település nyugati szélén, a Hatódi-dűlőben végzett megelőző régészeti feltáráson szintén kora Árpád-kori objektumok kerültek elő (KVASSAY 2003c). Kivétel az egykor a Szentmártoni-patak nyugati partján kialakult Gébárt falu, amelynek első

említése 1211-ből származik, és a terepbejárásán is hasonló korú edénytöredékeket lehetett találni (HORVÁTH 1989). A megkutatott helyszíneken, beleértve Bekeházát is, a feltárást a lelőhelynek kis részét érintette, ahol csak néhány Árpád-kori objektum került elő, így az egykori települések szerkezetére vagy házaira vonatkozó adatokkal nem szolgáltak.²⁸

Függelék

Zalaegerszeg Ságod-Bekeháza lelőhely őskori településeinek kőanyagáról

(Horváth Tünde)

A Zalaegerszeg Ságod-Bekeháza lelőhelyen feltárt őskori településrészletek anyagában és szórványként is előkerült néhány pattintott kőeszköz, továbbá őrlőkő töredékek és számos simítókavics, illetve kavics-töredék.

A 23. gödörben a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrához köthető kerámia mellett pattintott kőeszközöket is találtak (22. kép 1–3). A Balaton-Lasinja kultúra kőeszköz-készletét még nem ismerjük, néhány lelőhely nem szakszerű közlésére és egy nagyobb, ám felszíni gyűjtésből származó, ezért csak szórványként értékelhető, feldolgozott kollekcióra (Tömörd, MARTON 2000) kell hagyatkoznunk. A bekeházai gödörből származó 3 db pattintott kőeszköz leginkább a tömördi anyaghoz illeszthető: a magasvakaró (22. kép 1; MARTON 2000, IX. T/7, 9.), az ívelt, vakarószerű éllel ellátott kaparó (22. kép 2; MARTON 2000, X. T/1, 3, 4.), és a mikropenge-magkő (22. kép 3) is jellegzetes típust képvisel.

A késő rézkori Badeni kultúrához köthető 2. gödörből egy palából csiszolt kőbalta foktöredéke látott napvilágot, amelyet másodlagosan ütő- és csiszolókönek használtak (22. kép 4).

A középső bronzkori Veteřov kultúra települési objektumaiból származó eszközök között csonkított és teljes pengéket, háromszögletű szilánkon kialakított fúrókat, vaskosabb szilánkon készült kaparót, egyszerű vágóélt adó késszerű eszközt, trapéz alakú szilánkokon fűrészeket, mikropenge-magköveket, pattintékokat és gyártási hulladékokat találunk (22. kép 5-12). Az apró, forgácszerű pattintékok és kimerült magkövek a helyi gyártást valószínűsítik. Az ipar mikroméretű pengéket és szilánkokat, pattintékokat is felhasznál az eszközgyártás alapjául. A nyersanyag a

Dunántúlra jellemző: vörösesbarna radiolarit és szürke (teveli vagy sümegi) kova. Ilyen kis mennyiségben előkerült leletanyagnál, megfelelő összehasonlítóanyag hiányában azonban részletesebben körvonalazni az ipart egyelőre nem lehetséges.

A középső bronzkor végét jellemző kulturális/etnikai sokszínűség és a különböző datálási problémák nem kedveztek a kisebb, nem feltűnő és kulturális, datálási szempontból sem mérvadó tartományt képviselő pattintott kőeszközök kutatásának. A településünk bronzkori anyagával kapcsolatba hozható, a Veteřov kultúrához illetve az álszinórdíszes kerámiához sorolt, ausztriai és horvátországi lelőhelyek anyagában néhány pattintott kőeszközt közölnek (NEUGEBAUER 1975, Taf. 11.14, Taf. 19. 1, 2, Taf. 25. 27, Taf. 26. 6, 7; NEUGEBAUER 1979, Abb. 4.J; NEUGEBAUER 1979a, Abb. 7.1, Abb. 10.1; MARTINEC 2002, T. XII; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1976a, T. 15). A közölt eszközök között pengéket, fűrészes kaparópengéket, ívelt élű szilánkvakarót, Krummesser-szerű kaparókést, körkaparót találunk. Az eszköztípusok némileg hasonlóak és megtalálhatók a bekeházai leletek között is, ám mintavételre, általánosításra a publikációkból ismert kevés kőeszköz és az itt bemutatott leletanyag összességében sem alkalmas.

A 11. bronzkori objektumokból való őrlőkövet a csiszolt kőeszközök közé sorolhatjuk. Az 1. objektumból származó kisméretű őrlőkő-töredékekről nem dönthető el, hogy a bronzkori edénytöredékekkel együtt kerültek-e a betöltésbe vagy az Árpád-korban készültek-e? A főként a bronzkori gödrökből előkerült, nagy mennyiségű kvarcit kavicsot simítóeszközként (pl. a kerámia fényezésénél, felületmegmunkáláshoz), de egy festéknyomos darab alapján vörös földfesték finomításához, előkészítéséhez is használták. Emellett – a számos kavicszúalékkal soványított edénytöredék alapján – elsősorban a bronzkorban, de a rézkorban is a kerámia soványító anyagaként is alkalmazták.

Jegyzetek:

- ¹ Ez úton is szeretnék köszönetet mondani a feltárást és a feldolgozást segítő kollégáimnak. Az ásatáson részt vett, a dokumentáció rajzainak számítógépes feldolgozását végezte, a leltározásban közreműködött: Fullár Zoltán egyetemi hallgató. Tárgyfotó: Bicskei József. Tárgyraajz: Soós Gábor. Restaurálás: Hajdu Beáta, Hóbor Szabina, Molnár Eszter, Tóth Annamária, Varga Ildikó (kerámia), Kóta Veronika (fém). Képtáblák számítógépes szerkesztése: Kámán Bea.
- ² A törött fülű, magányosan előkerült balatonszemesei edénykét korábban bizonytalanul és tévesen a Sopot kultúrához vagy a lengyeli kultúra 3. fázisába soroltuk. A lelőhely későbbi kutatása során két további, ép példány is napvilágot látott, egyértelmű középső rézkori környezetben (revidéalt keltezéssel: KISS 2000a, 41).
- ³ Ezúton is köszönetet mondok Kvassay Juditnak a leletanyag közlési jogának átadásáért. Köszönöm Frankovics Tibor segítségét a szállításért és türelmét a határidő csúszásáért.
- ⁴ A képtáblán szereplő tárgyfotókat Kádas Tibor, a profilokat a szerző, a számítógépes szkennelést, táblaraajzolást Réti Zsolt készítette, köszönet munkájukért.
- ⁵ A nagyon kopott és jellegtelen, elsősorban házikériamiát tartalmazó edénykészlét alapján a finomabb belső kronológiai meghatározást nem kockáztatom meg, mert ez nagyon messzire vezetne. Érinteni kellene a manapság protobolerázinak nevezett horizont problematikáját, a protoboleráz-boleráz kapcsolatát, jellegzetes elemeit, bizonyos díszítőelemek és formák meglétének illetve hiányának jelentőségét. Mindez aránytévészteshez vezetne egyetlen gödör kapcsán, így ezzel itt nem foglalkozom. A téma részletesebb kifejtése több munkámban megtalálható (BONDÁR 1998, BONDÁR 2001, BONDÁR 2002, BONDÁR 2003).
- ⁶ Ezúton is szeretném megköszönni Kvassay Juditnak és Horváth Lászlónak a bronzkori leletanyag feldolgozásának lehetőségét. Az objektumokkal kapcsolatos kiegészítés, hogy a 6. kutatóárok, illetve a 13–14. szelvény területén előkerült, lelet nélküli cölöplyukakat a bronzkori kerámiát tartalmazókkal együtt szemlélve felmerül a lehetőség, hogy a gödrök mellett a néhány ausztriai lelőhelyről már ismert, cölöpszerkezetes (NEUGEBAUER 1994, Abb. 57), esetünkben ÉNy–DK tájolású házat is feltételezzünk a bronzkori településen.
- ⁷ A tanulmányban a magyar nyelvű publikációkban leggyakrabban szereplő álszinórdíszes kerámia nevet használom (MRT 7, 191; vö. még BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS 1982–1983: „álsinégdíszes”; HONTI 1994a, 8–9: „álszinórtechnikás díszítésű” kerámia). A német nyelven íródott cikkekben és Vékony G. tanulmányában (VÉKONY 2000) a kutatástörténeti hagyományt követve (Willvonseder nyomán) a „Litzenkeramik” elnevezéssel találkozunk. Willvonseder (1937) ugyanis úgy gondolta, hogy a díszítés előállításánál olyasmi, keskeny szövetszöveteket nyomkodtak a puha agyagba, mint a mai cipőfűző (die Litze). J.-W. Neugebauer kísérleti régészeti adatokkal bizonyította, hogy e díszítést nem szövetszövetekkel, hanem egymás mellé fogott vékony zsinórokkal készítették (NEUGEBAUER 1976a). Ezt követően Benkovsky-Pivovarová (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 30) már „litzen-szerű zsinórbenyomkodásként” említi a díszítést, a kultúra elnevezése azonban változatlan maradt.
- ⁸ Horváth László szívességének köszönhetően a halomsíros kultúra legkorábbi időszakára keltezhető Zala megyei település, Esztergályhorváti–Alsóbárándpuszta csak részben közölt leletanyagába is lehetőségem volt betekinteni. E település (és a hasonló korú, Ordacsehiben feltárt korai halomsíros telep – vö. HONTI et al. 2002, 15; KISS 2004, Fig. 5) emlékének ismeretében zártam ki azt a lehetőséget, hogy a bekeházai lelőhely a halomsíros kultúra nyugat-magyarországi telepeinek sorába illeszkedne.
- ⁹ A Litzenkerámiával kapcsolatba hozható leletek legújabb gyűjtését, részletes katalógussal ld. KISS 2004.
- ¹⁰ A tárgyalt időszakot a magyarországi bronzkori időrend (vö. BRONZEZEIT IN UNGARN, 40: Zeittabelle) a középső bronzkorba, míg a közép-európai bronzkori kronológia a fejlett korai bronzkorba (RBA2) sorolja. A két időrend párhuzamosításához és abszolút datálásához vö. LIPPERT 1999, Tab. 2; ld. még KISS 2002, Abb. 8.
- ¹¹ Prof. Mitja Guštin szívességéből betekintheztem a muraszombati telep anyagának publikálás előtt álló képtábláiba, amiért köszönettel tartozom.
- ¹² Az A. Lippert által hivatkozott riegersburgi alapközlés (HEBERT – LEHNER – SCHMIDT 1991, 202, Abb. 7. 25–34) Litzenkerámiát nem említi.
- ¹³ A mérhető profilú vagy kiegészíthető edényeknél az edény magassága (vagy mérhető, töredékes magassága) és átmérője, a töredékeknel pedig a darab magassága, szélessége és falvastagsága (M, Sz, V) szerepel a leírásban.
- ¹⁴ Egy alkalommal utalt néhány, a Bécsi erdőtől keletre fekvő Veteřov lelőhelyre (pl. Schwechat–Wien-Umgebung: RUTTKAY 1971) és ezek értékelésének problematikájára (NEUGEBAUER 1977a, Anm. 25).
- ¹⁵ A Salzburg környékén feltérképezett több lelőhelyet (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972, Abb. 1) a kutatás egy kivétellel (Golling) ma már a zsinórdíszes kerámia (Schnurkeramik) körébe sorolja (részletesen, irodalommal: KISS 2004).

- ¹⁶ Bándi G. álláspontjáról legutóbb: BÁNDI 1984. A mai kutatás Torma I. nyomán a kisapostagi kultúra önálló voltát fogadja el (pl. HONTI 1996).
- ¹⁷ Bosznia-Hercegovinában szintén nemrégiben körvonalazódott az az új kultúrcsoport (Posušje kultúra), amely klasszikus fázisában az álszinórdíszhez hasonló díszítéstechnikát alkalmazott edényein (ČOVIĆ 1989, 107, T. X-XI).
- ¹⁸ Ausztriában a Veteřov kultúra anyagával együtt előkerült álszinórdíszes kerámia mellett a korai halomsíros fázisnak megfelelő Mistelbach-Regelsbrunn típusú anyaggal együtt is megtalálható az álszinórdíszes kerámia (Deutschkreutz, Pitten: BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, 30, 32–33; HAMPL – KECHLER – BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981, Taf. 205: Grab 41. 12-13, Taf. 218: Grab 116. 12; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1992, 343; KOVÁCS 1994a, 123; újabban Müllendorf, Purbach). A két utóbbi burgenlandi lelőhelyen települési rétegből illetve gödrökből előkerült leletanyagot C. Ranseder dolgozta fel (RANSEDER 1990). A közöletlen szakdolgozatra Prof. Gerhard Trnka hívta fel a figyelmet, amiért, és a dolgozatba való betekintés engedélyezéséért köszönettel tartozom.
- ¹⁹ Pittioni is említi a lelőhelyről a díszedények mellett előforduló, ujjbehúzkodásos durvítással ellátott kerámiát, amelyhez hasonlót az aunjetitzi kultúra területéről idéz (PITTIONI – WURTH 1935, 164).
- ²⁰ Az álszinórdíszes kerámia további, ausztriai lelőhelyei szörványleletek és közöletlenek, csak említésből ismertek – újabb összefoglalásukat Benkovsky-Pivovarová munkái illetve RANSEDER 1990 alapján, kiegészítésekkel ld. KISS 2004.
- ²¹ A sárvári leletek helyes értelmezésére Vékony Gábor világított rá a bozsoki konferencián (Az Őskor Kutatóinak III. Országos Összejövele. Szombathely-Bozsok, 2002. október 7–9), ahol, egy kis kiállítás keretében e lelőhelyről is bemutatásra került néhány edénytöredék; a szóbeli közlésért köszönettel tartozom. Sárvár-Móka és -Szaput lelőhelyeken Kiss Péter és Pap Ildikó Katalin tárta fel az említett települészetet 2002-ben, a Szombathely-elkerülő út (84. sz. főút) nyomvonalán végzett megelőző ásások során. A bronzkori telep leletanyagát Békei László dolgozta fel szakdolgozatában (ELTE), a leletek megtekintésének lehetőségét ezúton is köszönöm.
- ²² Bár meg kell jegyezni, hogy a tipológiai alapon a Veteřov kultúrához sorolt bögrék (SZÁRAZ 2002, 517–519, Fig. 1.1, 3) a halomsíros kultúra korai időszakának burgenlandi anyagával is kapcsolatba hozhatók (vö. Mannersdorf: NEUGEBAUER 1980, Abb. 6. 1, Abb. 22. 92). Ugyanez igaz a fentebb említett velemi bögrére is (ILON – KÖLTŐ 2000, IV. t. 1).
- ²³ A gátai kultúra elterjedési területének délkeleti részét jelzi a legújabbban, Zsenyén feltárt temető; az adatért az
- ²⁴ A halomsíros kultúrával kapcsolatba hozható álszinórdíszes kerámia lelőhelyeihez Ausztriában vö. 20. jegyzet; Szlovákiában: Budmerice, Dolný Peter, Mužla, Šturovo (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1992; OŽDANI 1998). A Dunántúl nyugati és északi részén hasonlóan keltezhető lelőhelyek: Ménfőcsanak (KOVÁCS 1997; az ugyanitt talált további sírokra vonatkozó adatokról ILON 1998–1999; KISS 2004), Pomáz (MRT 7, 191, 23/7. lh.); talán ugyanerre az időszakra tehető néhány önállóan, kísérőleletek nélkül előkerült álszinórdíszes kerámiás lelőhely (Koroncó, Rábacsécsény, Sopron, Tata-Ferencmajor, Csolnok, Kesztlőc; ld. KISS 2004, katalógus).
- ²⁵ A Litzenkerámia Dráva-Száva közti önálló csoportját elfogadva – mely kapcsolatba került a Vattina kultúra nyugatra terjedő csoportjaival – a délszláv kutatás a Belegiš kultúra kialakulását is egyszerűbben magyarázza (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1984; BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1992, 344, Abb. 3; TASIĆ 2001, 314; P. FISCHL – KISS 2002, 136). Ezzel és az említett, a Kárpát-medencét nyugatról és délről körülölelő kapcsolatrendszerrel összefüggésben a RBB1–RBB2 korú álszinórdíszes kerámia „terjedési útvonalából” nagy valószínűséggel kizárhatjuk a Dunántúlt. A Dráva-Száva-Mura térségéből északnyugatra (Mistelbach-Regelsbrunn típus, Dolný Peter fázis), illetve keletre (Belegiš kultúra) terjedve juthatott el a halomsíros kultúra csoportjainak anyagába a kacskaringós (Schnörkelartige) mintás álszinórdíszű kerámia, melyet Benkovsky-Pivovarová a Litzenkerámia 3. fázisába sorolt (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981; 1992). A Kárpát-medencében élő halomsíros népcsoportoknál (az észak-dunántúli lelőhelyek kivételével) ez a kerámia zárt tömbben nem fordul elő, az elszórtan előkerült darabok (pl. Siklós-Téglagyár telep; Tiszafüred-Majoroshalom 58. sír: KOVÁCS 1975a, 13, Pl. 5: 58. 3; KOVÁCS 1984, 383; VÉKONY 2000, 177) valószínűleg importként értékelhetők.
- ²⁶ Utóbbi bosznia-hercegovinai kultúra és a Litzenkerámia kapcsolatához. ld. 17. jegyzet.
- ²⁷ A pölöskei adatok első elemzésében túl fiatalnak tartották az említett dátumot, a későbbi felülvizsgálat (JUHÁSZ 2002, 27) azonban elfogadta a középső bronzkor végének megfelelő kelteztést és a halomsíros kultúra képviselőivel hozta összefüggésbe az említett emberi tevékenységet. A fenti dátum jól megfeleltethető a Veteřov kultúra illetve a közép-európai fejlett korai bronzkor keltezésével is: vö. BUCK – LITTON – SHENNAN 1994; SHENNAN 1995, 281; LIPPERT 1999, 345, Tab. 2. Ezúton is köszönöm Juhász Imolának, hogy közöletlen PhD értekezését rendelkezésemre bocsátotta.
- ²⁸ A rövidítések feloldását ld. TULOK 1984.

Irodalom:

- BÁNDI 1972
Bándi G.: A mészbetétes edények népe észak-dunántúli csoportjának kialakulása és elterjedése (Die Entstehung und Verbreitung der nord-transdanubischen Gruppe des Volkes der inkrustierten Keramik). VMMK 11 (1972) 41–57.
- BÁNDI 1984
Bándi, G.: Die „Kisapostag-Problematik“. In: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Hrsg. Tasić, N. Beograd 1984, 257–266.
- BÁNFFY 1994
Bánffy E.: A Balaton-Lasinja kultúra leletei Balatonmagyaród-Homoki dűlőről (Funde der Balaton-Lasinja-Kultur in Balatonmagyaród-Homoki-Flur). Zalai Múzeum 5 (1994) 239–249.
- BÁNFFY 1996
Bánffy E.: Újkőkori és rézkori települések Hahót és Zalaszentbalázs határában (Zalaszentbalázs-Pusztatető, Hahót-Szartóri I-II.) (Neolitische und kupferzeitliche Siedlungen in der Gemarkung von Hahót und Zalaszentbalázs. Zalaszentbalázs-Pusztatető, Hahót-Szartóri I-II.). Zalai Múzeum 6 (1996) 97–148.
- BÁNFFY 1996a
Bánffy, E.: South West Transdanubia as a mediating area. On the cultural history of the Early and Middle Chalcolithic. Antaeus 22 (1996) 159–196.
- BÁNFFY 1998
Bánffy E.: A Kerka-völgyi mikrorégiós kutatási program első eredményei (Die ersten Ergebnisse des mikroregionalen Forschungsprogrammes im Kerkatal). In: Népek a Mura mentén 2. Völker an der Mur 2. Szerk. H. Simon, K. Zalaegerszeg 1998, 9–17.
- BÁNFFY 1998–1999
Bánffy E.: Újabb adatok a Nyugat-Dunántúl őskorának kereskedelmi és kulturális útvonalaihoz (Data to the trade and cultural routes of prehistoric Western Transdanubia). Savaria 24/3 (1998–1999) 51–64.
- BÁNFFY 2001
Bánffy, E.: Siedlungsgeschichte Südwesttransdanubiens im Neolithikum und Chalkolithikum (The settlement history of Southwest Transdanubia in the Neolithic and Chalcolithic period). In: Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit in Mitteleuropa. Hrsg. Lippert, A. et al. Internationale Archäologie 2, Rahden/Westf. 2001, 171–179.
- P. BARNA 2003
P. Barna J.: Késő rézkori település Nagykanizsa-Billa lelőhelyen. In: 50 éves a nagykanizsai Thúry György Múzeum. (szerk.: Horváth L.). Zalai Múzeum 12 (2003) 97–142.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1972
Benkovsky-Pivovarová, Z.: Zur Problematik der Litzenkeramik in Ostösterreich. PZ 47 (1972) 198–212.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1976
Benkovsky-Pivovarová, Z.: Zur Enddatierung des Kulturkreises Mađarovce-Veteřov-Böheimkirchen. Germania 54 (1976) 341–359.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1976A
Benkovsky-Pivovarová, Z.: Zur kulturellen Stellung des „Rollerfundes“ von Mistelbach im Rahmen der entstehenden Hügelgräberkultur. In: Symposium über das Spätäneolithikum und die Frühbronzezeit im Donaugebiet. Red. Brukner, B. Istraživanja 5 (1976) 17–25.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1977
Benkovsky-Pivovarová, Z.: Zum „Brotlaibidol“ von Föllik, Gemeinde Grosshöflein, Burgenland. BHBl 39 (1977) 1–11.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981
Benkovsky-Pivovarová, Z.: Zum neuesten Forschungsstand über die Litzenkeramik in Österreich. In: Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten. Hrsg. Kalicz, N. – Kalicz – Schreiber, R. MittArchInst Beiheft 2 (1981) 29–38.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1992
Benkovsky-Pivovarová, Z.: Zum Beginn der Belegiš-Kultur. Balcanica 23 (1992) 341–348.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1995
Benkovsky-Pivovarová, Z.: Zum Verhältnis der Kulturgruppen Unterwölbling und Veteřov im Lichte der Grabfunde. ArchA 79 (1995) 187–195.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1996
Benkovsky-Pivovarová, Z.: Zu Erkennungsmöglichkeiten von Migrationen am Beginn der mittleren Bronzezeit im mittleren Donauraum. ArchA 80 (1996) 157–164.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS 1982–1983
Benkovsky-Pivovarová, Z., – Gömöri J., – Kaus, K.: Az álsinegdíszes (Litzen-) kerámia kultúrájához tartozó sírleletek Nyugat-Magyarországon és Kelet-Ausztriában (Finds from burials belonging to the Litzenkeramik culture in Western Hungary and Eastern Austria). Arrabona 1982–1983, 4–19.
- BÓNA 1958
Bóna, I.: Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus. ActaArchHung 9 (1958) 211–243.
- BÓNA 1960
Bóna I.: A korai és középső bronzkor története Magyarországon és a Kárpát-medencében (Tézisek). DissArch 2 (1960) 45–66.
- BÓNA 1975
Bóna, I.: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. ArchHung 49, Budapest 1975.

- BÓNA 1992**
 Bóna, I.: Bronzezeitliche Tell-Kulturen. In: Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Hrsg. Meier-Arendt, W. Frankfurt am Main 1992, 9–39.
- BONDÁR 1998**
 Bondár M. – D. Matuz E. – Sabó J. J.: Rézkori és bronzkori településnyomok Battonya határában. – Kupfer- und bronzezeitliche Siedlungsspuren in der Gemarkung von Battonya. MFMÉ–Studia Archaeologica IV (1998) 7–31.
- BONDÁR 1998a**
 Bondár M.: Rézkori és kora bronzkori kutatási problémák a Délnyugat-Dunántúlon (Probleme der Kupfer- und Frühbronzezeitforschung im südwestlichen Transdanubien). In: Népek a Mura mentén 2. Völker an der Mur 2. Szerk. H. Simon K. Zalaegerszeg 1998, 19–30.
- BONDÁR 2001**
 Bondár, M.: L'état des recherches sur la culture de Baden en Hongrie. (Les découvertes récentes concernant la période ancienne) In: Cernavodă III-Boleráz Finds in North West Romania. In: Cernavodă III-Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und unteren Donau. Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999). (Hrsg. Roman, P. – Diamandi, S.) București 2001 [2002] 437–458.
- BONDÁR 2002**
 Bondár M.: A Badeni kultúra kutatási helyzete Magyarországon (Vázlat). – Der Forschungsstand der Badener Kultur in Ungarn (Abriss). MFMÉ–Studia Archaeologica VIII (2002) 7–30.
- BONDÁR 2003**
 Bondár M.: A Badeni kultúra telepe Nagyút-Göböljárás II. (M3) lelőhelyen. Kézirat 2003, 160. oldal, 33. kép
- BONDÁR – HONTI – KISS 2000**
 Bondár M., – Honti Sz., – Kiss V.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (1992-1999). Előzetes jelentés I. (The preceding archaeological excavation of the planning M7 highway in County Somogy (1992-1994) Preliminary report I.). SMK 14 (2000) 93–114.
- BRONZEZEIT IN UNGARN**
 Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Hrsg. Meier-Arendt, W. Frankfurt am Main 1992.
- BUCK – LITTON – SHENNAN 1994**
 Buck, C. E., – Litton, C. D., – Shennan, S. J.: A case study in combining radiocarbon and archaeological information: the early Bronze Age settlement of St. Veit-Klinglberg, Land Salzburg, Austria. Germania 72 (1994) 427–447.
- ČOVIĆ 1989**
 Čović, B.: Posuška kultura (Posušje-Kultur). GZM 44 (1989) 61–128.
- DAIM – RUTTKAY 1981**
 Daim, F., – Ruttkay, E.: Die Grabungen von Franz Hampl am „Hausstein“ bei Grünbach am Schneeberg. ArchA 65 (1981) 35–51.
- DRESCHER-SCHNEIDER – WICK 2001**
 Drescher-Schneider, R., – Wick, L.: Neue Pollenanalysen aus der Südoststeiermark und dem Burgenland und ihre siedlungsgeschichtliche Aussagen. In: Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg. Hrsg. Lippert, A. UPA 78, Bonn 2001, 15–27.
- DULAR 1999**
 Dular, J.: Ältere, mittlere und jüngere Bronzezeit in Slawonien–Forschungsstand und Probleme. AV 50 (1999) 82–96.
- DUŠEK 1969**
 Dušek, M.: Birituelles Gräberfelder der Karpatenländischen Hügelgräberkultur in Dolný Peter. In: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestlowakei. ASC 4, Bratislava 1969, 50–81.
- M. EGRY 1999**
 M. Egrý I.: Javarézkori település nyomai Ménfőcsanak határában (Siedlungsspuren der Kupferzeit auf dem Terrain des Einkaufszentrums Ménfőcsanak). Arrabona 37 (1999) 11–64.
- P. FISCHL – KISS 2002**
 P. Fischl K., – Kiss V.: A Vattina-kultúra kutatása és északi kapcsolatai (Die Forschung der Vattina-Kultur und die Frage ihrer nordischen Verbindungen). MFMÉ–StudArch 8 (2002) 125–145.
- GABROVEC 1983**
 Gabrovec, S.: Rano brončano doba u Jugoistočnoalpska regija. In: Praistorija jugoslavenskih zemalja IV. Hrsg. Čović, B. Sarajevo 1983, 21–38.
- GOVEDARICA 1989**
 Govedarica, B.: Rano bronzano doba na području istočnoog Jadrana (L'âge du bronze ancien dans la région de l'Adriatique de l'est). Centar za balkanološka istipavanja knjiga 7. Sarajevo 1989.
- GUŠTIN – TIEFENGRABER 2001**
 Guštin, M., – Tiefengraber, G.: Prazgovodinske najdbe z avtocestnega odseka Murska Sobota-Nova tabla (Vorgeschichtliche Funde aus dem Autobahnabschnitt bei Murska Sobota-Nova tabla). AV 52 (2001) 107–116.
- HAHNEL 1988**
 Hahnel, B.: Waidendorf-Buhuberg. Siedlung der Veteřov-Kultur. FiST 8 (1988) 7–187.
- HAMPL – KECHLER – BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1981**
 Hampl, F., – Kechler, H., – Benkovsky-Pivovarová, Z.: Das bronzezeitliche Gräberfeld von Pitten in Niederösterreich. MPK 19–20, Wien 1981.
- HEBERT – LEHNER – SCHMIDT 1991**
 Hebert, B., – Lehner, M., – Schmidt, W. E.: Der „Kranzlgarten“ als Geschichtsquelle. Ergebnisse einer archäologischen Untersuchung auf der Riegersburg. Mitteilungsblatt der Korrespondenten der Historischen Landeskommission für Steiermark 4 (1991) 193–216.

HEBERT – WENEDIG 2001

Hebert, B., – Wenedig, R.: Ergebnisse der Archäologischen Landesaufnahme in der Oststeiermark auf Grundlage der Arbeiten von Kurt Kojalek. In: Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg. Hrsg. Lippert, A. UPA 78, Bonn 2001, 39–47.

HELL 1944–1950

Hell, M.: Ein Litzenkeramisches Gefäßbruchstück aus Salzburg. *Germania* 28 (1944/50) 173–175.

HICKE 1987

Hicke, W.: Hügel- und Flachgräber der Frühbronzezeit aus Jois und Oggau. *WissArbBurgenl.* 75 (1987) 24–230.

HOLUB 1933

Holub J.: Zala megye története a középkorban. II. kötet. A községek története. Kézirat. Pécs, 1933.

HONTI 1994

Honti, Sz.: Neue Angaben zur Geschichte der Kultur der transdanubischen Inkrustierten Keramik im Komitat Somogy. *Zalai Múzeum* 5 (1994) 173–188.

HONTI 1994a

Honti Sz.: A mészbetétes kerámia kultúrája leletei Somogyvárról (Funde der Kultur der inkrustierten Keramik aus Somogyvár). *SMK* 10 (1994) 5–20.

HONTI 1996

Honti Sz.: A kisapostagi kultúra. A mészbetétes kerámia kultúrája. In: *Évezredek üzenete a lápvilágából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979–1992.* Szerk. Költő, L. – Vándor, L. Kaposvár-Zalaegerszeg 1996, 47–56.

HONTI – BELÉNYESY – GALLINA – KISS – KULCSÁR – MARTON – NAGY† – NÉMETH – OROSS – SEBŐK – SOMOGYI 2002

Honti Sz., – Belényesy K., – Gallina Zs., – Kiss V., – Kulcsár G., – Marton T., – Nagy Á.†, – Németh P. G., – Oross K., – Sebők K., – Somogyi K.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán 2000–2001-ben végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés II. (Rescue excavations in 2000–2001 on the planned route of the M7 motorway in Somogy County. Preliminary report II.). *SMK* 15 (2002) 3–36.

HONTI – BELÉNYESY – FÁBIÁN – GALLINA – HAJDÚ – HANSEL – HORVÁTH – KISS – KOÓS – MARTON – NÉMETH – OROSS – OSZTÁS – SERLEGI – SIKLÓSI – SÓFALVI 2004

Honti Sz., – Belényesy K., – Fábíán Sz., – Gallina Zs., – Hajdú Á. D., – Hansel B., – Horváth T., – Kiss V., – Koós I., – Marton T., – Németh P. G., – Oross K., – Osztas A., – Serlegi G., – Siklósi Zs., – Sófalvi A.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán 2000–2001-ben végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés III. (Rescue excavations in 2000–2001 on the planned route of the M7 motorway in Somogy County. Preliminary report III.). *SMK* 16 (2004) in print.

HORVÁTH 1994

Horváth L.: Nagykanizsa és környékének története az újkőkortól a római kor végéig. In: *Nagykanizsa története I.* (szerk.: Rózsa Gy.) Nagykanizsa 1994. 85–141.

HORVÁTH 1994a

Horváth L.: Adatok Délnyugat-Dunántúl későbronzkorának történetéhez (Angaben zur Geschichte der Spätbronzezeit in SW-Transdanubien). *Zalai Múzeum* 5 (1994) 219–235.

HORVÁTH 2000

Horváth L.: Zala megye őskora. In: *Zala megye ezer éve.* Főszerk. Vándor L. Szombathely 2000, 9–16.

HORVÁTH 1989

Horváth L. A.: 4/7. lelőhely: Andrásida–Gébárti-tó és 4/10. lelőhely: Andrásida–Rét u. Terepbejárás dokumentáció, 1994–1995. Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Adattára 2304–2001

HORVÁTH 1991

Horváth L. A.: Rézkori település Nagykapornakon (Die kupferzeitliche Siedlung bei Nagykapornak). *Zalai Múzeum* 3 (1991) 113–135.

HORVÁTH 1997

Horváth L. A.: Árpád-kori településnyomok Bak határában. *Zalai Múzeum* 8 (1997) 161–176.

HORVÁTH 2002

Horváth, L. A.: Die Siedlung der Balaton-Lasinja-Kultur in Zalaegerszeg-Andrásida, Friedhof (Komitat Zala, Ungarn). In: *Prehistoric Studies in memoriam Ida Bognár – Kutzián.* Ed. Bánffy, E. *Antaeus* 25 (2002) 255–282.

HORVÁTH – H. SIMON 1995

Horváth L. A., – H. Simon K.: 4/1. lelőhely: Andrásida–Szentmártoni-dűlő és 4/3. lelőhely: Szentmárton puszta. Terepbejárás dokumentáció, 1994–1995. Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Adattára 2304–2001

HORVÁTH – H. SIMON 1997

Horváth L. A., – H. Simon K.: A neolitikum és rézkor Zala-egerszeg környékén (Neolithic and Copper Age in Zalaegerszeg and its Environs). In: *Zalaegerszeg évszázadai.* Szerk. Kapiller I. Zalaegerszeg 1997, 7–48.

HORVÁTH – H. SIMON 2003

Horváth, L. A., – H. Simon, K.: Das Neolithikum und Kupferzeit in Südwesttransdanubien. Siedlungsgeschichte und Forschungsstand. Budapest 2003. (IPH 9)

HORVÁTH – H. SIMON – KVISSAY 1999

Horváth L. A., – H. Simon K., – Kvassay J.: Régészeti lelőhelyek a 76. sz. főút Zalaegerszeget elkerülő szakaszán. Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Adattára 2192–99

HORVÁTH – JUHÁSZ – KÖHLER 2003

Horváth, T., – Juhász, I., – Köhler, K.: Zwei Brunnen der Balaton-Lasinja Kultur von Balatonöszöd. *Antaeus* 26 (2003) 265–300.

ILON 1998–1999

Ilon G.: A bronzkori halomsíros kultúra temetkezései Nagydém-Középrépaszván és a hegyköi edénydepot. A késő magyarádi és a korai halomsíros kultúra

- leletei az Észak- és Nyugat-Dunántúlon. (Die Bestattungen der bronzezeitlichen Hügelgräberkultur in Nagydém-Középrépuszta und das Gefäßdepot von Hegykő). *Savaria* 24/3 (1998–1999) 239–276.
- ILON – KÖLTŐ 2000**
 Ilon G. – Költő L.: Középső bronzkori emlékek a velemi Szt. Vidről. Egy tolnanémedi típusú (VII. velemi) kincslet? (Middle Bronze Age artifacts from Szent Vid of Velem. Another of the Tolnanémedi-type (VII. Velem) artifact sortiment?) *KMK* 7 (2000) 69–95.
- ILON – RASZTOVICS 2000**
 Ilon G. – Rasztovcics J.: Őskori lelőhelyek Vas megyében. Előmunkálatok Vas megye régészeti topográfiájához. Őskor I. (Prehistoric sites in Vas County. Preparations for the archaeological topography of County Vas. Prehistory No. 1.). *Panniculus Ser. B. No. 5*, Szombathely 2000, 145–235.
- JANKOVICH 1991**
 Jankovich B. D.: Ásatások az Árpád-kori Fenék falu területén 1976–1978. *Zalai Múzeum* 3 (1991) 185–210.
- JUHÁSZ – DRESCHER-SCHNEIDER – ANDRIEU – PONEL – DE BEAULIEU 2001**
 Juhász, I., – Drescher-Schneider, R., – Andrieu – Ponel, V., – de Beaulieu, J.-L.: Anthropogenetic indicators in a palynological record from Pölöske, Zala Region, Western Hungary. In: *Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg*. Hrsg. Lippert, A. *UPA* 78, Bonn 2001, 29–38.
- JUHÁSZ 2002**
 Juhász I. E.: A Zalai-dombság negyedkori vegetációtörténete palinológiai vizsgálatok alapján. Közöletlen PhD disszertáció, Budapest–Marseille 2002.
- KALICZ 1969**
 Kalicz N.: A rézkori Balatoni csoport Veszprém megyében (Die Kupferzeitliche Balaton-Gruppe im Komitat Veszprém). *VMMK* 8 (1969) 83–90.
- KALICZ 1969–1970**
 Kalicz N.: A balatoni csoport emlékei a Dél-Dunántúlon (Funde der Balaton-Gruppe in Südtransdanubien). *JPMÉ* 14–15 (1969–1970) 75–96.
- KALICZ 1982**
 Kalicz N.: A Balaton-Lasinja kultúra történeti kérdései és fémleletei (The historical problems of the Balaton-Lasinja culture and the metal finds). *ArchÉrt* 109 (1982) 3–17.
- KALICZ 1991**
 Kalicz, N.: Beiträge zur Kenntnis der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. In: *Die Kupferzeit als historische Epoche*. Hrsg. Lichardus, J. *Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde* 55, Bonn 1991, 347–387.
- KALICZ 1995**
 Kalicz, N.: Die Balaton-Lasinja Kultur in der Kupferzeit Südost- und Mitteleuropas. In: *Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens*. Hrsg. Kovács T. *IPH* 7, Budapest 1995, 37–50.
- KALICZ 1995a**
 Kalicz, N.: Letenye-Szentkeresztudomb. Ein Siedlungsplatz der Balaton-Lasinja Kultur. In: *Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens*. Hrsg. Kovács T. *IPH* 7, Budapest 1995, 61–106.
- KALICZ 2003**
 Kalicz N.: Az újkőkorszaki és rézkori megtelepedés maradványai a nagykanizsai Inkey-kápolna mellett (Endneolitische und kupferzeitliche Besiedlung bei Nagykanizsa (Inkey-Kapelle)). *Zalai Múzeum* 12 (2003) 7–47.
- KÁROLYI 1971–1972**
 Károlyi M.: Adatok a Nyugat-Dunántúl kora- és középső bronzkori történetéhez (Beiträge zur Geschichte der Früh- und Mittelbronzezeit von Westtransdanubien). *Savaria* 5–6 (1971–1972) 167–194.
- KÁROLYI 1979–1980**
 Károlyi M.: Későbronzkori településnyomok Hegyfalú határában (Spätbronzezeitliche Siedlungsspuren in der Nähe von Hegyfalú. Neuere Funde der Hügelgräberkultur im Komitat Vas). *Savaria* 13–14 (1979–80) 133–170.
- KÁROLYI 1992**
 Károlyi M.: A korai rézkor emlékei Vas megyében (The Early Copper Age in County Vas). Szombathely 1992.
- KÁROLYI 1996–1997**
 Károlyi M.: Bronzkori kenyéridő Kenyeri községből (Ein bronzzeitliches Brotlaibidol aus der Gemeinde Kenyeri). *Savaria* 23/3 (1996–1997) 11–18.
- KISS 1997**
 Kiss V.: A mészbetétes kerámia kultúrája késői fázisának sírlelete Veszprémből (Die Grabfunde aus der Spätphase der Inkrustierten Keramik von Veszprém). *CommArchHung* 1997, 39–49.
- KISS 2000**
 Kiss V.: A mészbetétes kerámia kultúrája kapcsolatai a Kárpát-medence nyugati területeivel és a középeurópai kultúrákkal a középső bronzkorban (Die Beziehungen der Kultur der inkrustierten Keramik in der westlichen Gebieten des Karpatenbeckens und zur mitteleuropäischen Kulturen in der mittleren Bronzezeit). *KMK* 7 (2000) 15–55.
- KISS 2000a**
 Kiss V.: Előzetes jelentés a Balatonszemes-Bagódombon végzett megelőző feltárásról (Somogy megye). *Régészeti kutatások Magyarországon* 2000, 39–46.
- KISS 2002**
 Kiss, V.: Anknüpfungspunkte zwischen Mitteleuropa und Transdanubien in der mittleren Bronzezeit. In: *Prehistoric Studies in memoriam Ida Bognár-Kutzián*. Ed. Bánffy, E. *Antaeus* 25 (2002) 477–511.
- KISS 2004**
 Kiss, V.: Questions of the Koszideri-period in Western Hungary. In: *Opinions on the Koszideri-period*. Eds. Poroszlai, I. – Vicze, M. Budapest-Százhalombatta 2004, in print.

- KOROŠEC 1957
Korošec, P.: Keramika z licensko ornamentiko (Litzenkeramik) na Ljubljanskem barju (Litzenkeramik am Laibacher Moor-Ljubljana). AV 8 (1957) 9–18.
- KOVÁCS 1975
Kovács, T.: Historische und chronologische Fragen des Überganges von der Mittleren- zur Spätbronzezeit in Ungarn. ActaArchHung 27 (1975) 297–317.
- KOVÁCS 1975a
Kovács, T.: Tumulus culture cemeteries of Tisza-füred. RégFüz. Ser. II. 17, Budapest 1975.
- KOVÁCS 1984
Kovács, T.: Die Koszider-Metallkunst und einige kulturelle und chronologische Frage der Koszider-Periode. In: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Hrsg. Tasić, N. Beograd 1984, 377–388.
- KOVÁCS 1994
Kovács T.: Újabb adatok a mészbetétes kerámia kultúrájának fémművességéhez (Neuere Beiträge zur Metallkunst der Kultur der inkrustierten Keramik). VMMK 28 (1994) 119–132.
- KOVÁCS 1994a
Kovács, T.: Chronologische Fragen des Überganges von der mittleren- zur Spätbronzezeit in Transdanubien. Zalai Múzeum 5 (1994) 159–172.
- KOVÁCS 1995
Kovács T.: Bronzművesek, harcosok, kincsleletek. In: A bronzkor kincsei Magyarországon. Szerk. Maráz B. Pécs 1995, 37–44.
- KOVÁCS 1996
Kovács, T.: Anknüpfungspunkte in der bronzezeitlichen Metallkunst zwischen den südlichen und nördlichen Regionen des Karpatenbeckens. In: The Yugoslav Banat and the neighbouring regions in the 2nd millennium B.C. Hrsg. N. Tasić. Belgrade 1996, 115–125.
- KOVÁCS 1997
Kovács, T.: Das Grab von Ménfőcsanak. In: Khronos. Festschrift für Bernhard Hänsel. Studia Honoraria – Band 1. Hrsg. Becker, C. et al. Espelkamp 1997, 297–301.
- KRAMER 1989
Kramer, D.: Aus der Ur- und Frühgeschichte von Wildon. Mitteilungsblatt der Korrespondenten der Historischen Landeskommission für Steiermark 2 (1989) 10–36.
- KRAMER 1996
Kramer, D.: Neue Aspekte zur älteren steirischen Siedlungsgeschichte (New Aspects of the Early History of Styrian Settlements). In: Népek a Mura mentén 1. Völker an der Mur 1. Ed. Balažic, J. – Vándor, L. Murska Sobota–Zalaegerszeg 1996, 9–11.
- KVASSAY 1984
Kvassay, J.: Keramikbeigaben in den Gräbern des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken. In: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert. Symposium Nové Vozokany 3.-7. Oktober 1983. Nitra 1984, 173–178.
- KVASSAY 1997
Kvassay J.: A város területén napvilágra került középkori kerámialeletek tanulságai. In: Zalaegerszeg évszázadai. Várostarténeti tanulmányok. Zalaegerszeg 1997, 49–66.
- KVASSAY 2003
Kvassay J.: Megelőző régészeti feltárás a 76. sz. főút Zalaegerszeg északi elkerülő nyomvonalán, 2002. 763: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza. Ásatási dokumentáció. Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Adattára 2527–2003.
- KVASSAY 2003a
Kvassay Judit: Árpád-kori leletek Nagykanizsa-Billa lelőhelyen (Egy különleges tárgytypus: az agyag-golyók Zala megyei lelőhelyei). Zalai Múzeum 12 (2003) 143–153.
- KVASSAY 2003b
Kvassay Judit: Megelőző régészeti feltárás a 76. sz. főút Zalaegerszeg északi elkerülő nyomvonalán, 2002. 762: Zalaegerszeg-Ságod-Kutasi-dűlő. Ásatási dokumentáció. Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Adattára 2526–2003.
- KVASSAY 2003c
Kvassay J.: Megelőző régészeti feltárás a 63/6: Zalaegerszeg-Neszele-Hatódi-dűlő lelőhelyen, 2003. Ásatási dokumentáció. Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Adattára 2526–2003.
- LADENBAUER – OREL 1954
Ladenbauer – Orel, H.: Die jungneolitische Keramik aus der Königshöhle von Baden bei Wien. ArchA 16 (1954) 67–99.
- LEEB 1987
Leeb, A.: Überblick über Chorologie, Typologie und Chronologie der Wieselburgkultur. WissArbBurgenl. 75 (1987) 231–375.
- LIPPERT 1992
Lippert, A.: Der Götschenberg bei Bischofshofen. Eine ur- und frühgeschichtliche Höhensiedlung im Salzachpongau. MPK 27, Wien 1992.
- LIPPERT 1999
Lippert, A.: Die archäologischen Grundlagen. In: Pollenanalytische Daten und eine archäologische Bestandsaufnahme zur frühen Siedlungsgeschichte im Gebiet zwischen Raab und Mur (Österreich, Slowenien, Ungarn). Hrsg. Draxler, I. – Lippert, A. Abhandlungen der Geologischen Bundesanstalt 56 (1999) 341–373.
- LIPPERT 1999a
Lippert, A.: Die urzeitliche Siedlungsentwicklung im Pongau (Salzburg, Österreich) seit dem Neolithikum. In: Prehistoric alpine environment, society, and economy. Ed. Della Casa, Ph. UPA 55, Bonn 1999, 141–149.
- LIPPERT 2001
Lippert, A.: Interdisziplinäre Siedlungsforschungen zur Kupfer- und Bronzezeit im Gebiet zwischen Mur und Raab (Interdisciplinary settlement investigations in the area of the Mur und Raab rivers in the Copper and Bronze Age). In: Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit in Mittel-

- europa. Hrsg. Lippert, A. et al. Internationale Archäologie 2, Rahden/Westf. 2001, 89–93.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1976
Majnarić-Pandić, N.: Die Litzenkeramik in Slavonien. In: Symposium über das Spätneolithikum und die Frühbronzezeit im Donaugebiet. Red. Brukner, B. Istraživanja 5 (1976) 97–103.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1976a
Majnarić-Pandić, N.: Prilog problematici liscenske keramike u sjevernoj Jugoslaviji (Contribution a la problématique de la céramique de Litzen dans la Yougoslavie du Nord). AV 27 (1976) 68–96.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1984
Majnarić-Pandić, N.: Srednje brončano doba u istočnoj Slavoniji (Die mittlere Bronzezeit in Ostslavonien). In: Arheološka istraživanja u Istočnoj Slavoniji i Baranji. IHAD 9, Zagreb 1984, 63–90.
- MARKOVIĆ 1984
Marković, Z. 1984: Neka pitanja neolitika, eneolitika i brončanog doba našičkog kraja i Đakovštine (Zu einigen Fragen des Neolithikums, Äneolithikums und der Bronzezeit im Gebiet von Našice und Đakovo). In: Arheološka istraživanja u Istočnoj Slavoniji i Baranji. IHAD 9, Zagreb 1984, 13–30.
- MARKOVIĆ 1986
Marković, Z.: Početna istraživanja lokaliteta Cerine III. PZb 86 (1986) 152–160.
- MARKOVIĆ 1988–1989
Marković, Z.: Kronologija i geneza ranobrončanodobnih kultura sjeverne Hrvatske (Die Chronologie und die Genese für frühbronzezeitlichen Kulturen in Nordkroatien). AV 39–40 (1988–1989) 413–424.
- MARKOVIĆ 1990
Marković, Z.: Problem geneze i razvoja eneolitičkih i ranobrončanodobnih kultura sjeverozapadne Hrvatske (Das Problem der Genesis und Entwicklung der Kulturen des Eneolithikums und der frühen Bronzezeit in Nordwestkroatien). In: Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko-Bilogorskoj regiji. IHAD 14, Zagreb 1990, 39–50.
- MARKOVIĆ 1993–1994
Marković, Z.: Koprivnica i najbliža okolica od pretpovijesti do kasnoga srednjeg vijeka. PZb 1993–94, 107–127.
- MAROVIĆ 1984
Marović, I.: Sinjska regija u prahistoriji (La région de Sinj la préhistoire). In: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska turaka. IHAD 8, Split 1984, 25–63.
- MAROVIĆ – ČOVIĆ 1983
Marović, I. – Čović, B.: Četinska kultura. In: Prais-torija jugoslavenskih zemalja IV. Hrsg. Čović, B. Sarajevo 1983, 191–231.
- MARTINEC 2002
Martinec, M.: Brončanodobna naseobinska jama s lokaliteta Grabovac (The Bronze Age pit dwelling from the site of Grabovac). OpArch 26 (2002) 275–321.
- MARTON 1996
Marton E.: Agyagtárgyak a veleimi Szent Vidről (Pot-teries and objects made of clay in Velem St. Vid). Pápai Múzeumi Értesítő 6 (1996) 249–263.
- MARTON 2000
Marton T.: Pattintott kőeszközök Tömördről. Feuersteinindustrie aus Tömörd. Panniculus Ser. B. No. 5, Szombathely 2000, 9–73.
- MELZER 1984
Melzer, G.: Mannersdorf am Leithagebirge, NÖ. FÖ 23 (1984) 241.
- MILOŠEVIĆ 1984
Milošević, A.: Pregled arheoloških istraživanja Cetinskoj krajini (Aperçu des recherches archéologiques pratiquées de la Cetina). Cetinska krajina od prethistorije do dolaska turaka. IHAD 8, Split 1984, 9–26.
- MITHAY 1942
Mithay S.: Bronzkori kultúrák Győr környékén. Győr 1942.
- MITSCHA-MÄRHEIM – OHRENBERGER – SARIA 1954
Mitscha-Märheim, H., – Ohrenberger, A. J., – Saria, B.: Bericht über eine Probegrabung in der mittelalterlichen Burganlage von Burg. In: Ulreich, K.–Ratz, A.: Die Wehranlagen von Burg. Burgenländische Forschungen 25 (1954) 184–196.
- MODRIJAN 1973
Modrijan, W.: Die kulturelle und chronologische Einordnung des Neo- und Äneolithikums in Kärnten. AV 24 (1973) 128–136.
- MODRIJAN 1973a
Modrijan, W.: Die kulturelle und chronologische Einordnung des Neo- und Äneolithikums in der Steiermark. AV 24 (1973) 137–144.
- MOZSOLICS 1942
Mozsolics A.: A kisapostagi korabronzkori urnatemető (Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag). ArchHung 26, Budapest 1942.
- MRT I
Bakay K. – Kalicz N. – Sági K.: Veszprém megye régészeti topográfiája. Magyarország régészeti topográfiája 1. A keszthelyi és tapolcai járás. Bp. 1966.
- MRT 7
Dinyés I. – Kővári K. – Lovag Zs. – Tettamanti S. – Topál J. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája 7. Pest megye régészeti topográfiája. Budai és szentendrei járás. Budapest 1986.
- MÜLLER 1971
Müller R.: Régészeti terepbejárások a göcseji „szegek” vidékén és településtörténeti tanulságaik. A Göcseji Múzeum Kiadványai 30. Zalaegerszeg 1971.
- T. NÉMETH 1994
T. Németh, G.: Vorbericht über spätneolithische und frühkupferzeitliche Siedlungsspuren bei Lébény (Westungarn). JAMÉ 36 (1994) 241–261.
- NEUGEBAUER 1975
Neugebauer, J.-W.: Bronzezeitliche Ansiedlungen in Grossweikersdorf, p. B. Tulln, NÖ. Ein Beitrag zur Gliederung der Veteřov-Kultur in Niederösterreich. ArchA 58 (1975) 5–74.

- NEUGEBAUER 1976
Neugebauer, J.-W.: Das „Litzenverzierte“ Krüglein von Dürnkrot, p. B. Gänsendorf, NÖ. FiST 2 (1976) 24-29.
- NEUGEBAUER 1976a
Neugebauer, J.-W.: Ein weiterer Beitrag zur Problematik der sog. „Litzenkeramik“ AKorr 6 (1976) 21-23.
- NEUGEBAUER 1977
Neugebauer, J.-W.: Böheimkirchen. Monographie des namengebenden Fundortes der Böheimkirchnergruppe der Veteřov-Kultur. ArchA 61-62 (1977) 31-207.
- NEUGEBAUER 1977a
Neugebauer, J.-W.: Ein neuer bronzezeitlicher Siedlungsfund mit „Litzenkeramik“ und einem Knochenobjekt mit „mykenischen“ Ornamenten von Guntamsdorf. FÖ 16 (1977) 199-206.
- NEUGEBAUER 1978
Neugebauer, J.-W.: Neue Funde der Veteřov-Kultur in Niederösterreich. FÖ 17 (1978) 185-196.
- NEUGEBAUER 1979
Neugebauer, J.-W.: Die Stellung der Veteřov-Kultur und ihre Böheimkirchner Gruppe am Übergang von der frühen zur mittleren Bronzezeit in Niederösterreich. AKorr 9 (1979) 35-52.
- NEUGEBAUER 1979a
Neugebauer, J.-W.: Eine Ansiedlung der Veteřov-Kultur bei Poysbrunn, NÖ. FÖ 18 (1979) 187-213.
- NEUGEBAUER 1980
Neugebauer, J.-W.: Fundmaterialien aus der ältesten Stufe der Hügelgräberbronzezeit auf dem Raume von Mannersdorf am Leithagebirge, NÖ. FÖ 19 (1980) 157-201.
- NEUGEBAUER 1994
Neugebauer, J.-W.: Die Bronzezeit in Ostösterreich. Wien 1994.
- OHRENBERGER 1957
Ohrenberger, A. J.: Kleinere Beiträge zur mittleren Bronzezeit in Burgenland (Funde aus Eisenstadt, Oggau, Drassburg und Weiden). BHBl 19 (1957) 49-60.
- OŽĎANI 1998
Ožďani, O.: Einige Anmerkungen zum Vorkommen der „Litzen“-Verzierung im Milieu der Otomani-Kultur und ihr chronologischer Aspekt. VyP 5 (1998) 51-58.
- PARZINGER 1983
Parzinger, H.: Die Stellung der Uferrandsiedlungen bei Ljubljana im äneolitischen und frühbronzezeitlichen Kultursystem der mittleren Donauländer. AV 35 (1983) 13-63.
- PATAY 1938
Patay P.: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon (Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn). DissPann II/13, Budapest 1938.
- PITTIONI 1954
Pittioni, R.: Urgeschichte des Österreichischen Raumes. Wien 1954.
- PITTIONI – WURTH 1935
Pittioni, R. – Wurth, E.: Funde aus Guntramsdorf, NÖ. MAG 65 (1935) 158-168.
- PODBORSKÝ et al. 1993
Podborský, V. et al.: Praveké dejiny Moravy 3 (Die Vorgeschichte Mährens 3). Brno 1993.
- RANSEDER 1990
Ranseder, C.: Siedlungsfunde der mittleren Bronzezeit auf Purbach und Müllendorf, Burgenland. Ein Beitrag zur Stufe Bronzezeit B1 in Österreich. Unpubl. Diplomarbeit. Wien 1990.
- RUTTKAY 1971
Ruttkey, E.: Neolitische und bronzezeitliche Siedlungsreste in Schwechat, p. B. Wien-Umgebung, NÖ. ArchA 50 (1971) 21-63.
- RUTTKAY 1988-1989
Ruttkey, E.: Zwei verzierte Goldplättchen aus dem frühbronzezeitlichen Gräberfeld von Hainburg-Teichtal. MAGW 118-119 (1988-89) 135-145.
- RUTTKAY 2002
Ruttkey, E.: Das endneolitische Hügelgrab von Neusiedl am See, Burgenland. Zweite Vorlage-Teil I. Die Fazies Neusiedl (Egy későneolitikus halomsír Nezsiderböl (Neusiedl am See-Burgenland)). In: Festschrift für Rózsa Kalicz-Schreiber. BudRég 36 (2002) 145-170.
- ŠAVEL 1996
Šavel, I.: Kulturni vplivi v prazgodovini v pokrajini ob Muri (Cultural influences during the Prehistory in the Counry on the river Mura). In: Népek a Mura mentén 1. Völker an der Mur 1. Ed. Balazic, J. – Vándor, L. Murska Sobota-Zalaegerszeg 1996, 13-43.
- SCHEIBENREITER 1964
Scheibenreiter, F.: Beiträge zur Kenntnis der Typus Witterschau in Niederösterreich. ArchA 36 (1964) 24-38.
- SCHUBERT 1973
Schubert, Eckehart: Studien zur frühen Bronzezeit an der mittleren Donau. BRGK 54 (1973) 3-105.
- SHENNAN 1989
Shennan, S. J.: The excavation of an Early Bronze Age settlement at St. Veit-Klinglberg. Land Salzburg, Austria: an interim report. The Antiquaries Journal 69 (1989) 205-224.
- SHENNAN 1995
Shennan, S. J.: Bronze Age copper producers of the Eastern-Alps. Excavation at St. Veit-Klinglberg. UPA 27, Bonn 1995.
- ŠIMEK 1975:
Šimek, M.: Licenska Keramika u Gradskom muzeju Varaždin (Litzenkeramik im Stadtmuseum Varaždin). GGMV 5 (1975) 113-24.
- H. SIMON 1990
H. Simon K.: Der Stand und die Aufgaben der Neolithikum- und Kupferzeitforschung im Komitat Zala (A neolitikum és rézkor kutatásának helyzete és feladatai Zala megyében). Zalai Múzeum 2 (1990) 47-65.
- H. SIMON – HORVÁTH 1998-1999
H. Simon K., – Horváth L. A.: Középső bronzkori leletek Gellénháza-Budai szer II. lelőhelyen (Zala

- megye) (Mittelbronzezeitliche Funde in Gellénháza-Budai szer II. (Komitat Zala). Savaria 24/3 (1998–1999) 193–214.
- SOMOGYI 2000**
Somogyi K.: A Balaton-Lasinja-kultúra leletanyaga Somogy megyében (Die Funde der Balaton-Lasinja-Kultur im Komitat Somogy). CommArchHung 2000, 5–48.
- STRMNČIK-GULIĆ 2001**
Strmnčik-Gulić, M.: The First Millennium BC between Drava and Pohorje: Some of newly discovered Settlement Sites. In: Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg. Hrsg. Lippert, A. UPA 78, Bonn 2001, 103–120.
- STUHLÍK 1992**
Stuhlík, S.: Die Veteřov-Gruppe und die Entstehung der Hügelgräberkultur in Mähren. PZ 67 (1992) 15–42.
- SZÁRAZ 2002**
Száráz, Cs.: Zalaszentiván-Kisfaludi hill. The prehistoric material of the hillfort. In: Prehistoric Studies in memoriam Ida Bognár – Kutzián. Ed. Bánffy E. Antaeus 25 (2002) 513–546.
- SZŐKE 1995**
Szőke, B. M.: Borderland of cultures. Settlement history research in the Hahót Basin (Aims, methods, results). Antaeus 22 (1995) 13–34.
- TAKÁCS 1996**
Takács, M.: Formschatz und Chronologie der Tongefäße des 10.-14. Jahrhunderts der Kleinen Tiefebene. AAH 48 (1996) 135–195.
- TASIĆ 2001**
Tasić, N.: The problem of the Belegiš (Belegiš – Cruceni, Belegiš – Bobda) culture. Genesis, duration and periodization. In: Festschrift für G. Lazarovici. Red.: Draşovean, F. Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 30. Timişoara 2001, 311–321
- TERŽAN 1983**
Teran, B.: Das Pohorje–ein vorgeschichtliches Erzrevier? AV 34 (1983) 51–83.
- TIEFENGRABER 2001**
Tiefengraber, G.: Vorbericht über die Ausgrabungen 1999 und 2001 in Murska Sobota/Nova tabla unter besonderer Berücksichtigung der spätbronze- und eisenzeitlichen Funde. In: Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg. Hrsg. Lippert, A. UPA 78, Bonn 2001, 77–101.
- TIHELKA 1961**
Tihelka, K.: Der Věteřov- (Witterschauer-) Typus in Mähren. Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit. Nitra 1958 (Bratislava 1961) 77–109.
- TIHELKA 1962**
Tihelka, K.: Moravský Věteřovský typ – II. část (materiál) (Der mährische Věteřov (Witterschauer) Typus. II. Teil (Material)). ŠtZ 8 (1962) 7–173.
- TORMA 1972**
Torma, I.: A kisapostagi kultúra telepe Balatongyörökön (Eine Siedlung der Kisapostag-Kultur in Balatongyörök). VMMK 11 (1972) 15–34.
- TULOK 1984**
Tulok, M.: Abbreviations of periodicals and series of archeological and auxiliary sciences. ActaArchHung 36 (1984) 333–384.
- V. VADÁSZ – VÉKONY 1978**
V. Vadász É. – Vékony G.: Tata története a jégkorszak végétől a római foglalásig. in: Tata története. Szerk.: Bíró E. Tata é.n. (1978), 49–77.
- VÉKONY 1988**
Vékony G.: Őskori népek Komárom megyében a jégkorszak után. In: Komárom megye története I. Szerk.: Bíró, E. – Szathmári, S. Komárom 1988, 67–78.
- VÉKONY 2000**
Vékony G.: A koszideri korszak a Dunántúlon (Die Koszider-Periode in Transdanubien). KMK 7 (2000) 173–186.
- VINSKI-GASPARINI 1983**
Vinski-Gasparini, K.: Litzen-keramika savskodravskog međuriječja. In: Praistorija jugoslavenskih zemalja IV. Hrsg. Čović, B. Sarajevo 1983, 484–492.
- M. VIRÁG 1996**
M. Virág Zs.: Középső rézkor. A Balaton-Lasinja-kultúra. In: Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979–1992. Szerk. Költő L. – Vándor L. Kaposvár – Zalaegerszeg 1996, 22–23.
- M. VIRÁG 2003**
M. Virág, Zs.: Settlement historical research in Transdanubia in the first half of the Middle Copper Age. In: Morgenrot der Kulturen. Frühen Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag. Hrsg. Jerem, E. – Raczky, P. Budapest 2003, 375–400.
- M. VIRÁG – BONDÁR 2003**
M. Virág Zs. – Bondár M.: A rézkor. Települések. In: Magyar régészet az ezredfordulón. Főszerk. Visy Zs. Budapest 2003, 127–129.
- WILLVONSEDER 1937**
Willvonseder, K. 7: Die mittlere Bronzezeit in Österreich. Wien 1937.

Prähistorische und mittelalterliche Siedlungsreste von Zalaegerszeg-Ságod–Bekeháza

Am Fundort Zalaegerszeg-Ságod–Bekeháza wurden im Jahr 2000 entlang der geplanten Autobahnstrecke, Hauptstrasse 76, Nordumfahrung von Zalaegerszeg vorangehenden archäologischen Grabungen durchgeführt. Mitten auf dem zum Szentmártoni-Bach sanft abfallenden Hügelhang sind weit verstreute Siedlungsreste verschiedenen Zeitalters – insgesamt 31 Objekte – zum Vorschein gekommen.

Funde der **Balaton-Lasinja-Kultur** sind nur in einer einzigen Grube gefunden worden. Die vermutlich kleine, Gehöftähnliche Siedlung passt gut zum dichten mittelkupferzeitlichen Siedlungssystem, das vom Komitat Zala gekannt ist.

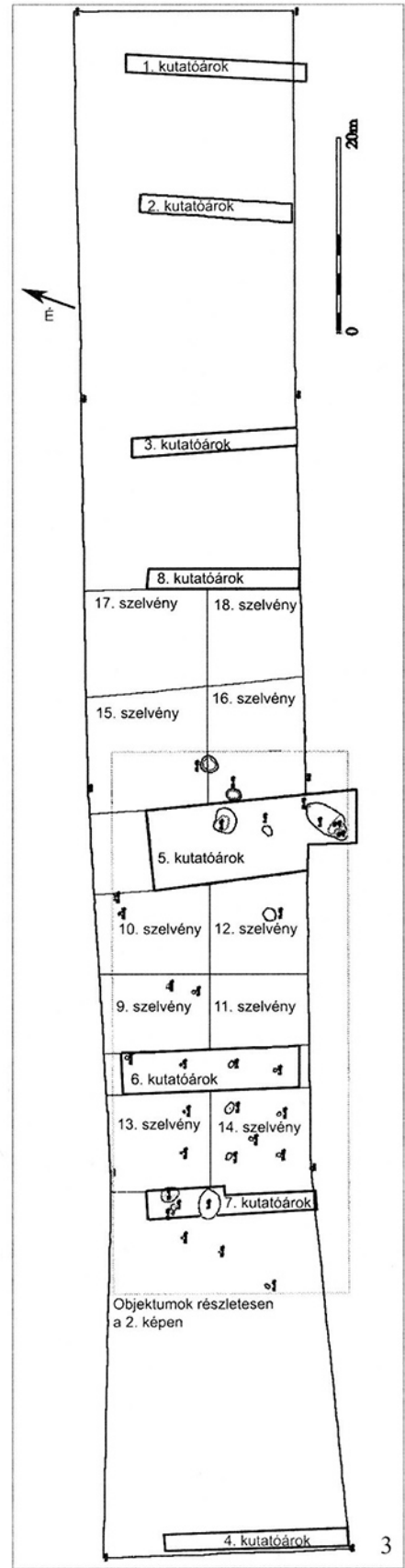
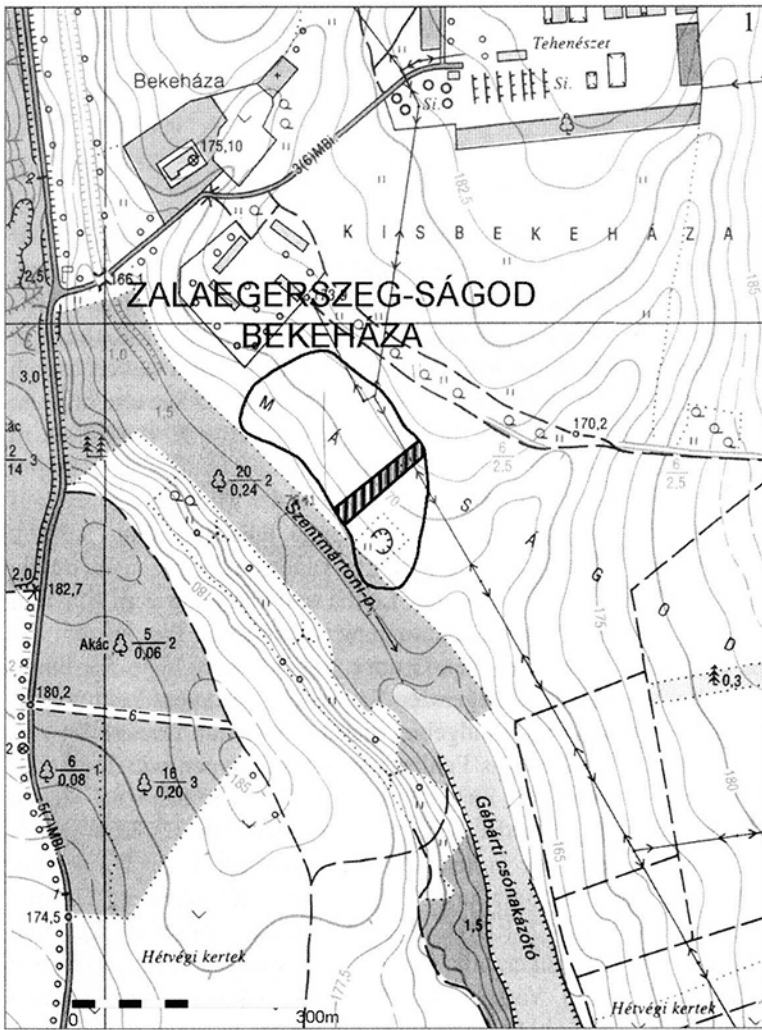
In Zalaegerszeg-Ságod–Bekeháza gab es in einer Gruben Funde der **Badener Kultur** (Objekt 2). In der niedrigen, nur 20 cm tiefen Grube kamen Keramikfragmente, eine Steinaxt, durchgebrannte Schlammstücke und Tierknochen ans Tageslicht. Die Oberfläche der Keramik war stark abgeschliffen, es gab keine Spuren der ursprünglichen geglätteten oder polierten Oberfläche. Aufgrund des wenigen und atypischen Fundmaterials kann die einzige spätkupferzeitliche Grube der frühen Phase der Badener Kultur zugeordnet werden, eine genauere Zeitbestimmung ist leider nicht möglich. Die Autorin gibt einen Überblick über die Verteilung der spätkupferzeitlichen Fundorte im Komitat Zala. Man kann feststellen dass – dank der systematischen Forschungen der letzten Jahrzehnte – in diesem früher für unbewohnt gehaltenen Gebiet immer mehr Fundorte auftauchen, unbewohnte Flächen bleiben aber. Die Ursache davon ist, wie die Autorin meint, nicht die mangelnde Erforschung oder unvollkommene Methoden, sondern geographische, klimatische, ökologische Faktoren sowie die Lebensweise der Menschen damals. Bodenkundliche Gegebenheiten, Wälder und periodisch stärker wasserführende Bäche bestimmten den Lebensraum, wo kleinere Gemeinschaften sich erhalten konnten. Die Verbreitungskarten zeigen klar, dass nur größere Seen (Plattensee, Klein-Plattensee), der Fluss Zala und die größeren Bäche (Principális, Széviz und Válicka) eine geeignete Umgebung für die Siedlungen darstellten.

Der aus 6 Gruben und 2 Pfostenlöchern bestehende bronzezeitliche Siedlungsteil kann der **Veteřov-Kultur** zugeordnet werden. Die Identifizierung dieser Kultur ist deswegen wichtig, weil es bisher wohl keine Informationen über die spätkupferzeitliche Population

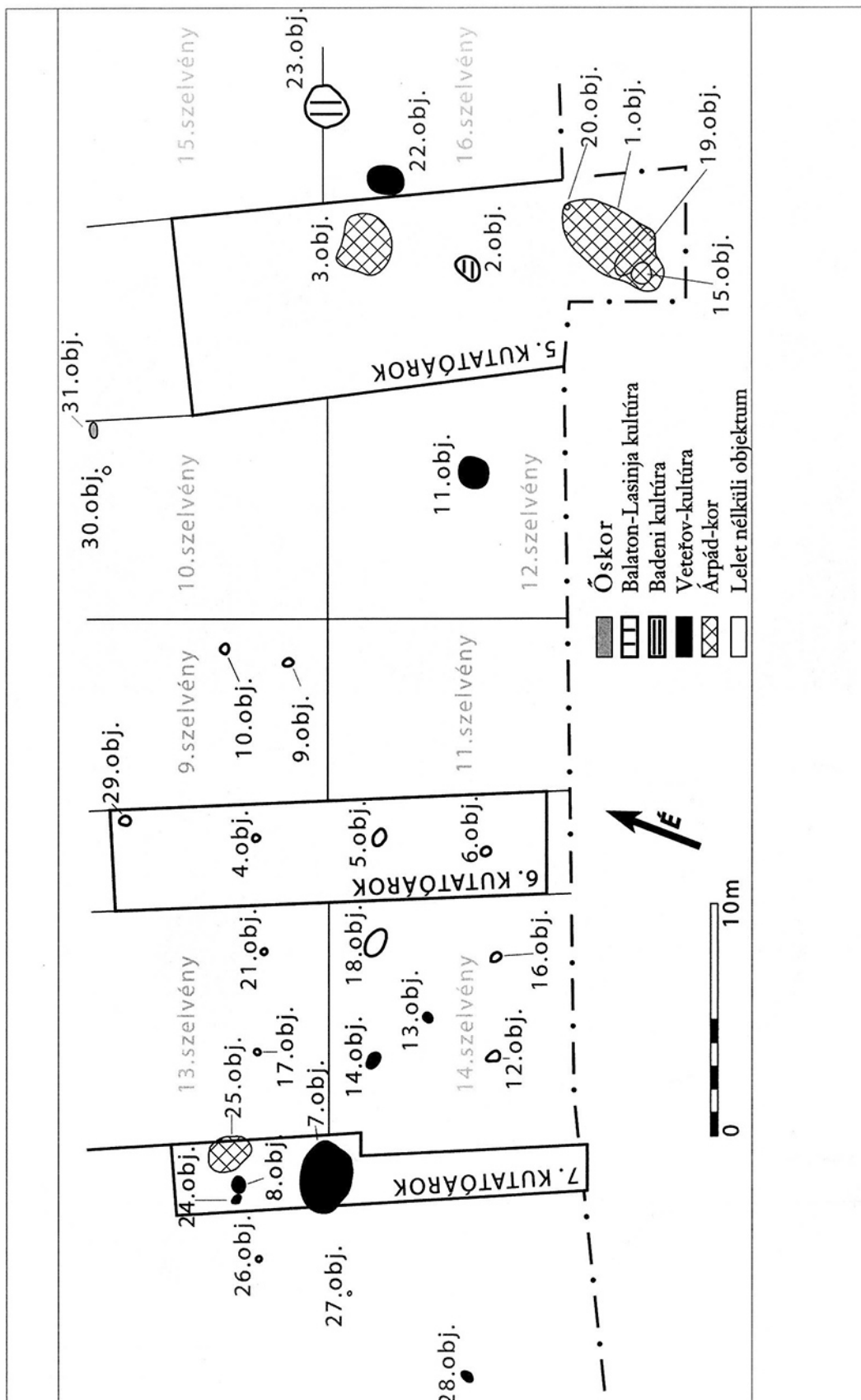
von Südwesttransdanubien gab. Gemäß der Forschungsergebnisse von Niederösterreich, Burgenland und Nordwesttransdanubien gibt es Fundorte, deren Fundmaterial mit der Veteřov-Kultur in Verbindung gebracht werden kann, vom Gebiet östlich des Wienerwaldes bis zum Neusiedler See und bis zum Sumpfgebiet der Raab. Die Veteřov Kultur folgte in diesem Raum der Wieselburg-Kultur, das bedeutet eine Datierung nach Phase 2 der Mittelbronzezeit, auf die Koszider-Periode (Ende RBA2–Anfang RBB1). Eine spätere, detaillierte Analyse könnte zeigen, ob die Funde entlang der Leitha und der Raab dem Material des Veteřov-Stammgebietes oder den Eigenheiten der Böheimkirchen-Gruppe näher stehen. Die Siedlung, die in Zalaegerszeg-Ságod–Bekeháza entdeckt wurde, liegt im Randgebiet dieser der Kultur. Das erklärt vermutlich das Fehlen von Keramiktypen wie Topf oder Napf mit Zapfenfüßen. Etliche Formelemente stehen dagegen der Cetina-Kultur (adriatisches Küstengebiet) bzw der in den letzten Jahrzehnten in der Umgebung von Salzburg umgrenzten Klingenberg-Gruppe (RBA2–RBB1 Periode) nahe. Bruchstücke von Litzkeramik sind in den bronzezeitlichen Gruben zum Vorschein gekommen. Diese Stücke werden sowohl an unserem Grabungsort als auch im gesamten Verbreitungsgebiet der Veteřov-Kultur – mit Rücksicht auf das abweichendes Keramikmaterial und die geschilderten kulturellen Eigenheiten der Region – als Importkeramik betrachtet. Die Litzkeramik Gefäßfragmente könnten von der selbständigen Litzkeramik-Gruppe stammen, deren Verbreitungsareal gegenwärtig entlang der Flüsse Save–Drau–Mur (Slowenien: Bezirk Ljubljana, Maribor und Murska Sobota; Kroatien: Die Gegend von Koprivnica, Podgorač; Steiermark: Wildon) vermutet wird.

Funde aus der **Arpadenzeit** sind in 2 Gruben, 1 Pfostenloch und bei einem im Freien stehenden Ofen zum Vorschein gekommen. Die typischen Keramikbruchstücke datieren die Siedlung auf die Periode zwischen 1100 und der 1. Hälfte des 12. Jahrhunderts. Diese früh-arpadenzeitlichen Funde ermöglichen es, die mittelalterliche Siedlungstopographie von Zalaegerszeg und Umgebung zu verfeinern.

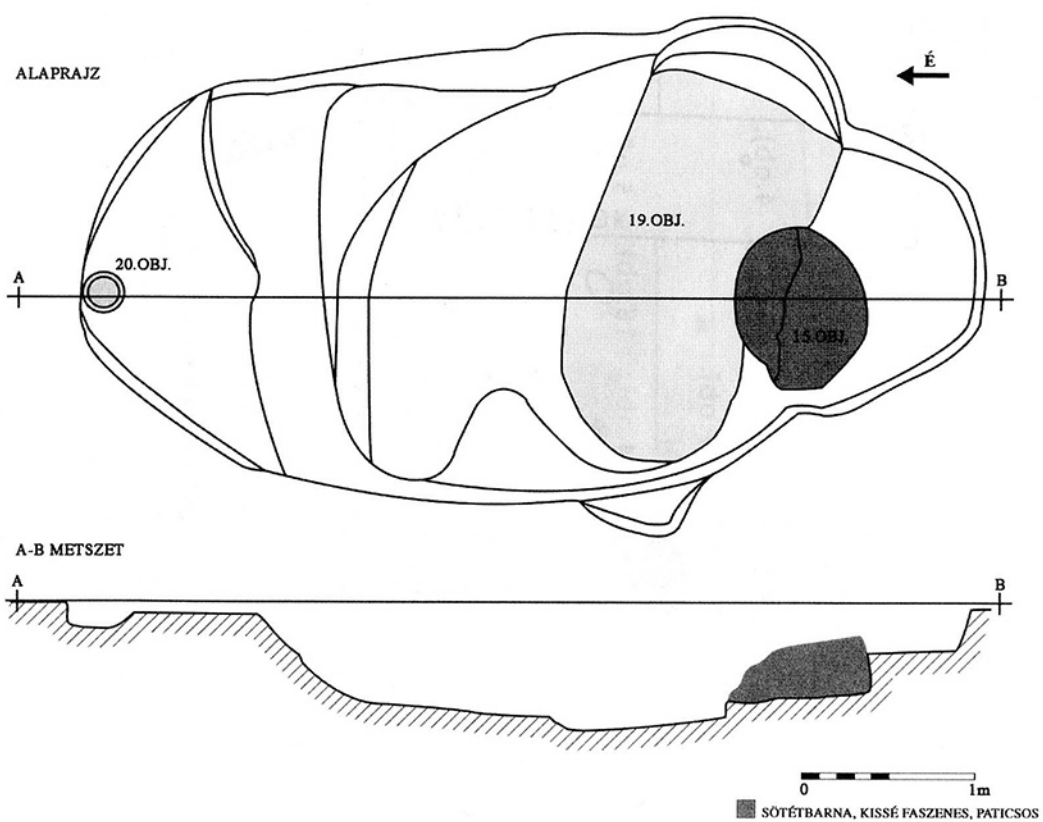
Übersetzt von Judit Kvassay

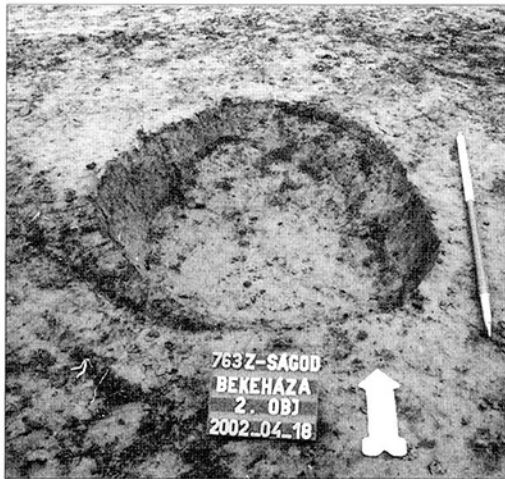
1. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza lelőhely feltárása I: Helyszínrajz; 2: A lelőhely délkeletről; 3: A feltárás összesítő alaprajza

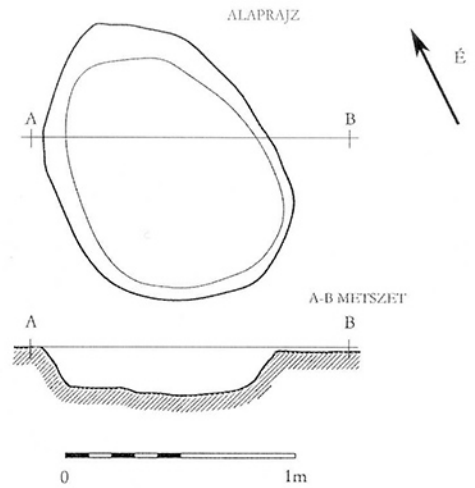
2. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza lelőhely feltárása, az összesítő alaprajz részlete az objektumokkal

3. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, feltárt objektumok 1, 15, 19, 20. objektum, Árpád-kori szabadonálló kemence

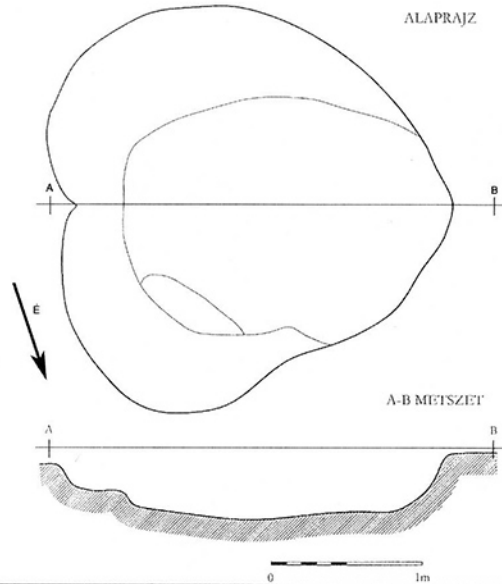

2. objektum

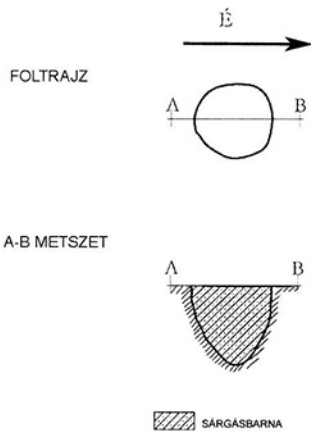
1

3. objektum

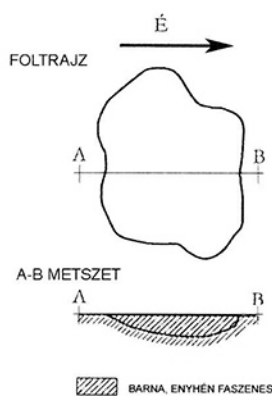
2

4. objektum

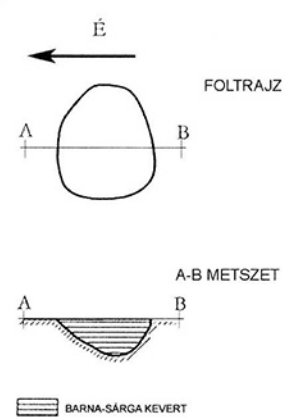
3

5. objektum

4

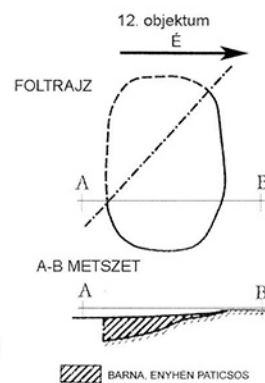
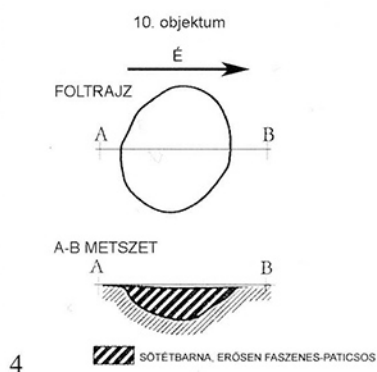
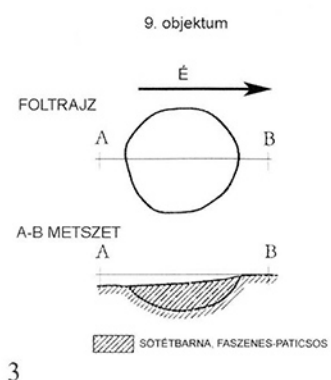
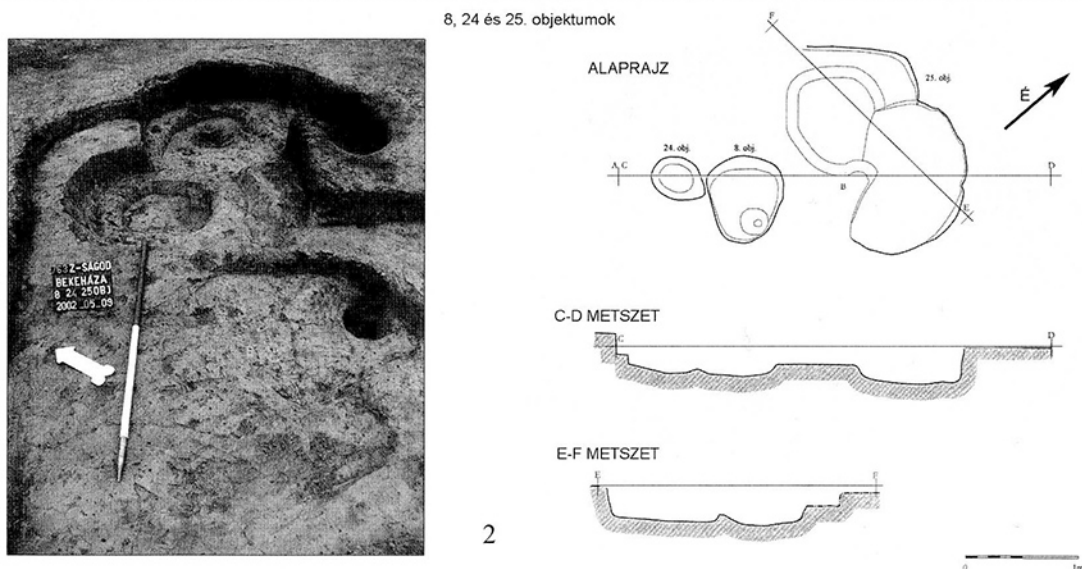
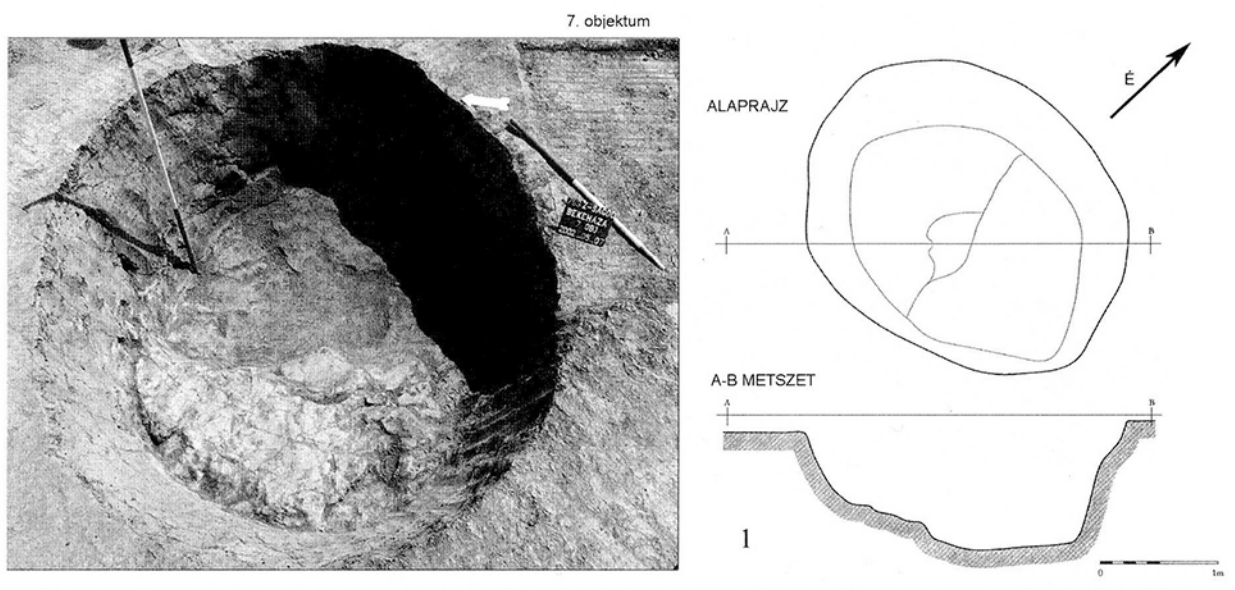
6. objektum

5

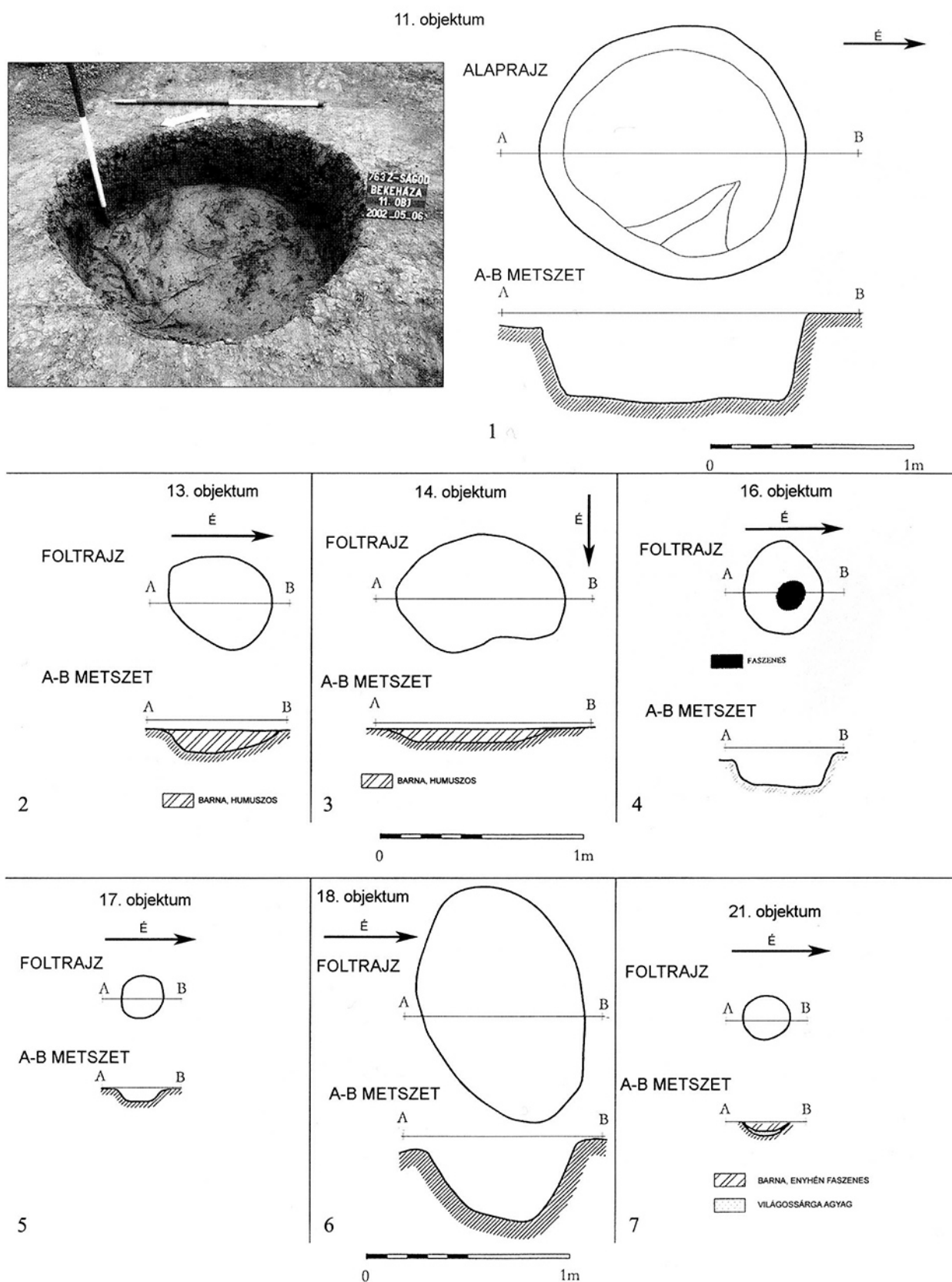

4. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, feltárt objektumok 1: 2. objektum, a Badeni kultúra gödre;
2: 3. objektum, Árpád-kori gödör; 3: 4. objektum, cölöplyuk; 4: 5. objektum, cölöplyuk; 5: 6. objektum, cölöplyuk

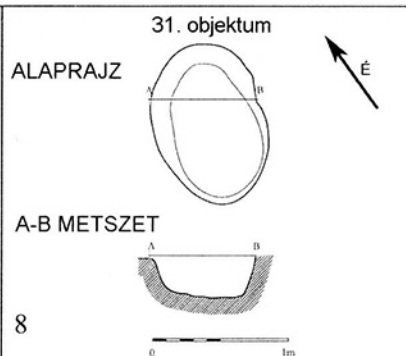
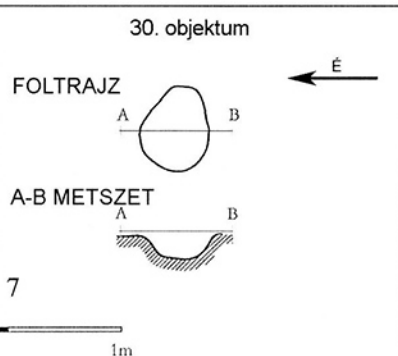
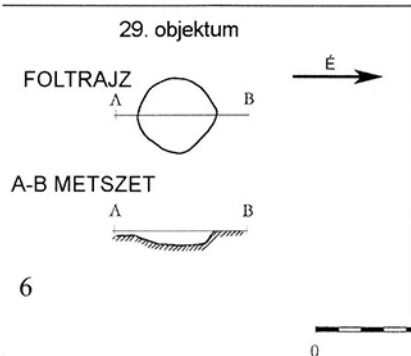
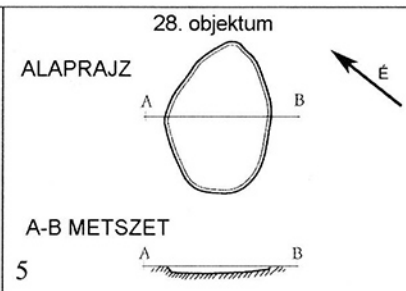
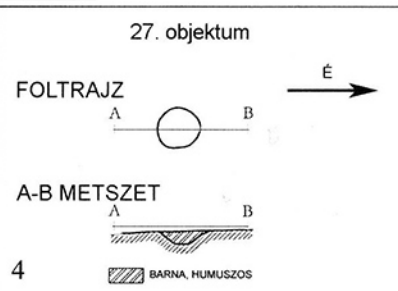
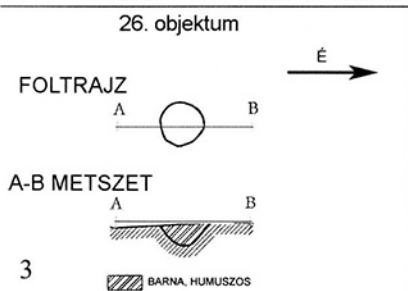
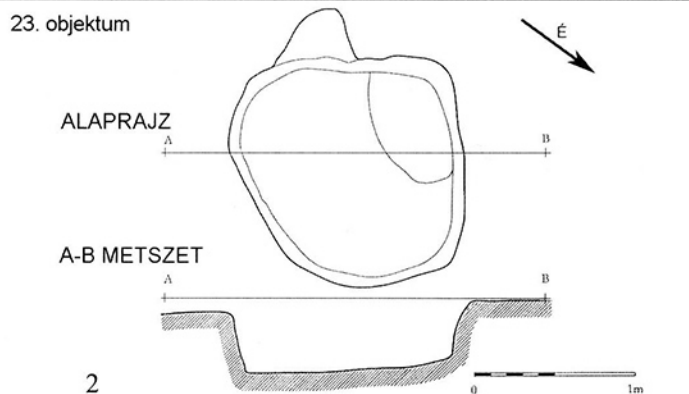
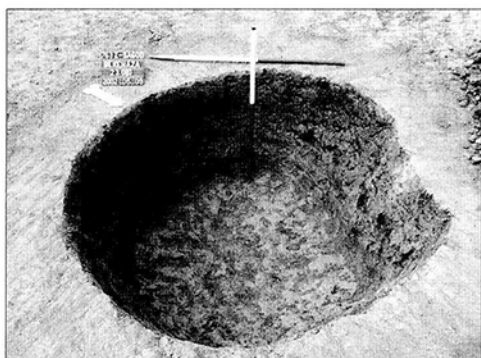
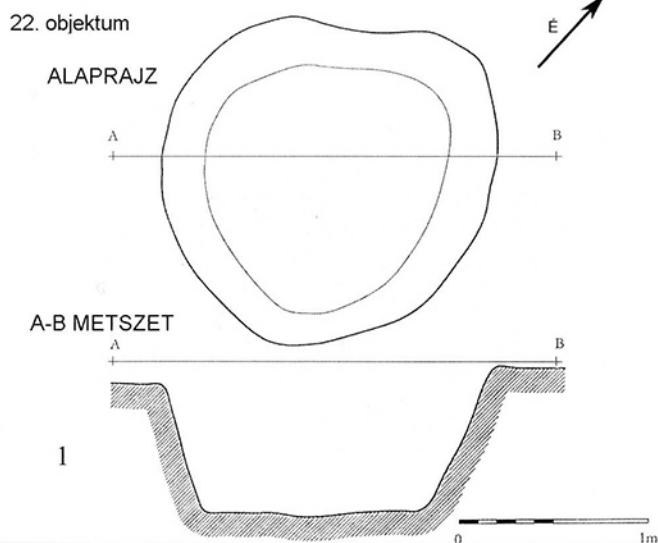

5. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekcháza, feltárt objektumok 1: 7. objektum, a Veteřov kultúra gödre;
 2: 8. objektum, a Veteřov kultúra cölöplyuka, 24. objektum, Árpád-kori cölöplyuk, 25. objektum, Árpád-kori gödör
 3: 9. objektum, cölöplyuk; 4: 10. objektum, cölöplyuk; 5: 12. objektum, gödör

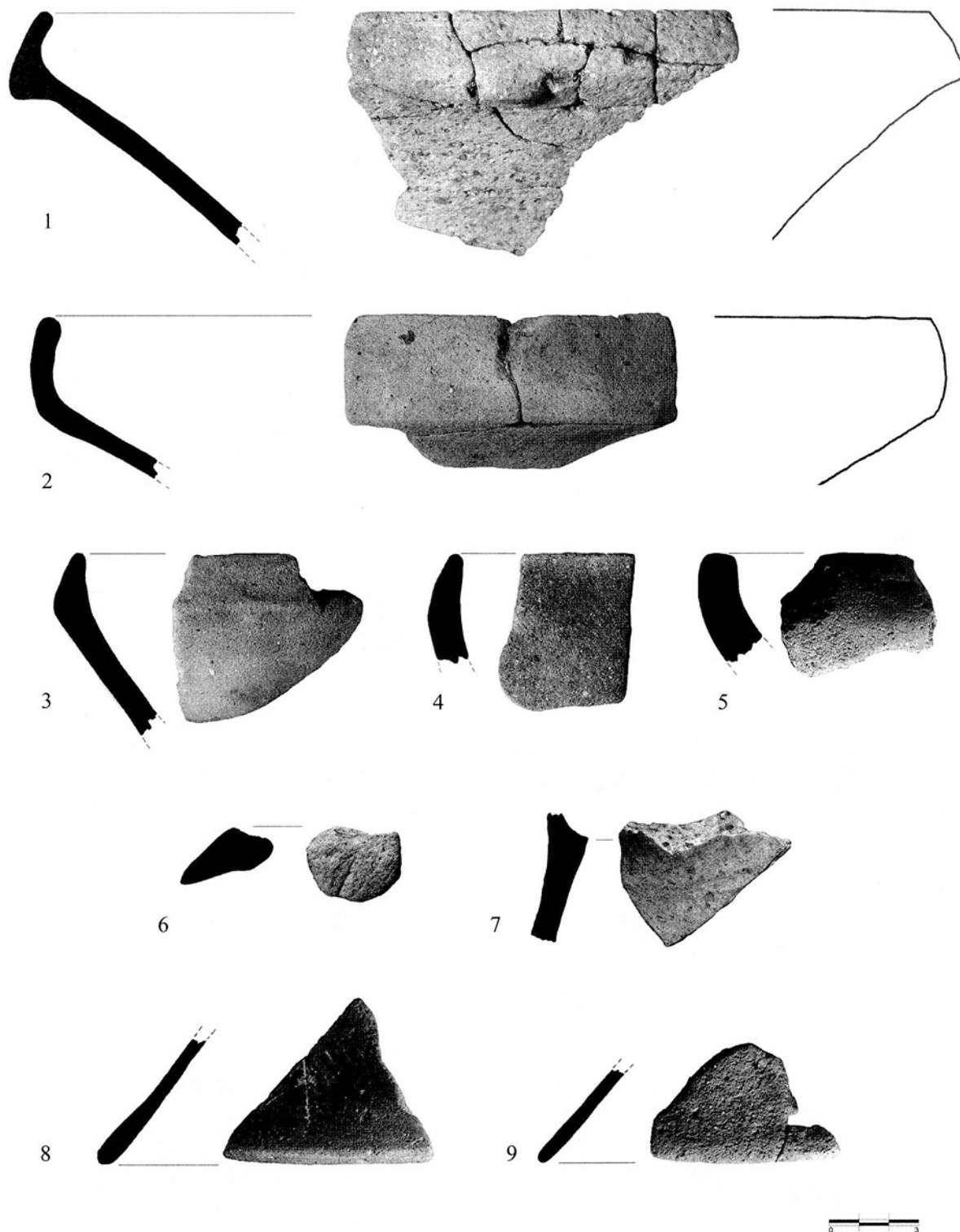

6. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, feltárt objektumok 1: 11. objektum, a Veteřov kultúra gödre; 2: 13. objektum, a Veteřov kultúra cölöplyuka; 3: 14. objektum, a Veteřov kultúra cölöplyuka; 4: 16. objektum, cölöplyuk; 5: 17. objektum, cölöplyuk; 6: 18. objektum, cölöplyuk; 7: 21. objektum, cölöplyuk

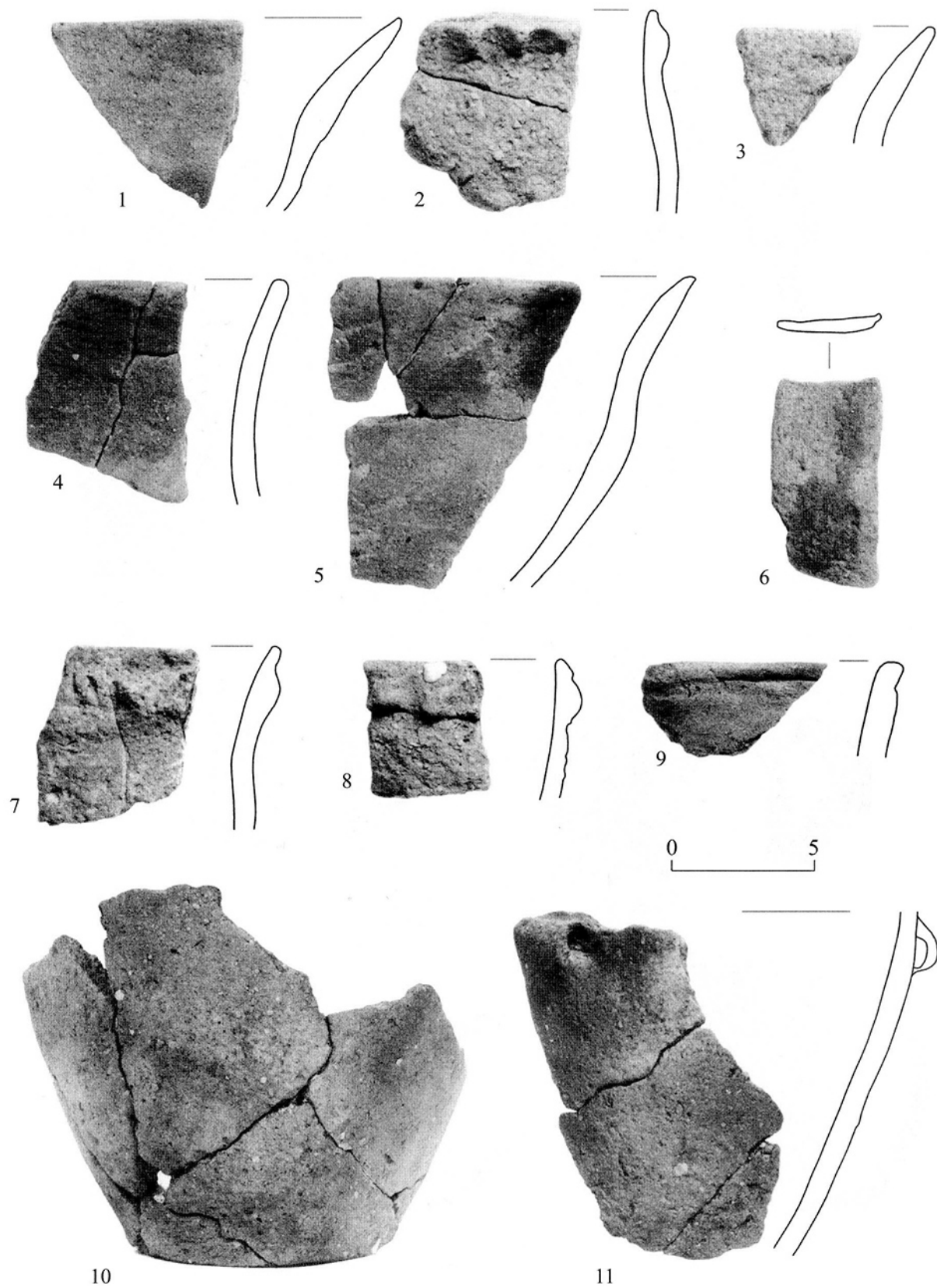
7. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, feltárt objektumok 1: 22. objektum, a Veteřov kultúra gödre; 2: 23. objektum, a Balaton-Lasinja kultúra gödre; 3: 26. objektum, cölöplyuk; 4: 27. objektum, cölöplyuk; 5: 28. objektum, a Veteřov kultúra cölöplyuka; 6: 29. objektum, a Veteřov kultúra cölöplyuka; 7: 30. objektum, cölöplyuk; 8: 31. objektum, őskori cölöplyuk

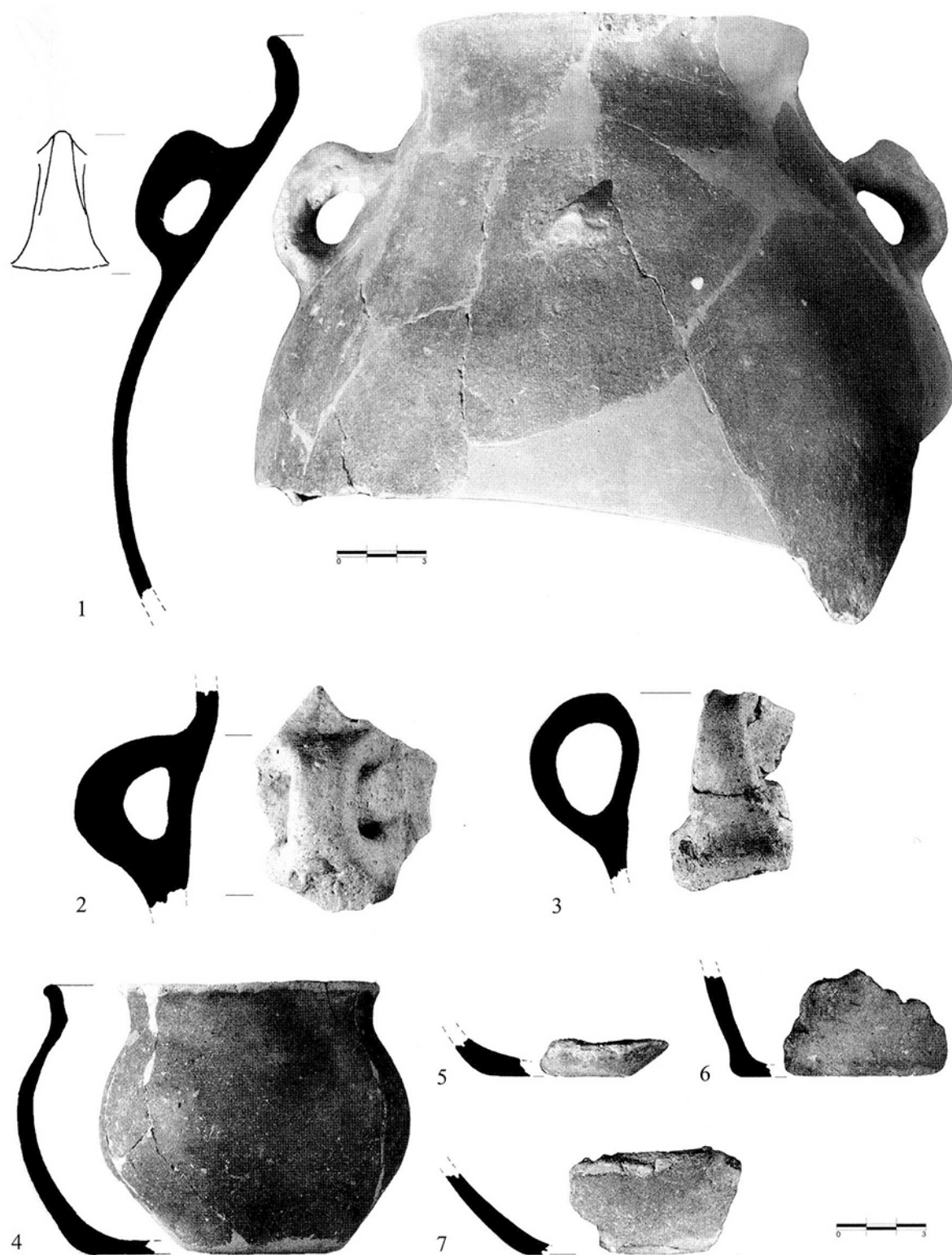
8. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, 1-9: 23. objektum, Balaton-Lasinja kultúra leletei

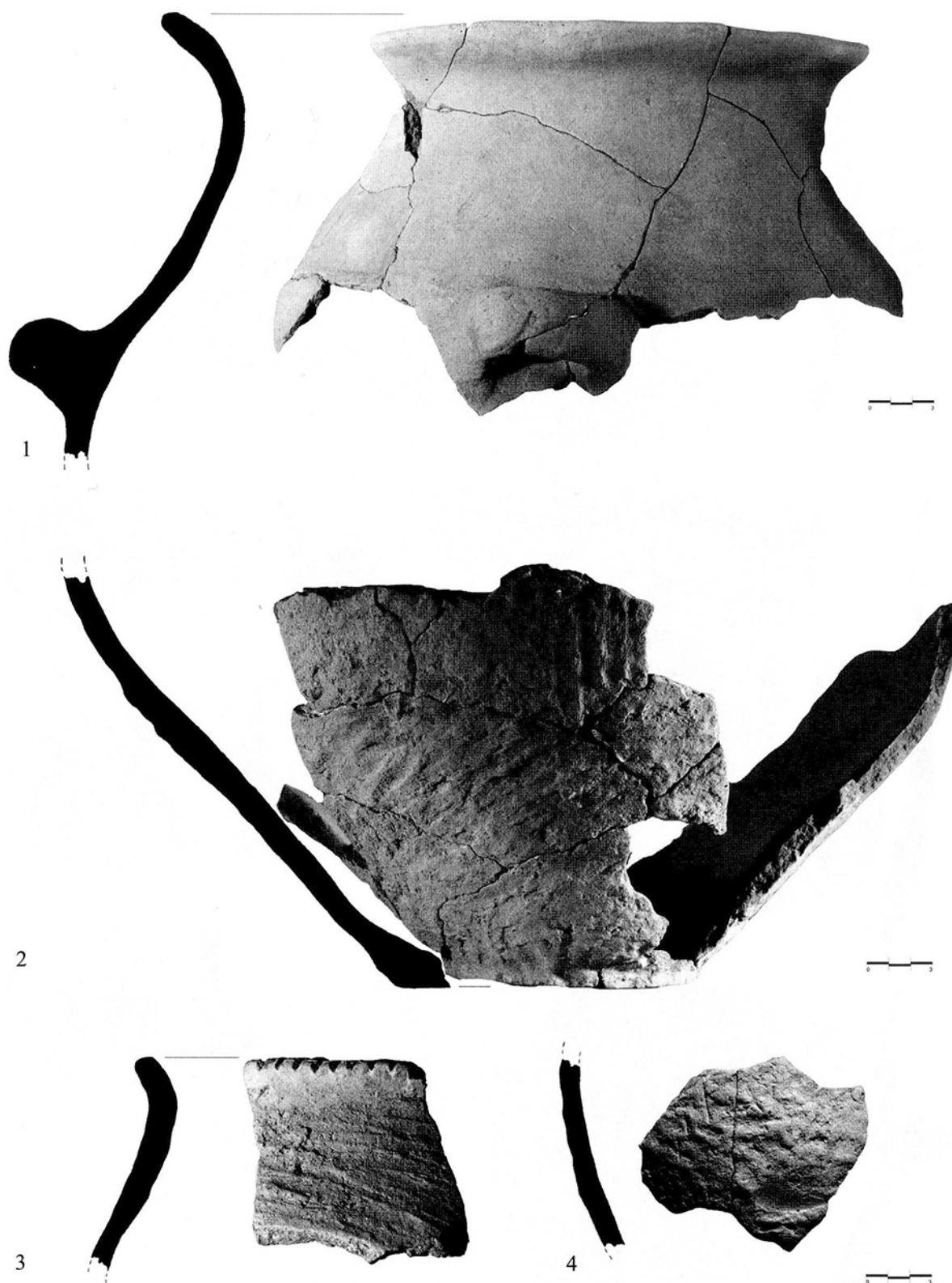
9. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekcháza, 1–15: 23. objektum, Balaton-Lásinja kultúra leletei

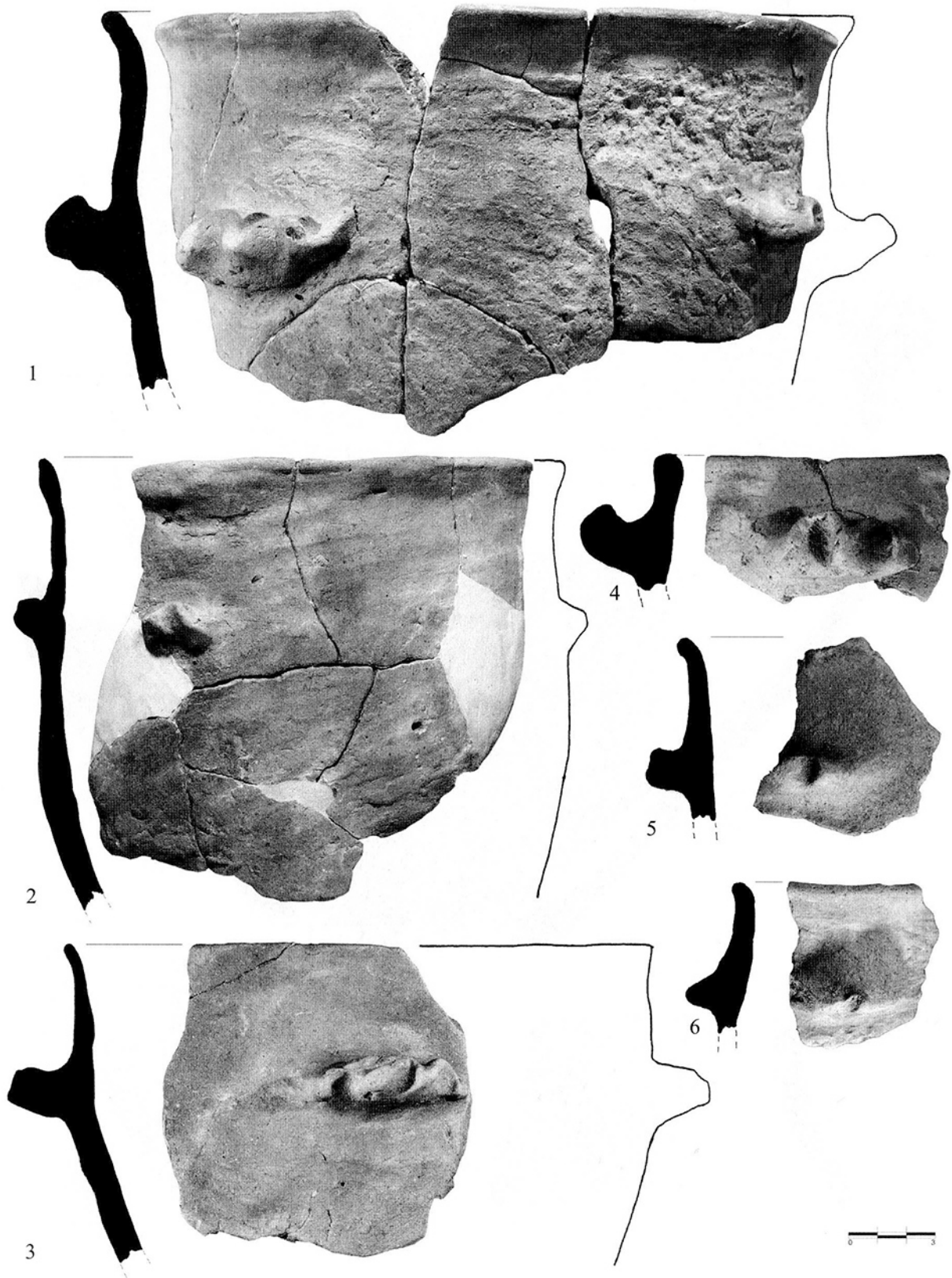
10. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, 1–7: 20. objektum, Badeni kultúra leletei

11. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, 1–7: 7. objektum, Veteřov kultúra leletei

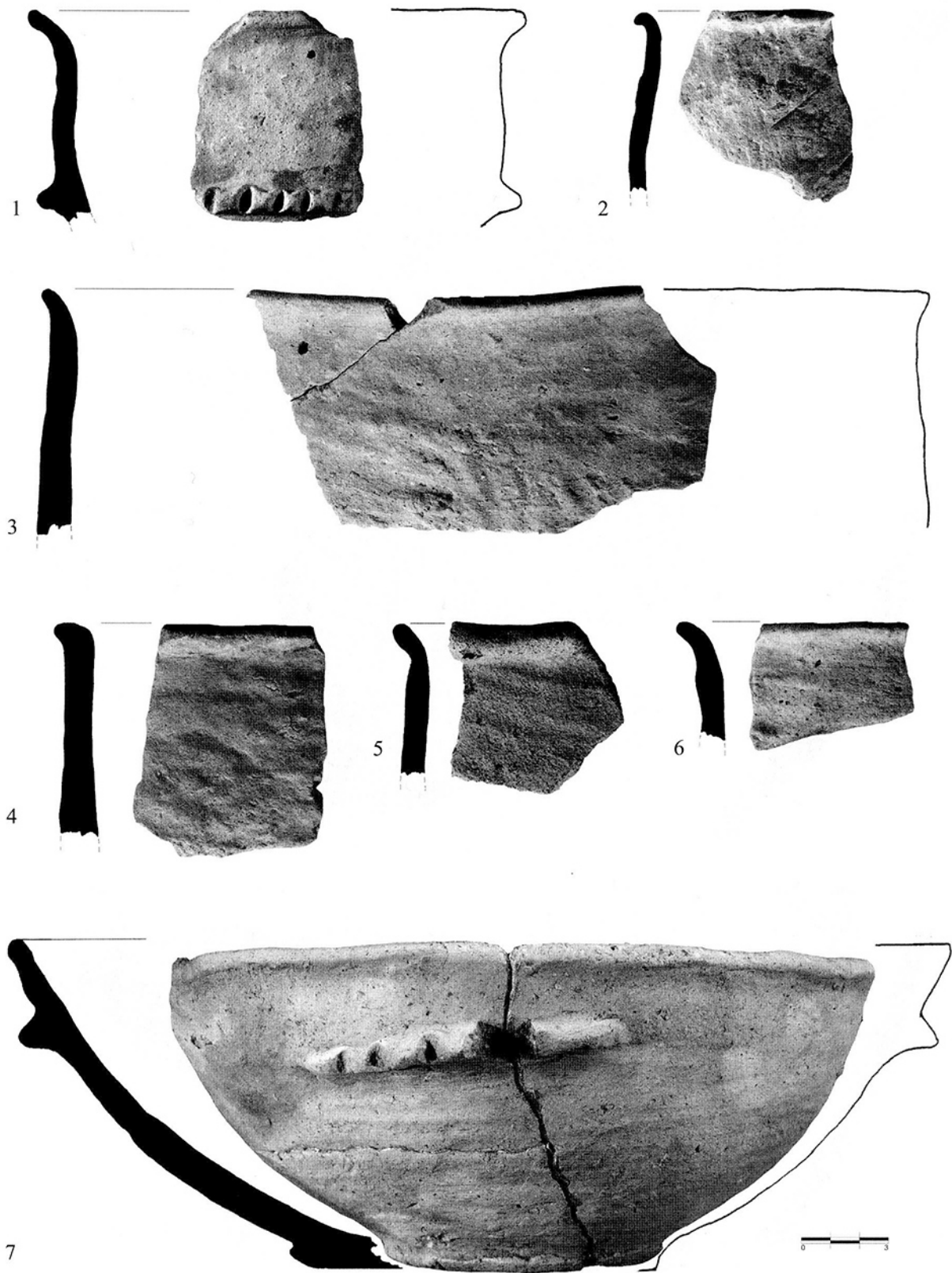

12. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, 1–4: 7. objektum, Veteřov kultúra leletei

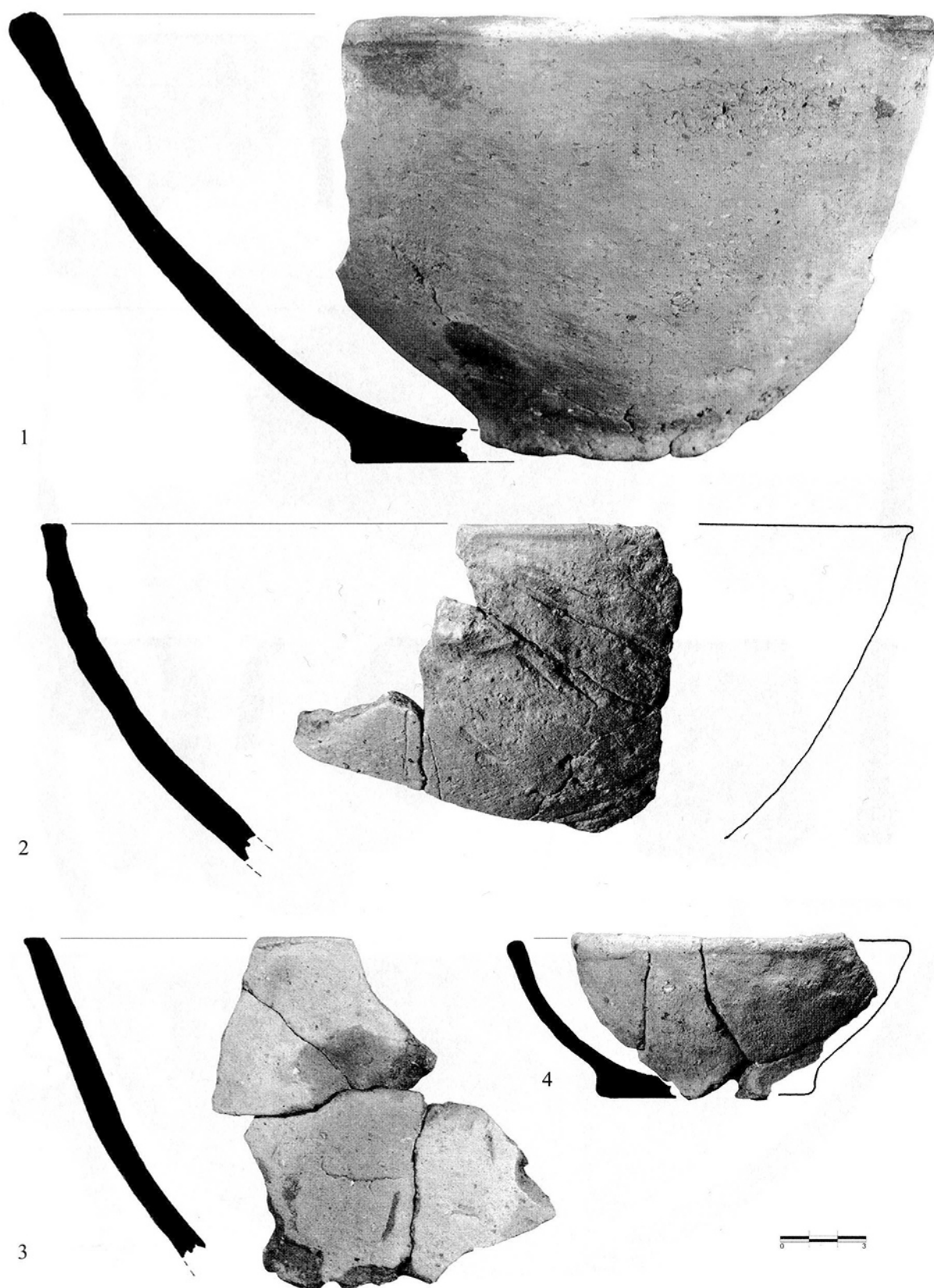

13. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekcháza, 1–6: 7. objektum, Veteřov kultúra leletei

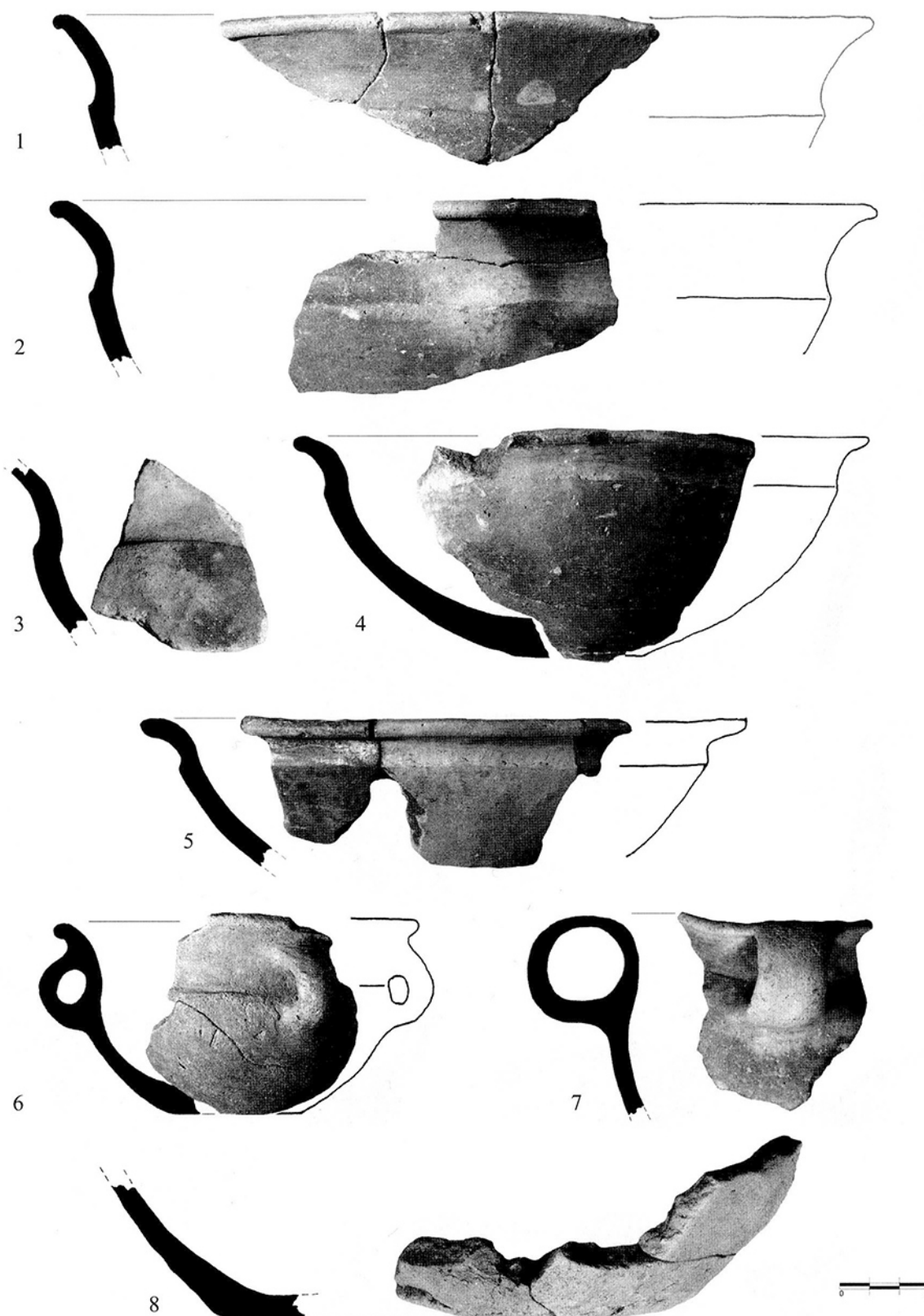

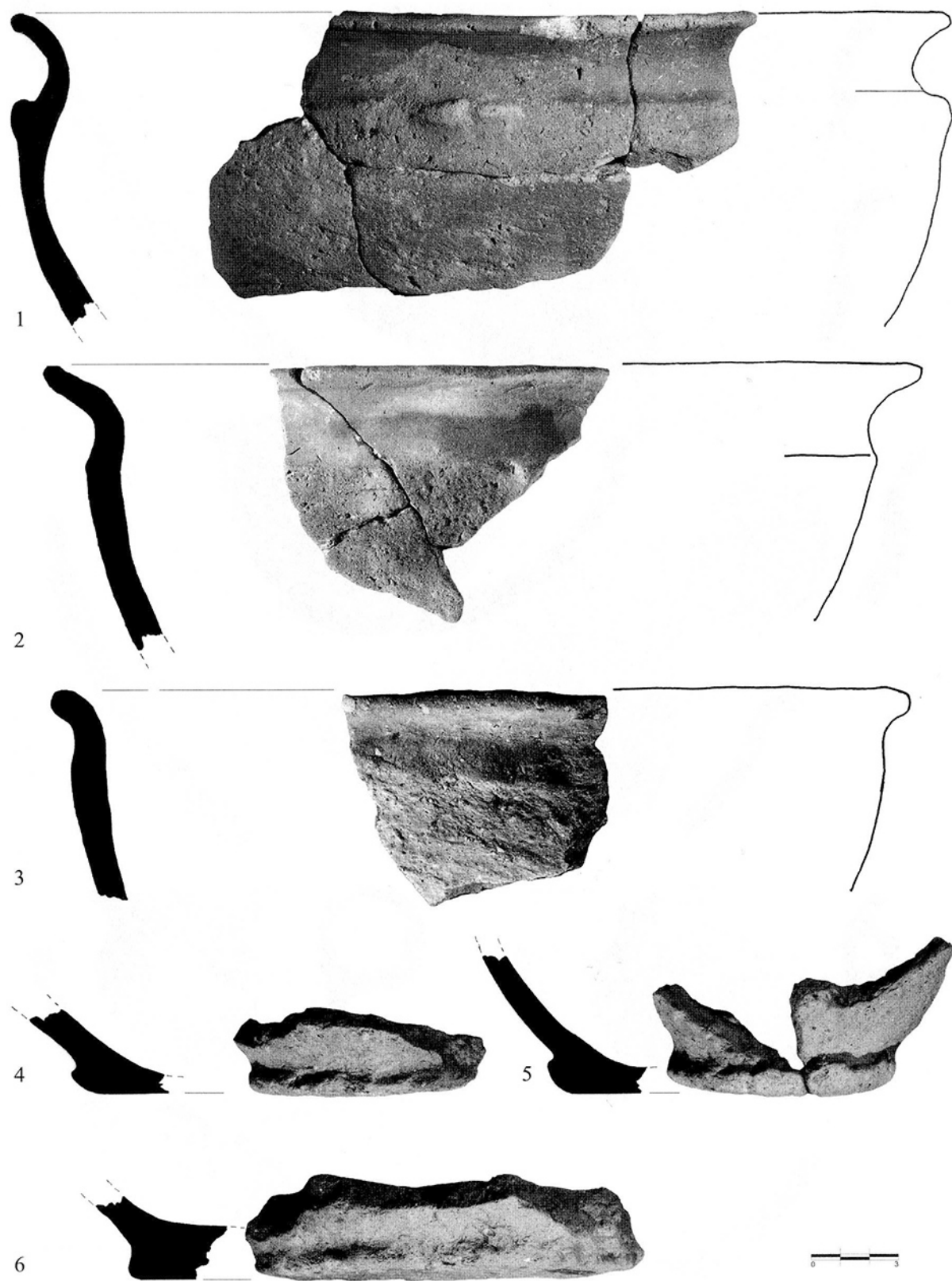
14. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, 1–7: 7. objektum, Veteřov kultúra leletei

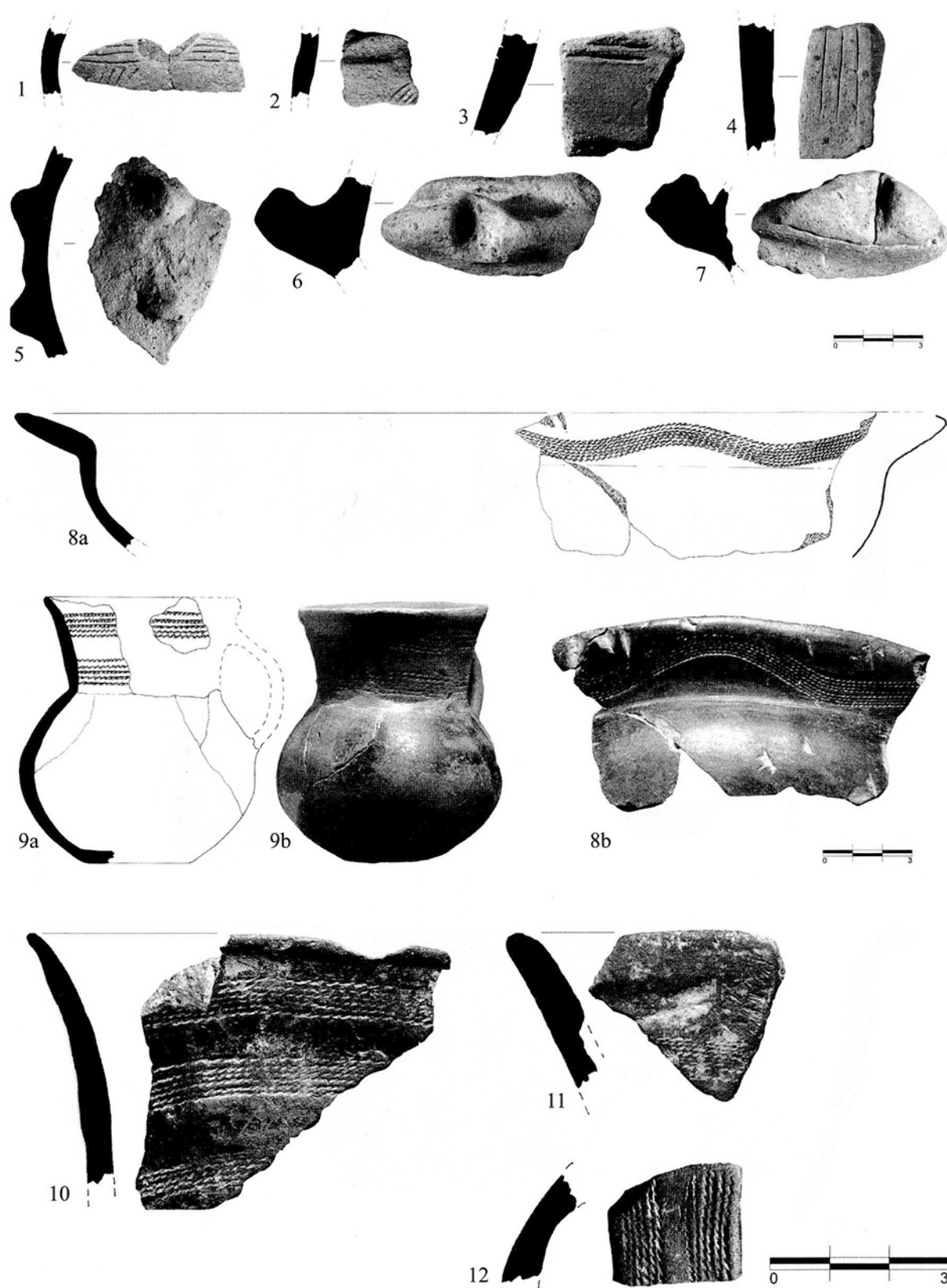
15. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, 1–4: 7. objektum, Veteřov kultúra leletei

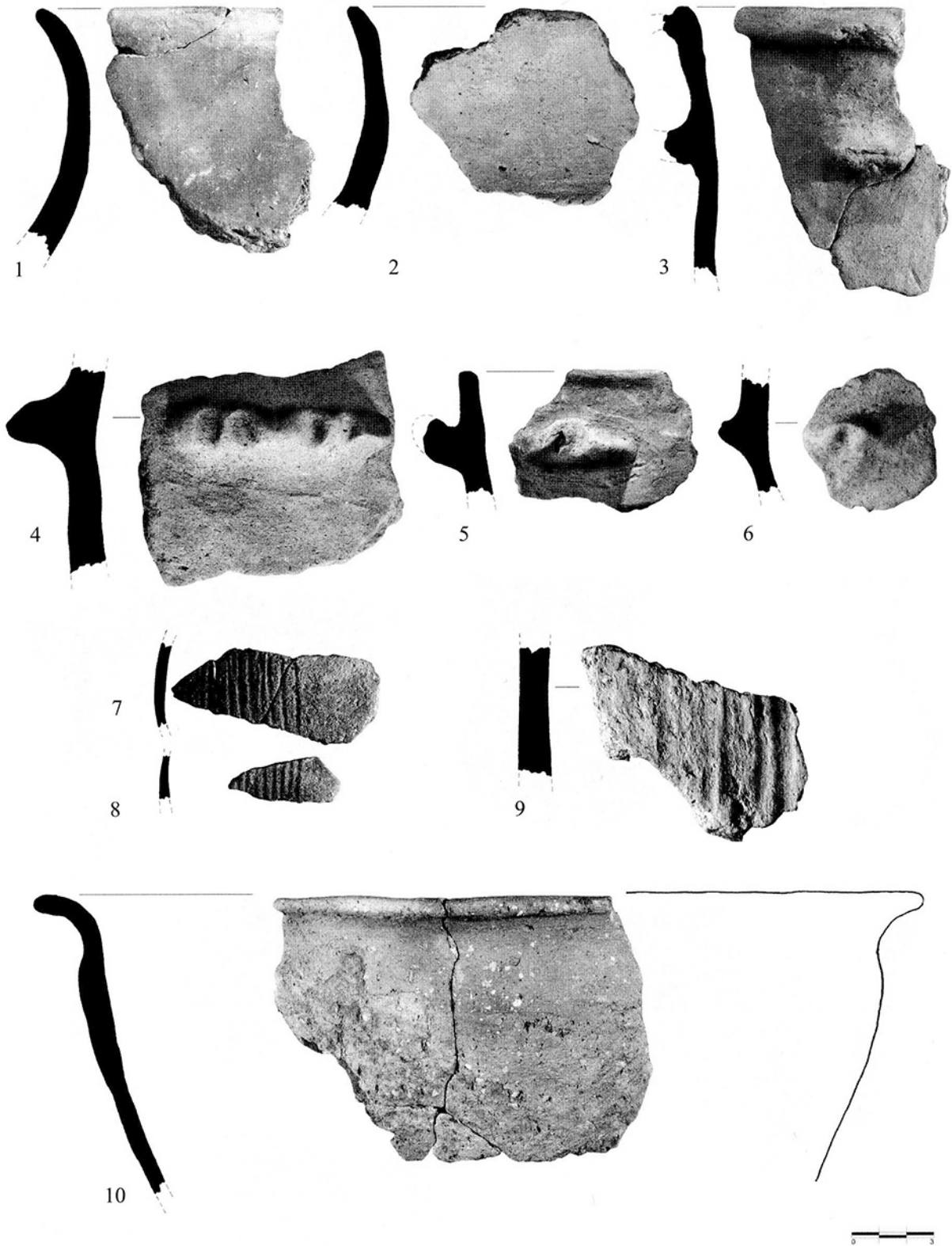
16. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, 1–8: 7. objektum, Veteřov kultúra leletei

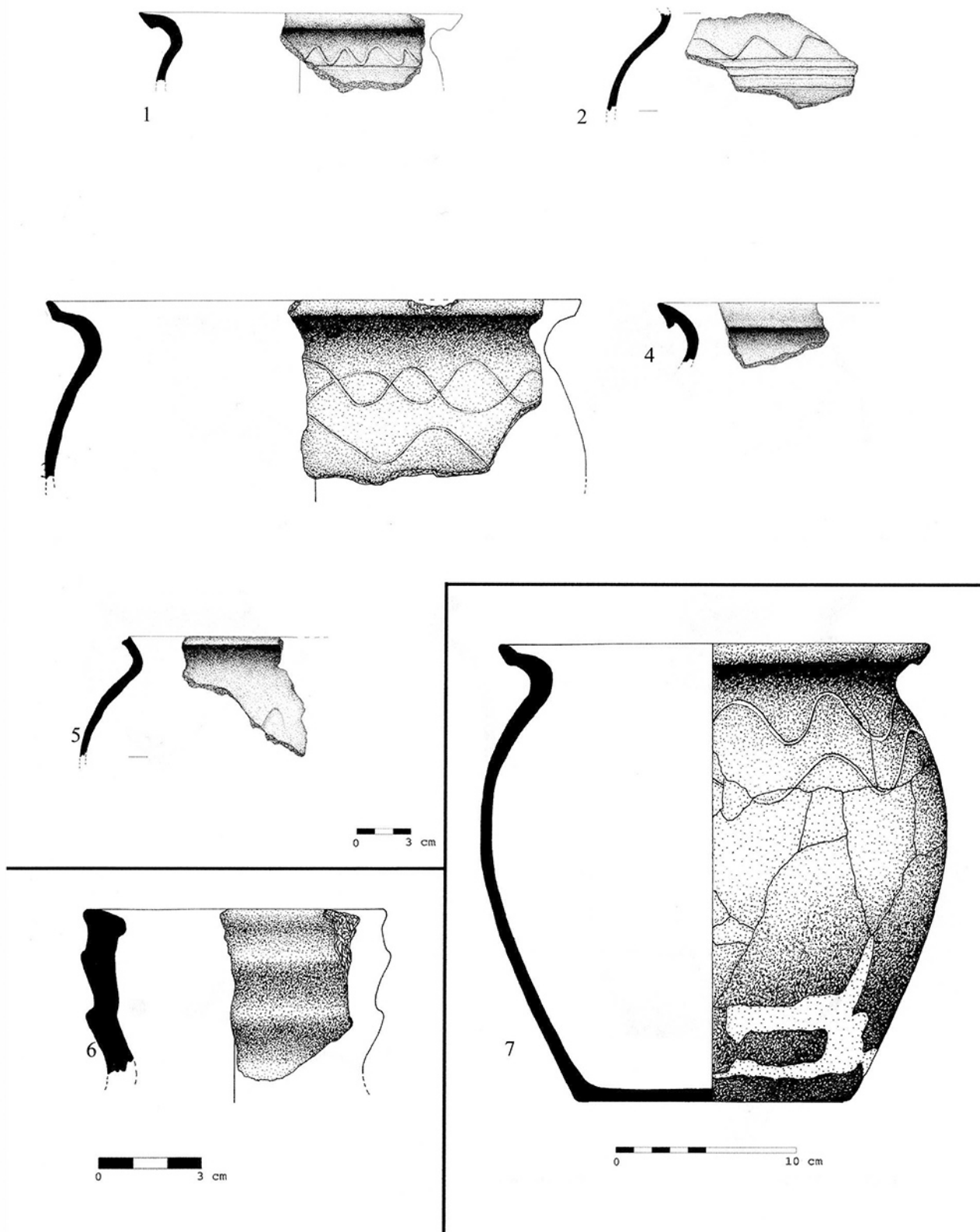
17. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekcháza, 1–6: 7. objektum, Veteřov kultúra leletei

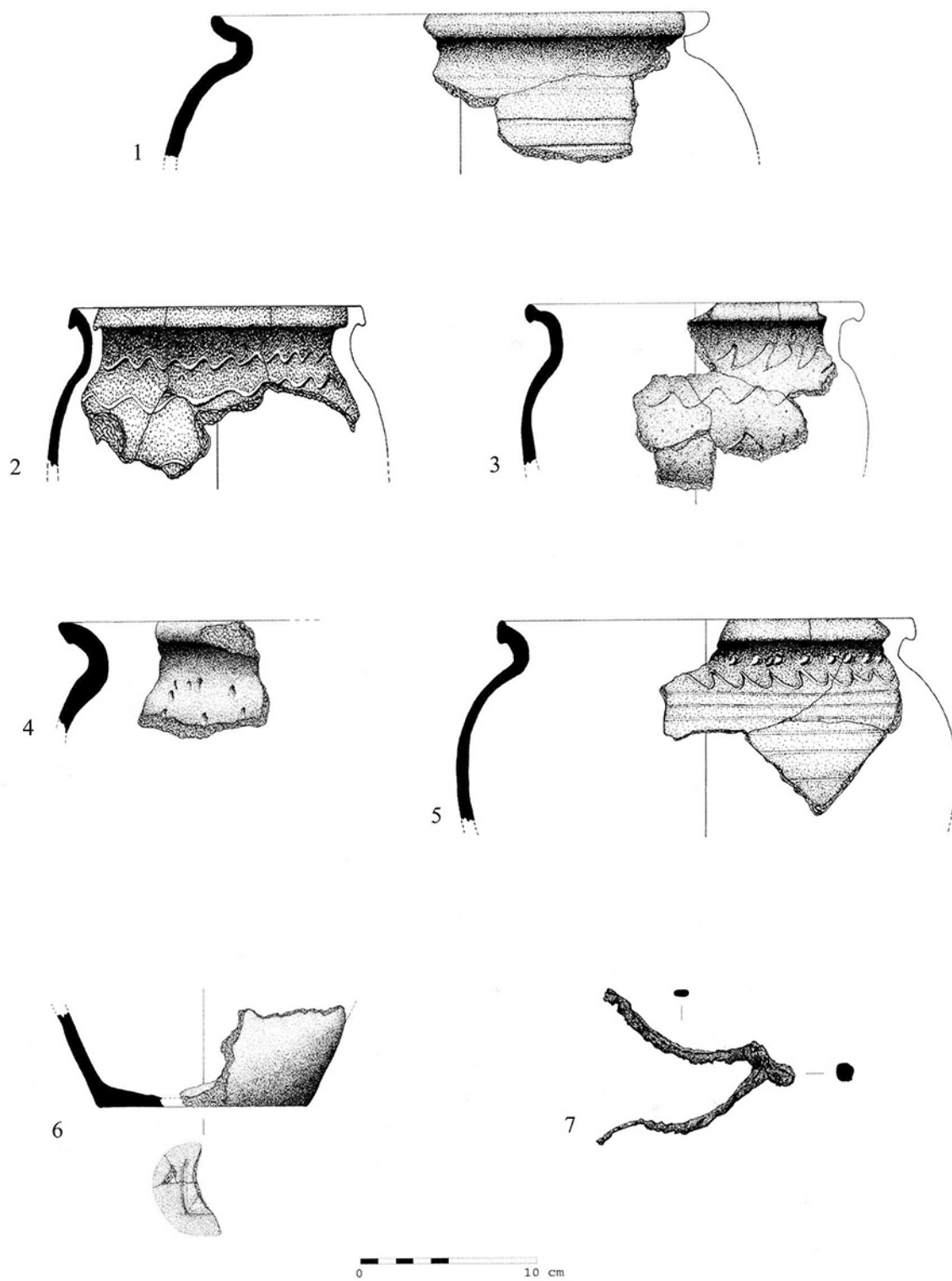
18. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, 1–5, 9–10: 7. objektum; 6: 15. objektum; 7: 29. objektum, 8, 12: 22. objektum; 11: 5. kutatóárok, Veteřov kultúra leletei

19. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekcháza, 1–5, 7–8: 11. objektum; 6, 9–10: 22. objektum, Veteřov kultúra leletei

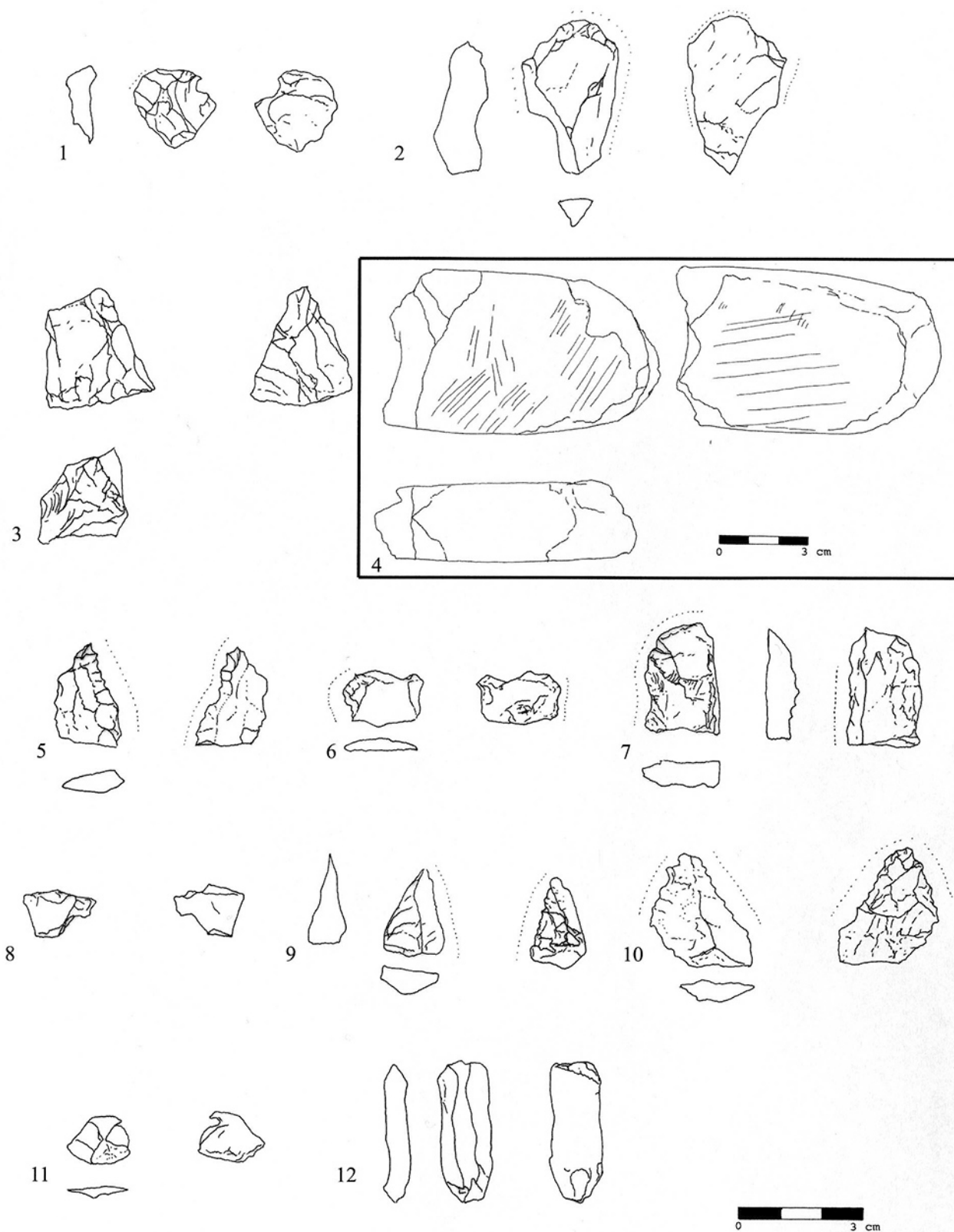

20. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, Árpád-kori leletek az 1. külső kemencéből, 1–5: fazéktöredékek; 6: bordás nyakú edény töredéke; 7: kiegészített fazék

21. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, Árpád-kori és 14. századi leletek, 1–6: Árpád-kori fazéktöredékek a 25. gödörből;
7: 14. századi sarkantyú töredéke a 19. gödörből

22. kép: Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, kőeszközök 1–3: 23. objektum, Balaton-Lasinja kultúra; 4: 20. objektum, Badeni kultúra; 5–10: 7. objektum; 11–12: 22. objektum, Veteřov kultúra